

సత్యహరిశ్చంద్రనాటకము.

అనంత

గ్రంథకర్త :

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు

ప్రకాశకులు :

హితకారిణీసమాజము

రాజమహేంద్రవరము

1950

[వెల 1-4-0]

- ప్రహసనములు
- మొదటి సంపుటము
- 1 అపూర్వబ్రహ్మచర్య
 - 2 విచిత్రవివాహము
 - 3 మహాబధిర
 - 4 పునర్మరణము
 - 5 బలాత్కారగానవినోదం
 - 6 కలహప్రియా
 - 7 మహామహోపాధ్యాయ
 - 8 యోగనిద్రా
 - 9 మహావంచక
 - 10 అసహాయశూర
 - 11 కలిపురుషశనైశ్చరవిలాసము
 - 12 వేశ్యాప్రియా
 - 13 కాతుకవర్ధని
 - 14 వినోదతరంగిణి
 - 15 హాస్యసంజీవినిమొదటిభాగం
 - 16 ,, రెండవభాగం
 - 17 ,, మూడవభాగం

నాటకములు

రెండవ సంపుటము

- 1 బ్రాహ్మవివాహము
- 2 వ్యవహారధర్మబోధిని
- 3 తిర్యగ్విద్వన్మహాసభ
(మూషకాసురవిజయం)
- 4 గాధిపత్యము

- 6 సత్యహరిశ్చంద్ర
 - 7 డక్షిణగోగ్రహణము
 - 8 వివేకదీపిక
- భాషాంతరీకృతనాటకములు
- మూడవ సంపుటము
- 1 చమత్కార రత్నావళి
 - 2 రాగమంజరి
 - 3 కళ్యాణకల్పవల్లి
 - 4 అభిజ్ఞాన శాకుంతలము
 - 5 రత్నావళి
 - 6 మాలవికాగ్నిమిత్రము
 - 7 ప్రబోధచంద్రోదయము
 - 8 వెనీసువర్తక చరిత్రము
- వచనప్రబంధములు
- పద్యకావ్యములు
- నాల్గవ సంపుటము
- 1 సత్యరాజాపూర్వదేశ
యాత్రలు (1, 2 భాగములు)
 - 2 రాజశేఖర చరిత్రము
 - 3 శుద్ధాంధ్రనిరోధ్యనిర్వచన
నైషధము
 - 4 రసికజనమనోరంజనము
 - 5 శుద్ధాంధ్రభారతసంగ్రహము
 - 6 అభాగ్యోపాఖ్యానము
 - 7 పథికవిలాసము
 - 7 జాగిల్పిక్
 - 9 నీతిదీపిక

శ్రీ

సత్యహరిశ్చంద్రనాటకము

—————— ❦ ——————

గ్రంథకర్త :

కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులు

——————
పదకొండవ కూర్పు
——————

ప్రకాశకులు :

హితకారిణీసమాజము
రాజమహేంద్రవరము.

1950

కాపీరైట్

ఈనాటకమునందు వచ్చుపాత్రలు.

ఇంద్రుడు—దేవరాజు

బృహస్పతి—దేవగురువు

జయంతుడు—దేవేంద్రుని కొమారుడు

వశిష్ఠుడు, విశ్వమిత్రుడు, అగస్త్యుడు, గౌతముడు, } మహర్షులు
అత్రి, కశ్యపుడు, వామనుడు

జాబాలి—మార్కండేయుని శిష్యుడు

గాలవుడు—హరిశ్చంద్రుని వేడుకచేలి కాడు

హరిశ్చంద్రుడు—అయోధ్యాపురాధీశుడు

చంద్రమతి—హరిశ్చంద్రుని భార్య

లోహితాన్యుడు—హరిశ్చంద్రుని కొమారుడు

సత్యకీర్తి—హరిశ్చంద్రునిమంత్రి

భద్రుడు, పాలకుడు—భటులు

మాలతలు—విశ్వమిత్రుని వనపాలకురాండ్రు

జనమిత్రుడు, కామపాలుడు—అయోధ్యాపురపాలులు

నక్షత్రకుడు—విశ్వమిత్రుని శిష్యుడు.

దంతఘాతకుడు—విశ్వమిత్రప్రేరితుడగురాక్షసుడు

కపాలకుండలుడు—పిశాచరాజు (భేతాళుడు)

కాలకౌశికుడు—చంద్రమతిని వెలకుగొన్న కాశీపురబ్రాహ్మణుడు

కలహకంటకి—కాలకౌశికుని భార్య

వీరబాహువు—ప్రేతభూమికధికారి

వీరదాసు—వీరబాహువు హరిశ్చంద్రుని కొనగిన మాణుపేరు

మధుదాసుడు—వీరదాసుని యనుచరుడు

భీషణుడు, తామ్రాక్షుడు—కాశీరాజభటులు

ప్రతాపచంద్రదేవుడు—కాశీపురాధీశుడు

శివుడు—కైలాసపతి

పార్వతి—శివునిభార్య

శ్రీ

సత్యహరిశ్చంద్రనాటకము

.....

ప్రథమాంకము

శా. శ్రీకళ్యాణగుణాకరుండు త్రిబటత్సేవ్యుండు నిత్యుండు సు
శ్లోకం జామ్యః డతీంద్రియుండు పరమేశుం డప్రమేయుండు లో
కై కాధారుండు సర్వశక్తుః డమలుండాద్యంత శూన్యుండు ప్రే
మైకస్థానుండునైనదేవుఁ డిదు మీకత్యంత సౌభాగ్యముల్.

సూత్ర—(తెరవంకజూచి) ఓయీ! స్థాపకా! మీయలంకా
రము పూర్ణమయినపక్షమున నీవొక్కసారి యిటురమ్ము.

నటు—ఇదిగోవచ్చినాడను. ఈ సేవకుని కేమియాజ్ఞ?

సూత్ర—ఈరాత్రి మనమేమో వీరిని వినోదపెట్టుదుమని
విని యీసభవారందఱును మననాట్యశాలకు విజయంచేసి చకోరప
క్షులు వెన్నెలనిమిత్తమయి యాసపడి చూచుచున్నట్లు మనవంక
నెట్లుచూచుచున్నారోచూడు. ఈవేసవికాలపు సెలవులలో నొక
యపూర్వనాటక మాడి పురజనులను సంతోషపెట్టెదమని యీ
వరకే ప్రకటన చేసి యున్నాము గనుక, మనమిప్పుడాలస్యము
చేయక యీనూతన హరిశ్చంద్ర నాటకమును ప్రయోగించి వేడుక
చూడవచ్చిన వీరి డెందముల నానందింపఁజేయుదము.

నటు—సరిసరి! చక్కగాఁ జెప్పినారు. నాటకప్రయోగము
నందు బాలప్రాయులమయిన మనమెక్కడ? స్తనశల్య పరీక్షచేసెడి
యీమహాసభ్యులహృదయరంజనమెక్కడ? ఈమహాసభను సంతోష
పెట్టగలవా రెంతటి శక్తివంతులు కావలెను?

సూత్ర—గుణగ్రహణైకపారీణులైన వీరికడ మన మెంత మాత్రమును భయపడవలసిన పనిలేదు. ఆటపాటలయందు మన యొద్ద నెన్నిలోపములున్నను వానిని పాటింపక ముగ్ధజనసమాదరణ పరాయణులయిన వీరు మనయందలి వాత్సల్యాధిక్యముచేత మన గుణలేశములనే మెచ్చి సంతోషపడుదురు నుమా. అట్లుగాక వీరొక వేళ మన లోపములను జూపినను మన కది శ్రేయస్కరమేయగును. ఎట్లన—

క. రసికులు కానిమనుష్యులు

పాసఁ గన్వీక్షించి మెచ్చి పొగడుటకంటె

రసికు లగువార లారసి

పసలేదని తెగడుటెంతో వాసియెసంగున్.

2

నటు—అదిగరేకాని కాళిదాసాది మహాకవులచేత రసవంతము లయిన మృదు మధురవాగ్గుంభనలతో రచియింపఁబడిన రమ్యతరములయిన ప్రాచీన గీర్వాణనాటకము లనేకము లుండగా, దేట తెలుగు మాటలతోఁ గూర్పఁబడిన యీ నవీననాటక మిప్పుడు వీరి మనసుల కెట్లెక్కగలదు!

సూత్ర—మనమీవిషయమునను శంకింపవలసినపనిలేదు.

ప్రౌఢకావ్యములగుచి మరఁగిన నవరసరసికులకు సహితము బాలుర ముద్దుమాటలు హృదయ రంజకములు కాకుండవునుమా! అదిగాక, యభిజ్ఞులైనవారెప్పుడును సారస్య మెందున్నను గ్రహించి యాదరింతురుగాని యిదిపురాతన మనియు న్నాలోచింపరు. అందుచేతనే కవికులసార్వభౌముఁడయినకాళిదాసుఁడు మాళవి కాగ్నిమిత్రమును నాటకరాజము నందుఁ బూర్వము,

ఉ. ప్రాతది యన్నకారణముఁ బట్టియెసర్వము మేల్మిజెందునే!

నూతనమన్న హేతువున న్యూనతఁజెందునెక్రొత్తవన్నియున్

ఖ్యాతిగనుత్త ముల్లుణము నారసి మంచి గ్రహింతురెప్పుడు
బ్రాతవె మంచి వందు రవిమర్శితఁ గేవల మాధమానవులకి
అని చెప్పియుండలేదా? ఇది కాళిదాసాదుల మహా నాటకరత్నముల
వలె నంత మనోహరముగా నుండకపోయినను నిత్యసత్యవ్రతము
చేతఁ బ్రఖ్యాతి చెందిన శ్రీహరిశ్చంద్ర మహారాజచంద్రుని పవిత్ర
చరిత్రమగుటచేతఁ దత్కథామృతపానమునందలి యపేక్ష చేతనై
నను సభవారు దీనినంగీకరించి యాదరింపకపోదు. లోకములో
సత్పురుషుల కర్ణములకు నీతికథాశ్రవణముకంటె మధురమయినది
మఱియొకటి యుండదుగదా?

నటు—మీరిప్పు డెప్పటిదో కృతయుగవార్త సెలవిచ్చు
చున్నారు. మీరన్నది పూర్వకాలపుమాట గాని యీకలికాలము
లో నీతివాక్యములయందు బద్ధాదరులగువారెవరున్నారు!

సూత్ర—నీవు బుద్ధిమంతుఁడవేకాని యీవిషయములో
నీబుద్ధిభ్రమసిపోయినది. ఇదియెంత కలికాలమయినను నీతి యిప్పటి
కిని మొదలంటఁజావలేదు. ధర్మస్వరూపుఁడయిన భగవంతుఁడు
పయినుండి పరిపాలించు చున్నంత పఱకును లోకములో నీతియెప్పు
డును నిర్మూలము కానేరదు. దుర్నీతియెంతప్రబలముగా నున్నను
నీతియే యెల్లప్పుడు బ్రజల యుల్లములమీఁద రాజ్యము చెల్లించు
చుండును. అవివేక ప్రేరణముచేత నీతివర్తనమును గొండలు విడిచి
నంత మాత్రమున దానిమహిమ యెక్కడపోవును.

ఉ. తామిల నీతిమార్గమును దప్పిచరించెడువాడుకూడ నీ
భూమిజనంబు తమ్మెపుడు ప్రోద్బలనీతిపథానువర్తులం
చేమొయినెంచునట్లునటియింతురు వేషముపూనిభూమిలో
నోమహితాత్మ! చాలదెయిదొక్కటె నీతిబలంబుచాటఁగన్. 4

నటు—మీరు నీతిమార్గప్రభావము నెంతగావర్ణించుచున్నను, సామ్రాజ్యక్షానుభవమునుబట్టి చూడఁగా లోకములో దుర్నీతియే యధికసంఖ్యాకుల మనస్సులను లోఁ బఱచుకొని యధికారము చెల్లించుచున్నట్లు కనఁ బడుచున్నది.

సూత్ర—నీవన్నట్లు దుర్నీతి యెంతదూరము వ్యాపించి యెందఱిని కానిమార్గము పట్టించుచున్నను, అది దొంగవలె నడఁగి యుండి చాటునఁ బనిచేయ వలసినదేకాని బహిరంగముగాఁ దల యెత్తుకొని యెప్పుడును నిర్భయముగాఁ జరింపనేరదు.

చ. వినుపగలీశ్వరుం డిడిన వెల్లుడులోఁ దలచూపనోడి మూ
లనడఁగి రాత్రిఁ జీకటిమెలంగెడుక్రూరమృగంబుకై వడిక
దనజయ వేళయందు సహితమ్ముబయల్పడ లేకచాటునన్
బనియొనరించుఁ జూ వెభయభావముతో నవిసీతియెప్పుడున్. 5

ఇంకొక్కవింగవినుము. అంతరంగమున దుర్నీతికి దాసులయి దాని కనవరత శుశ్రూష చేయువారు సహితము బహిరంగముగా దుర్నీ తిని నేవింపనొల్లక నీతినే గౌరవించి భూషించుచు, తమ్మెవ్వరయిన నీతిమాలిన వారని పలికినంత మాత్రమున వారిమీఁద మాండిపడు చుండురు. ఇందువలననే నీతియొక్క పూజ్యతయు గౌరవాధిక్య మును నీకు వెల్లడి యగుచుండలేదా? అదిగాక యెంతటి నీతిమాలిన పరమ నీచులకయినను నీతియందును నీతిమంతుల యందును గౌరవ మును బ్రేమయును బరమాదరమును నుంచుట సహజ గుణముగా నున్నది.

సీ. ఆగౌరవాదుల కారయ ధర్మంబెకారణంబియ్యలఁగాదెయేని
దీర్ఘ కాలముక్రిందదివి కేగియున్నట్టిరామునినాధర్మరాజునిపుడు

దేవసన్నిభులఁగ భావించి పూజంప వారినచ్చరితల గారవింప
మహిమిఁదవారలుమనకుజేసిన యట్టియతులోపకారమేదైన
మనమురావణు దుర్యోధనునిఁగరంబు [గలదె?

దూషణమొనరించి ద్వేషింపఁ దొల్లివాడు
మనకు నపకార మిమ్ముహీనుండలమున

నెప్పుడైనను జేసిరే యించుకైన? 6

ఉ. సీతవిపత్తులంబారలి చేడ్పడెనన్నపు డార్తి చెందగా,
సీతమహాపకారమిటఁ జేసినదేది జగజ్జనాళికిఁ?

తృతలమందు శూర్పణఖ కష్టపరంపర చెందెనన్నచోఁ
జేతములంజెలంగ నదిచేసినదేది మహాపకారమున్? 7

లోకములో నెప్పుడును స్థిరమయిన గౌర వాదరములకు జనుల
నుగుణ సుచరితలు సాత్రములగునుగాని యవిలేని కేవలధనాధి కార
సంపదలు కావుసుమా !

గీ. గుణవిహీనుఁడు సామ్రాజ్య గురుతఁగన్న

నసుధవానికి స్థిరగౌరవంబురాదు;

ధరణిలోపలదారిద్ర్య దశగన్నఁ

గలుగు గుణవంతునకె స్థిరగౌరవంబు. 8

నలు—మీరిప్పుడువచ్చిన కార్యమును మఱచి ధర్మోపన్యా
సములు చేయుచున్నాడు. ఈసభవారో, కాలహరణమున కోర్వలేక
త్వరపడుచున్నాడు. నన్నిప్పుడు పిలిచిన కార్యమునంగతి తలఁపున
నిలుపుఁడు.

సూత్ర—ఓహో! నేనిప్పుడు ధర్మప్రసంగాదర పగవశుఁడ
నయి ప్రస్తుతకరణీయమును మరచిపోయితినిగదా! ఇదిగోమాడుము.

ఉ. ఇంద్రసమానభోగులు కవీంద్రులు విత్తపతుల్లుడు ల్బుధుల్
సాంద్ర యశస్కులై యిచటసభ్యులునిండిచెలంగఁగాహరి

శ్చంద్రుని గూర్చి వింతగఁ బ్రసంగము చేయుచు నుండినట్టి దే
వేంద్ర సభాగృహంబుగతి నీసభ శోభిలుచున్న దెంతయున్. 9
ఇఁక వేగిరము పోయి మన యపూర్వ నాటక ప్రయోగముచేత
మన మీ సభారంజన ప్రయత్నము చేయుదమురమ్ము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇదిప్రస్తావన.

రంగము—ఇంద్రసభ.

[సుధర్మాసనంబునఁగూఁచుచుండి దేవేంద్రుఁడును, జతుంత బృహస్పతి
ప్రభృతి ప్రకృతివర్గమును, వరుణ కుబేరాది దిక్పాలకులును,
అత్రిగౌతమాగస్త్య వశిష్ఠ వామదేవ కశ్యప నారద
విశ్వామిత్రాది మహర్షులును బ్రవేశించు
చున్నారు.]

ఇంద్రు— (బృహస్పతివంకఁజూచి) ఓయాచార్యోత్తమా!
ఏమి యీమధుర్యము! రచియించినప్పుడు మీరెంత యానందము
పొందియుందురోకాని మే మిస్పృహచస్పత్య నీతిశాస్త్రమును గర్హ
రసాయనముగా వినుచున్నకొలదిని క్రొత్తచవులుపుట్టి మాకర్హములు
చరితార్థములగుచున్నవి.

ఉ. భూతలమందు స్త్రీలయెడ, బుణ్యవివాహములందు బ్రాణమున్
భూతియు మానము బెడెడుసొందున, గోద్విజరక్షణార్థమున్
నీతియుటంచుబొంకుమని నేర్పినశుక్రుని నీతినవ్వి, స

స్నీతిగ మెచ్చిరిమ్మునులు నీకృతిలోని విశుద్ధనీతినిన్. 10

చెవులొగ్గి ఈమహర్షులు మహాదరముతో వినవేచి యున్నారు. ఏదీ
తరువాత పద్యమును జదువుఁడు.

బృహ—ఓమహేంద్రా! ఇటువంటి యపూర్వదివ్యసభలోఁ
ద్రిలోకాధిపాధులైన దేవరవాదును, కేవలధర్మశాస్త్రకారులయిన
జడదాదులును విని యీప్రకారముగా శ్లాఘించుటచేత నాగ్రంథ
మిప్పుడుగదా పావన మయినది! ఇంక నేను నీతిశాస్త్రప్రణేతలలో
ధన్యతముఁడను. ఇదే యీపై పద్యమును జిత్తగింపుఁడు.

చ. కులసతిబాసినన్, సుతుఁడుకూలిన, నాపదలెన్నిచచ్చి త

న్నలమిన, మానభంగమయినన్, సిరిపోయిన, రాజ్యమూడినం

జెలులుత్యజించినా, మద కసింగొని ప్రాణముతీయవచ్చినం,
బలుకఁగ రాదుచూ వెలలుమాత్ర మసత్యముమర్త్యుడెప్పుడున్ 11

వశి—ఓహో! ఈనీతివాక్యము జేవతా శ్రేష్ఠులును శిరసా
వహించి శ్లాఘింపఁ దగియున్నదిగదా! మేలు! ఇట్టి నీతివాక్య రత్న
ముల కాకరమైన యుత్తమశాస్త్రమునురచియించిన మహానుభావు
డు దేవగురుఁడనిపించుకొనుటకుఁ దగినవాఁడే.

విశ్వా—(తనలో) ఏమీ! ఈముదిబ్రాహ్మణుఁడు బ్రహ్మ
సృష్టికి ప్రతిసృష్టి చేయఁజాలిన నేనును, అఖండ తపోమహిమచేత
నొక్కొక్కడే యీలోకముల నాకులపలుపఁ జాలిన యీమహర్షి
సత్తములును, ఉండఁగా మమ్మెవ్వరిని గణనచేయక తపోగర్వము
చేత తా నేఘనుఁడయినట్లు సభలోముందుగా మాటాడి మాయెడ
దిరస్కారభావము చూపుచున్నాఁడు! మాపూర్వవైరమునుబట్టి
యీతని మాటయున్న నా దేహము భగ్గునమండుచుండును. ఈసభ
చాలించెడి లోపల నేనేదో మిషకల్పించి యీతని గర్వభంగము
చేసెదను. (అని తలయూచుచున్నాఁడు)

ఇంద్ర—జయంతా! ఏమి యీబృహస్పతిపుణ్యము! అధ్యాత్మ
విద్యాగరిష్ఠుఁడైన యీవశిష్ఠుడును సకల మహర్షి సమక్షమ్మున
నీతని నిట్లుశ్లాఘించు చున్నాఁడు. ఏదీ నీవిందాఁకమందాకిని యందలి
పొందామరాకులోఁ బొదివి తెచ్చిన యానుందర మందార ప్రసూన
దామ మిటుతెమ్ము. నేనది యీబృహస్పతి కంఠమునవైచి దానిని
సార్థకపఱిచెదను.

జయ—ఇదిగో మందారమాల, ఈతనిమెడ నలంకరింపఁ
గలుగుటకిది తప్పక యేదో గొప్పసుకృతము చేసికొన్నది. (అని
పుష్పమాల తండ్రిచేతి కిచ్చుచున్నాఁడు.)

ఇందు—(పుచ్చుకొని బృహస్పతి మెడలో వేయుచు) ఓగురుసార్వభౌమా! మీ నిప్పుడు చదివినపద్యమునకుఁ ద్రిలోకాధిపత్యము నిచ్చినను మీ యోగ్యతకుఁ జాలినదిగానుండదు. అయినను భక్తిపూర్వకముగా నిచ్చెడి యీపుష్పదామమును శిష్యవాత్సల్యముతో నంగీకరించి యీ గ్రంథరచనచే మీ కాచంద్రార్కముగాఁ గలుగఁజోయెడు ధవళకీర్తికి సూచకముగాఁ గంఠమున ధరింపుడు.

బృహ—త్రిలోకాధిపతులయిన దేవరయంతటివారు సమస్త లోక సాలదత్తోప సిరగ్రహణ ప్రశస్తములయిన దివ్యసాస్త్రములతో స్వయముగాఁ బుష్పమాల మెడనువేసి సేవించెడి యసాధారణ గౌరవమునే నేనిప్పుడు పొందుచుండఁగా నాకుఁ ద్రిలోకాధిపత్యమేల కావలెను? నా యందలి మీ నిర్దోతుకజాయమానకటాక్షముచేత నేను జరితార్థుడ నయినాను.

ఇందు—ఎదుటజెప్పిన ముఖస్తుతిగాఁ దోచునేమో కాని యేసత్కారము జేసిన మీయర్హతకుఁ దగియుండునో నేనూహింప జాలకున్నాను. మీరు చెప్పిననీతి వాక్యము సర్వజన సమాదరణీయ మయినదే కాని దాని నాదరిండుట మాత్ర మెవ్వరికిని పూర్ణముగా సాధ్యముకాదని నాకుం దోచుచున్నది.

బృహ—లోకములో నసాధ్యమయిన నీతిని విధించుటవలనఁ బ్రయోజనమేలేదు. శాస్త్రమున విధింపఁబడు ధర్మ మెప్పుడును సర్వజనాదరణ సాధ్యముగానే యుండవలయును. దేవరవారు సెల విచ్చునట్లుగా లోకములో నీతు లుపదేశించు వారివలె ననుష్ఠించు పారంతగాఁ గానరాక పోవుచుండుటనుబట్టి తమ కట్టి సందేహము పుట్టుటకు హేతువయినది. కాని, విమర్శతోఁ జూడఁగా నేనిప్పుడు సత్యవిషయమున విధించిననీతి యాచరింప మనసుగలవారి కందరికిని బరమసాధ్యమే కాని యసాధ్యమెంతమాత్రమునుగాదు. అయినను

నీతులు చెప్పటవలె నడుచుకొనుచూత) మంత సులభము కాదని నేనె యొప్పుకొనెదను.

చ. పడులకు నీతులం గఱపువారలు లక్షలుఁ గోల్లు నుందు; రెం
దరసినలక్షలొక బదువురైనను నుండకు చెప్పినట్ల యా
చరణమొనర్చువాడు; బలశాసన అయ్యుపదేశమట్ల యా
చరణయఁ దేలికై తగిన, స్వర్గముకాదె సమస్తభూమియొక? 12
ఇంద్రు—ఓగుఁడవర్యా! నాచిన్న విన్నపంబొకటి చిత్తగింపుడు.

చ. పదువురుకాదు, భూతములపై మఱిలక్షకు నొక్కఁడె ననుకొ
వెదకఁగ గప్తములొడరు వేశను సత్యముతప్పకుండువాఁ
డొదవునొ బొత్తిగానొదవఁడో యని సంశయమయ్యెడిస్మదికొ
వదలకసత్యమేయెపుడుఁ బల్కుట దుష్కరమంటు నెంచెదకొ. 13

ఓమహర్షులారా! మీయభిప్రాయమేమి? నామభిప్రాయము సరి
కాదని తోచినపక్షమున త్రికాలవేదలయిన మీ రెఱుంగనివారు
ముల్లోకములయందును లేరుగాన వెనుక చన్నవారిలోఁ గాని యిప్పు
డున్న వారిలోఁ గాని నిరంతరసత్యవాక్య ధురీణుడయిన నీతివిద్యా
పారీణుడెవ్వడయిన మీ బుద్ధికి గోచరుడగునేని వ్రేలు నుడఁచి
యొక్కని పేరుచెప్పుడు.

అగ—(కిందచూచుచు నేలవ్రాయుచున్నాడు)

గౌత—(మీఁదుచూచుచు నాలోచించుచున్నాడు.)

అత్రి—కశ్యపునిముఖమువంకఁ జూచుచున్నాడు)

కశ్య—వామదేవునికి కనుపై గచేయుచున్నాడు)

వామ—(నారదునిగోతుచున్నాడు.)

నార—(వశిష్ఠునితోఁజూపి) నీవుత్తరమిమ్ము (అని తలయెగుర
వేయుచున్నాడు)

వశి—(ముందునకు జరుగుచున్నాడు.)

విశ్వా—(తనలో) ఏమి యీతని సామాగము! తపోబహుమతి
చేత ముల్లోకముల నల్లలనాడింపఁగల మేమందఱము నిటనుండఁగా
మరల నితఁడేయిప్పుడును దా నేమో చెప్పవలెనని ముందుకు జరుగు
చున్నాఁడు.

నార—(ఋషులవంకఁజూచి) ఈమహేంద్రుఁడు మీవలనఁ
జనప్రిత్నకుత్సరము గానక తనాతనా పడుచున్నాఁడు. ఓవశిష్టా!
తక్కినవీరివలె నీభ్యునమలక జపనమయమునందు మాత్రమేకాక
యీసభయందునుమానముద్ర ధరియించియున్న వీరి కందఱికిని సిగ్గు
వచ్చునట్లుగా నీవే వేగిర మేదోచెప్పు.

విశ్వా—(తనలో) ఏమి యీనారదుఁడు మమ్మెత్తిపొడుచు
చున్నాఁడు!

వశి—ఓ దేవాధీశ్వరా! నీవడిగినరీతి జగన్నుతుఁడయిన నిత్య
సత్యవ్రతుడొక్కఁ డిప్పుడు నాకన్నులకుఁ గట్టినట్టు పొడకట్టుచు
న్నాఁడు. ఎప్పటివానినో యిప్పుడు చెప్పనేల? ఈవర్తమాన కాల
మందున్న మహాత్మునినే చెప్పెదను వినుము.

వామ—(ఋషులలో రహస్యముగా) ఇప్పుడితఁడు మనలో
నెవ్వరిపేరె నఁ జెప్పునేమో!

గౌత—(తనలో) నాపేరు చెప్పిన బాగుండును.

ఇంద్ర—వశిష్టా! అట్టియాడితప్పని పురుషరత్నముపేరుగా
నోచినపుణ్యాక్షరములేనో నాచెవుల వేసి గర్జోత్సవముచేయుము.

వశి—భూకాంత కలంకారమన సౌందర్యరాశియై సమస్త
ప్రళస్తవస్తుసంపదల చేతులనునిస్తులంబయి యోధజనాసాధ్య మ
యిన యయోధ్యానగరము ముక్తిదాయకములయిన సప్తపురముల
లో నగ్రగణ్యమయి భూలోకమున నున్నసంగతిమీరెఱిగినదేకదా!

ఇంద్ర—మేమది యెఱుఁడుము. అదిమాకాపులయినకోసల
దేశాధీశ్వరులకురాజధాని.

వశి—అపుణ్యపురమున కధీశ్వరుడయి, అనన్యసామాన్య విక్రమభురంధరుడై, గుకలసన్గణబంధుడుడయియున్న హరిశ్చంద్రుడనుసార్వభౌముడు తన యవార్య శౌర్యముచేత సప్త ద్వీపములను జయించి, రాజాధిరాజయి, అవక్రిపరాక్రమంబున భూచక్రిమెల్ల నేకచ్ఛత్రముగాఁ జాలించుచున్నాడు. అతడుస్వచ్ఛకీర్తులయిన షట్పక్రవర్తులలోను బ్రథమ గణ్యుడు. అగణ్యపుణ్యుడు అటల యందును బొంకెఱుంగని పరమసత్యనిరతుడన్న లోకములో నతఁడొక్కఁడే.

విశ్వా—(తనలో) ఆహా! మాక్షత్రీయ వర్ణములో వర్ణనీయుడయిన యటువంటిసత్యశీలుఁ డున్నాడని యింద్రగుభలో వర్ణించుటచేత నేనిప్పుడు గర్వపడుచున్నాను. అట్టిసత్యవ్రతాదరణ పరాయణులు మాక్షత్రీయకులమునందుఁ గాక మఱి యెందుందురు? బ్రహ్మర్షినయినను దొంటికులాభిమానము నన్నిప్పటికిని విడువకున్నది గదా! ఈచక్రివర్తిమూలమున మారాజవంశముకీర్తి కెక్కినదని లోపల నేనెంతపరమానందభరితుడనై యున్నను, బ్రహ్మ విద్యాధురంధరుల మయిన మేమిందఱ మిక్కడనుండఁగా మమ్మెవ్వరిని లక్ష్యము చేయక యీతఁడు స్వతంత్రమువహించి మేమందఱమును జేతకాని వార మయినట్లు తాను ముందునిలిచి పలికిన యవమానముకూడ నా మనస్సు నొకమూల వేధించుచున్నది. ఇప్పు డీతని గర్వసంహారముచేసి నాపూర్వవైరమును సాధించుటకు సాధనమేమున్నది?

నార—ఓవశిష్ఠా! నీవే నామనస్సువచ్చిన వాడవు. తామే సర్వజ్ఞులమని విఱివీఁగుచుండెడి యీవిశ్వావిత్రాదుల గర్వమంతయు నడఁగి వీరికి సిగ్గువచ్చునట్లుగాఁ జెప్పినావు.

విశ్వా—(తనలో) ఏమీ! ఈనారదుడు కూడ మొదల నా పేరే యెత్తుచున్నాడు! ఇంతకు వచ్చినతరువాత నీకే మారకుండఁ

గూడదు. ఈ నారదుని కటిలవాక్యముకన్నను నాపూర్వవైరమే యీ బ్రాహ్మణుని బరాభవింపుమని నన్ను వేయివిధములఁ బ్రేరేపించుచున్నది. కాని నా కపాయముమాత్రము తోపఁకున్నది.

ఇంద్రు—ఓవశిష్ఠా! ఆరాజు కొంతవఱకు సత్యసంధుఁడే కావచ్చునుగాని నీ విష్ణుడతని సత్యధికముగా వర్ణించుచున్నావేమో యని నాకు సందియము తోచుచున్నది.

వశి—నేజేసిన దతివర్ణనకాదు. ఆమహారాజయొక్క సత్య సంధతకు నావర్ణనము చాలనిదయ్యెను గదాయని నాకు సిగ్గుగుచున్నది.

విశ్వా—(తనలో) ఇప్పు డీయింద్రుఁడొక యుపాయము తోపించి నాకుమార్గదర్శియగుచున్నాఁడు. నేనాహరిశ్చంద్రుఁడు సత్యసంధుఁడు కాఁడని వివాదము పెట్టుకొని యీతనిని బరాభ వించెదను. అదిగాక నేనిష్ణుడీతని వచనమును బూర్వపక్షముచేసి చెర్చపెంచుటచేతఁ గూడ హరిశ్చంద్రుని సత్య నిత్యతయే సిద్ధాంత మయి మారాజవంశమున కంతకును మఱింత వన్నయు రావచ్చును. కాబట్టి నేనిష్ణుడు సంకోచింపవలసిన పనిలేదు. (ప్రకాశముగా) వశిష్ఠా! ఇంతకుమున్ను నీవీపురందరుని ముందఱ నేమన్నావు? పరాకుగావిన్నాను. నీవిష్ణు డెవ్వనినో నిత్యసత్యవ్రతుఁడని కై వారము చేసినావే వానిపేరేదీ, యింకొకసారి చెప్పుము.

వశి—విననిష్టమున్నచో నామహామహునిపేరు మనపాపపరిహార మగునట్లుగా నిక నేయిమాటలు చెప్పుచున్నను చెప్పెదను. జగద్విశ్రాంతయశస్సాంద్రుఁడగు నారాజచంద్రునిపేరు హరిశ్చంద్రుఁడు, హరిశ్చంద్రుఁడు, హరిశ్చంద్రుఁడు.

నార—ఓవిశ్వామిత్రా! మునిజనవరిష్టుఁడయిన యీవశిష్ఠుఁడు దేవసభామధ్యమున నిర్భయముగా ముమ్మాటికిని హరి

శ్చంద్రుఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు. ఇక నీచేత నగునేని హరిశ్చంద్ర సార్యభాముఁడు సత్యవాక్య భారేయుఁడు కాఁడని సాధింపుము.

ఇంద్రు—(తనలో) ఓహో! ఇతఁ డెప్పుడును గలహప్రియుఁ డుకదా! కలహ విద్యావిశారదుఁ డయిన యీనారదుఁడు వీరికి కోపమెక్కించి యొందొరులను బురికొల్పుచున్నాఁడు. ఇతనికిఁగలహ మున్నపక్షమున వేతే భోజన మక్కర లేదు. అందుచేతనే కలహ భోజనుఁ డన్న పేరితనికి సార్థకముగాఁ జెల్లుచున్నది.

విశ్వా—ఏమేమీ! ఆఖర్వరాజ్య గర్వాంధుఁడయి కన్ను గానకున్న యాహరిశ్చంద్రునా యీమునులెల్ల వినుచుండ జంకులేక నీవు నాముండఱ సత్యసంధుఁడని పేర్కొనుచున్నావు? ఇంద్రుని యెదుట మహాసభలోఁ బ్రజ్ఞలకయి యీరీతిగాఁ గల్గలేలయాడెదవు? ఉగ్గుపాలనుండియుఁ బరవంచనమే కులవిద్యగా నభ్యసించెడి రాజు లెక్కడ? సత్యవాక్యము లెక్కడ? చాలు ఇంతట సూరకుండుము, ఈమాట లెవ్వరయిన విన్న నవ్విపోదురు. మారాజవంశమునఁ బుట్టిన హరిశ్చంద్ర మహీకళత్రుని చరిత్రమును నాకంటెను నీ వెక్కువ యెఱుఁగుదువా? (అని కన్నులెఱ్ఱచేసి చూచుచున్నాఁడు)

ఇంద్రు—(తనలో) అయ్యో? ఇతఁడు కోపమునే ప్రధాన ముగాఁ జూచుకొనుచున్నాఁడు కాని మఱియేమియు నాలోచింప కున్నాఁడు.

వశి—తాటాకుల చప్పుళ్ళకుఁ దోడేళ్లు బెదరవు. సూర్య వంశపు రాజులకెల్లను కులగురువైన వశిష్ఠముందఱనా నీబింకములు కనఁబడిచెదవు? ఇకనీబెదరింపు లటుండనిచ్చి న్యాయమునకురమ్ము. ఆడితప్పనివాఁడన్న లోకములో నాహరిశ్చంద్రుఁ డొక్కడే. నీవా తనినొక్క రాజసామాన్యుఁ డనుకొను చున్నావేకాని సాధుకీర్తి యైన యాచక్రవర్తి మహత్వము నించుకంతయు నెఱుఁగకున్నావు.

విశ్వా—కొలుపులో నీవిచ్చకములకయి కల్లలాడుటయే కాక
మొఱుగమని మాయందజ్ఞానమునుగూడ నారోపించుచున్నావుగా!
సరిసరి! నీమాటలవలననే యిక్కడ నీగుట్టతయు బట్టబయలయినది.
నీవు మొదటినుండియు సూర్యవంశపు రాజులకెల్లను బురోహితుడ
వయి వారసామ్ము తినుచుండుటచేతనే చీమకుఁ జేవకల్పించి నీవిప్పు
డాతనిని బట్టువలెఁ బొగడుచున్నావు. ఇందున్నవారితో నీస్తోత్రపాఠ
ములు విని మోసపోవు వారెవ్వరునులేదు. ఇంతటివాఁడులేడని
యీమహాసభతో నిన్నందఱును మెచ్చుకొందురని కాఁబోలు, నీవీ
కల్లప్రజ్ఞలు ప్రకటించుచున్నావు. పిలువని పేరంటముగ నీకీకంత
శోషణమెందుకు? నీవే ప్రత్యుత్తరము చెప్పునుని నీన్నపురందరుఁ
డేమయిన బొట్టును గాటుకయుఁ బెట్టి పిలిచి ప్రార్థించినాడా? మహా
తపోధనులైన యీమునులందఱు నూరకుండఁగా ముందువచ్చి
చెప్పటకు నీ కీయహంకారమేల? నీపలుకు లీ శచీధపుని చెవులకుఁ
జవిగానుండిన నుండనిమ్ము. మాకుమాత్రము హాస్యాస్పదములుగా
నగపడుచున్నవి. పురోహితత్వముచేయు నీవే కాని యారాజును మే
మొఱుగమా! నీవూరక గోరంతలు కొండంతలుచేసి యేల కొని
యాడెదవు?

ఉ. చిక్కనిపాలుఁ బాముసముఁ జేరల నిండ ఘృతంబు, జుట్టుచున్
జక్కెర దుశ్యభత్యములె సారపుమాంసపుఁ గూరలున్ సదా
మెక్కుచుఁ గ్రొవ్వి సంపదల మిక్కిలి త్రుల్లెడు మేదిసీపతుల్
నిక్కముతప్పరంట ధరణింబరిహాసపుమాట యోఁజుమీ.

వశి—(కోపదృష్టితో, జూచుచు) ఓయీ! విశ్వామిత్రా!
వినుము. సభలో నెవ్వరయిన నొకధర్మసంజేహ మడిగినప్పుడు
తెలిసినవాడుండి నడు త్తరమీయకుండుట ధర్మము కాదుగనుక,
ఇప్పు డీయంద్రుఁ డడిగిన ప్రశ్నకు మీఱుచెప్పక యొకరిమొగము

లోకరు చూచుకొనుచు మీరందఱు నూరకుండఁగా నెఱిగినవాడ
 నగుటచేత నే నుచితోత్తరము నిచ్చినాడను. పైత్యరోగిజిహ్వాకుఁ
 బంచదారయుఁ జేదయినట్లు నిర్నిమిత్తద్వేష వివశుడ వయియున్న
 నీదృష్టికి నేనుత్తరము చెప్పటయందప్పిదముగానే కనఁబడుచున్నది.
 ఈవిధముగా వ్యర్థప్రలాపము లేలప్రేరేదవు? సముద్రము లంఘించిన
 హనుమంతుని ముందరనా కుప్పిగంతులు? నీప్రతాపములు నాముందు
 సాగిరావు. గరుత్మంతునితో నూరఁబిచ్చుకలను సాటి తెచ్చునట్లు
 నీవిప్పు డాసంతత సన్తార్థవర్తి యయిన హరిశ్చంద్రచక్రవర్తిని
 సామాన్య రాజన్యాధములతో సరిపోల్చుచున్నావు. లోకములోని
 రాజలోకము నెల్లను గైకొన్నను వారి నందఱిని కలిసి యాతని
 సత్యములో సహస్రాంశ మయిన నుండునా?

ఉ. సందియ మింత లేక బలశాసన దివ్యసభాంతరంబునం
 దందఱు నాలకింప విన వర్ణముకాని యసత్యవాక్కులకొ
 నిందయొనర్చె దీవు ధరణీధవచంద్రుని; నింతమాత్ర నే
 యిందలివారు మెచ్చుదురె యిప్పుడు నిన్నిటఁ? దాపసాధమా! 15

ఉ. ఎంతయుఁ బాతకం బొదవు నిట్టిదురుక్తులు వించు నున్న; నే
 డింతటతో నె యాన్యపకులేశ్వరు సూన్యతవాఙ్మహత్త్వ మా
 వంతయులోపముం గనునె? యారయ వించుక యైన; దీననొ
 క్కింత త్వదీయనైజగుణమే యిట వీరి కెఱుంగవచ్చెడుకా. 16

విశ్వా—(పటపట పండ్లుకొరుకుచు)

ఉ. క్రొవ్వి, వశిష్ఠ! యేమిటికీ గొవ్వున నోరికివచ్చినట్లుగా
 నివ్వడిఁ బ్రేరేదీవు? వినుమే నల గాఢనుతుండఁ జమ్ము; న
 న్నెవ్వనిఁగాఁ దలంచి తపుడే మఱపొందితె నన్ను? పంతమే
 యివ్వడి వచ్చెనేని, చెలియించునె కౌశికుఁ డల్లబ్రహ్మకున్? 17

ఓవశిష్టా! తొల్లిపంతము వచ్చినప్పుడు నీసుతశతమును గృ
తాంత నిశాంతమునకుఁ బంచిన విశ్వామిత్రునిగా న న్నెఱుంగుము.
మ, ఒకరాజాధము నిప్పుడి విచట నెఱోపెద్దగా జేసి మా

నకవర్ణించెడు సత్యసంధు డనుచున్నామ్రోల; చాల్పాలు; నూ
రకయాయాన పడంగ బోకు, మిక విశ్రాంతిం దగంబొందుమా;
యకటా! స్తోత్రము చేయ లే కలసి తత్యంతంబు నీ వియ్యెడన్.

చ. జలనిధి గ్రుక్కగొన్న మునిసత్తము డల్లయగస్తు్య దుండ, న
తులు హరికిన్ సహస్ర మొడగూర్చిన గౌతము డీతదుండ, ని
ర్మలమతి నేను నుండ, నిట మమ్ము గణింపక నీవువజ్రతో
బలుకఁగనేల? మేటివె తపంబున నందరకన్న నీవిటన్? 19

(సభవారివంక దిరిగి)

శా. సంజేహం బాకయింత లేను వినుడి చర్చింప గాలోకమం
దెందున్; లేడు విశుద్ధసత్యనిరతుం డీచూట ముమ్మాటికే
నందున్; కాదనఁ జాలుమేటిమగఁ డెందైనం గలండేని, నా
ముంనేడి యిట నిల్చి పల్కు మనుడి ప్రోద్దామధైర్యంబునన్.

వశి—(లేచి ముందుకువచ్చి పండ్లుకొఱకుచు) ఓసభాసదు
లారా! వినుండ. ఆత్మస్తుతియు బరనిందయుఁ ననర్హములేయైనను
నేనిప్పు డీబాలీశుని మూలమున నన్ను నే నించుక చెప్పకోవలసి
వచ్చినది. తపశ్శక్తియందలి మాయద్దరి తారతమ్యములను మీ
రందఱు నెఱుగఁ బూర్వమాబ్రహ్మదేవుడే నిర్ధారణ చేసియున్నాడు
గాన దానధికుడ నని యిప్పుడెంత త్రుళ్ళిపడుచున్నను జగత్ప్రఖ్యాత
మయిన యా విషయమయి నేనిక్కడ జెప్పవలసిన పనిలేదు. ఈ
దురాత్ముడు సభలో నన్ను నిష్కారణముగా నపహసించి నూషిం
చుచు ధర్మదేవతాపరావతాడు డని చెప్పదగిన యాహరిశ్చంద్రుని

నెక్కసక్కములాడి నిందించుచున్నాడు. ఆబోతు అంకెవేసినదని సింహ మెప్పుడయిన బెడదనా?

మ. వినుఁడీ, సభ్యులు! మీరు నాపలుకు లీ విశ్వంబు తార్కాణుగా జనినకొ సూర్యుడు నగ్ని చల్లపడినన్, సంద్రంబు లొక్కువ్వుడికొ జనముల్ భీతిల నెండిపోయిన, హరిశ్చంద్రుండు సత్యంబు పేర్చిని దప్పం డని నిల్చి పల్కెద నిదే మీరంద తాలింపగన్.

చ. పరసతులెల్ల తల్లులు, స్వభావ గుణంబులు ధర్మవర్తనల్ పరమసుహృత్తు సూన్యతము, బంధుచయంబు జగజ్జనంబు సత్కరుణ విభూషణంబు, గముదంచిత శాంతత విత్త, మట్టియా నరపతి స్వప్నమందయిన నవ్వుల కయినను గల్లలాడునే?

ఇంద్ర—(నారదునితో రహస్యముగా) ఓ దేవమునివుగవా? నీవంతకంతకు గోపములురూపములు దాల్చినట్లు రాద్రమాత్తులయి మత్సరము హెచ్చనొకరినొకరు నిందించుకొనుచున్నాడు. వీరియా కారములు చూడఁగా నాకు భయ మగుచున్నది. నీ వేలాగుననైన వీరి నిప్పుడు వారించి శాంతచిత్తులంజేయుము.

నార—(ఇంద్రునితో రహస్యముగా) మనము వారించినను వీరిప్పుడుప్రశాంతులగువారు కాదు. ఈమునివృషభు లిద్దఱును గోపా వేశముచేత దేహములు తెలియక బలిసి క్రొవ్వియున్న యాబోతు లవలె అంకెలు వేయుచు నొకరిమీఁద కొకరు దుముకుచు, గయ్య మునకుఁ గాలు ద్రవ్వచున్నప్పుడు మనము వలదన్న మరలుదురా? ఎవ్వరికో యొకరికిం బరాభవము సంభవించినతరువాత మనప్రార్థన మక్కఱలేక తమంతనే వీరూరకుందురు. అయినను గమయము చూచి యీవిశ్వామిత్రుని శాంతస్వాంతునిఁజేసెదను.

విశ్వా—(వసిష్ఠునివంకఁ దిరిగి) ఓరీ దురాత్మా! అతనిని బొగడుటకు నీకొక్క నాలుక చాలదు, నీ నాలుక విప్పుదు వేయి కావలెను.

ఉ. చాలును జాలు డస్సితివి; సభ్యులు మెచ్చి రయారెనీదు వా
చాలత; యూరకుండు మిఁక; చప్పిడిమాట లివేల? నేను వే
లీలలఁ జిక్కువెట్టి యవలీలఁ ద్రిశంకునిపట్టిచేత వే
వేలు మృషోక్తు లెల్లి యనిపించెదఁ ; బన్నిద మేమి? చెప్పుమా.
మ. చని నీ విప్పుదు తిన్నగా నలహరిశ్చంద్ర తమాధీశునిం
గని ధైర్యాన్వితఁ జేయు మాతనిని నీ గర్వోక్తుల న్నాని, నీ
ఘనశక్తిం గొనియాడువాఁడ నటుపై శ్లోభర ధైర్యంబుతో
ననుకూత్రంబును హంకకుండిన మదీయానూనయత్నంబునన్.

వశి-మ. అవురా! యేమిప్రతాపవాక్యములు! మాయల్సేయు దే నీవుభూ
ధవునిం దేవుఁడె ధైర్యవంతునిగఁ దొల్తం జేసెఁ బుట్టించుచో;
నవనిం గ్రొత్తగ నొక్కఁడేల యిఁకఁ జేయం ధైర్యధౌరేయుగా
అవలీలం జని చేత నై న నన్యతం బాడింపుమా యాతనిన్. 25

ఉ. నీవును నిన్నువంటియవినీతులు వేటొకకోటి కూడి యీ
భూవలయంబునం గలుగుబూటకముల్ మటుమాయ లింద్రజా
లావళు లెన్ని పన్నిన, మహాపద లెన్ని ఘటించినన్, సృష్టన్
గేవలమిథ్య యింత పలికింపఁగ మీతర మానె యెప్పుడున్? 26

శా. వేయేడు ల్తలక్రిందు లై న, విను మావిశ్వంభరాధీశ్వరున్
మాయ ల్పన్ని యసత్యమివు పలికింప న్లేవు ; నిష్కారణం
బాయానంపడ నేల? మానుకొనుమీ వ్యర్థప్రయత్నం బటుల్
సేయంగా మదికొల్ప దేని, త్వరలో సిద్ధించు నీ కోటముల్, 27

(సభవంకఁదిరిగి ఓ సభ్యులారా!)

మ. వినుఁడి నాడుప్రతిజ్ఞ; యీతఁ డలయ్యవీనాధు బొంకింఁపఁగ
ల్గినచో, నేను గులంబులోన వెలియై, లీలక శిరస్సంతయున్
మునుముట్ట న్గొఱిగించుకొంచును, దపోముఖ్య క్రియ ల్గాని, లో
ననుమానింపక వీధులందు ఖరవాహనంబెక్కి యూరేగెదన్. 28

విశ్వా—(సభవంక దృష్టి నిగిడించి)

ఉ. వింటిరె యీదుడక్తులను ? వేలుపులార! మునీంద్రులార! నా
వంటిమహాతపోధనుఁడు పంతము పట్టిన, నొక్కమద్యునిన్
బంబుతనంబు మానిచి యబద్ధములం బలికించు టెంత? నేఁ
గంటున నాన్యపాదమునిఁ గష్టముపెట్టి, కలంతు స్వాంతమున్.
చ. అతఁడొకపట్టునన్ మృషల నాడక యుండిన, రాజ్యమంతయుం
జతురతఁ గోలుపుచ్చి, ఘనసంతదల స్థాదించి నెయ్యపున్
సతి నెడఁబాపి పుత్రకునిఁ జావఁగ, జేసి, కులంబు కూల్చి, పె
స్వతలును బెట్టి ధైర్యమును వేయివిధంబుల రూపు మాపెదన్.
ఉ. ఇంచేకయేనతండు చలియింపక బాధల కోర్చి నిల్చినన్
మంచుమలన్ జలాశనతిమై బహుకాలము నిష్ఠ నిల్చి యా
ర్జించిన యాతపస్సున సరేంద్రునకర్థము ధారపోసెదన్?
వంచనకాదు; నేఁ బ్రతిన పట్టితి నిండఱ సమ్ముఖంబునన్. 31

నార — ఓ విశ్వామిత్రా! కోప ముపసంహరింపుము. ఆఁబో
తును ఆఁబోతును గుఱిమ్ములాడి నడుమ లేగ కాళ్లు విలుగగొట్టినట్లు
మీలో మీరు పంతములుపట్టి నిష్కారణముగా హరిశ్చంద్రుని
బాధింపఁ బూనినారేమి? ఇది మీకు బుద్ధికాదని చెప్పి యీ మహేం
ద్రుఁడు మీ యిరువుర కలహములను వారింపు మనుచున్నాఁడు.

విశ్వా—(కోపముతో) ఏమేమీ! ఈ యింద్రుఁడు శరీరము
నిండ వేయికన్నులున్నను స్వపర తారతమ్యమునుగానఁజాలకున్నాడు!

నన్ను శాంతింపుమని చెప్పట కీ శచీకాంతుఁ డెంతటివాఁడు? ఈతని యాజ్ఞకు లోఁబడుటకు నేనీతని సేవకుఁడను గాను, స్వర్గముచుట్టును దిరిగి గిత్తమును వీణవాయింతుచు ననుసరించెడు నీవును ఎల్లప్పుడు నిల్లుకాచుకొని దీవించి యాశ్రయించు బృహస్పతియును, ఈతని యాజ్ఞ వినవలెను గాని స్వచ్ఛందవిహారుల మయిన మే మేలవిన వలెను? ఈ వెడఁగు మును లందఱును తన్నొక పెద్దఁ జేసి వెట్టిస్తుతులు చేయుటచే నింతలోనే తలక్రొవ్వి యితఁడు తారతమ్యపరిజ్ఞాన మెఱుంగఁ జాలకున్నాఁడుగా! తనభార్యయెడ మహాపరాధముచేసినను సహించి యూరకుండుటకు నే నానోరుమూలిన గౌతముఁడ నను కొన్నాఁడేమో? కానని చెప్పుము. వెనుక నేను స్వర్గమునకుఁ బంపిన త్రిశంకు నీతఁడుదుర్విసీతుఁడయి క్రిందికిఁ బడఁనొబ్బినప్పుడు తుమించి యూరకున్నదాని కిది ఫలము కాఁబోలును? ఆ యవమానశల్యము నామనస్సున నాటియున్నది. మఱిచిపోలేదని యింద్రునకు నీవు స్మరణకుఁ దెమ్ము.

గౌత—నేనిక నిట నిలువఁగూడదు. (అని చిహాలున లేచి పోవుచున్నాఁడు)

కశ్య—(మునులను సైగచేసిపిలిచి) ఓతాపసోత్తములారా! ఈతామనుఁడు వెడఁగులమని మనలనందఱును నిందించుచున్నాఁడు. దుష్టున కెప్పుడును దూరముగాఁ దొలఁగవలెను. మన మీచోటు పాయక మన మొకటియు నీతఁడొకటియు ననుచున్న పక్షమున వివాదము పెరిగి యన్యోన్యశాపములవఱునును వచ్చును.

వామ—అవును. మీరు సెలవిచ్చినది సత్యము. వేగముగా మనమిక్కడనుండి తరలుటయే మంచిది. ఈతనికిఁ దగినవాఁడొక్క మనదుర్వాసుఁడే. ఆతఁడిప్పు డిక్కడలేడు. పోదమురండు.

(అని ఋషులు నిష్క్రమించుచున్నాడు)

వశి—(తనలో) ఈమునులందఱు లేచిపోయిన తరువాతఁ గూడ నేనిక్కడనుండి యీమూఁథుని కోపవచనములు వినుచున్న బాప మొదవును. నేనును మా యాశ్రమమునకుఁ బోయెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

ఇంద్రు—(తనలో) ఇతఁ డతిమూర్ఖుఁడు; పరమకోపి నన్ని ప్పడు శపించినను శపింపవచ్చును. మూర్ఖుల కెప్పుడును గోపము ముక్కమీఁదనే యుండును. ఈతని కోపమునకు వెఱచి మునులందఱును లేచిపోవుచున్నాడు. ఇక్కడ నేనొక్కఁడను జిక్కుపడినాను. మంచిమాటలతో నేలాగునైనను నేనీతని నిప్పుడు మెల్లఁగా నదల్చుకోఁ గలిగితినా తలతడవి చూచుకొనెదను. (ప్రకాశముగా) స్వామి! నారదుడు దేవరవారి ప్రభావమెఱుఁగక యేమో విన్నవించినాఁడు. మిమ్మాజ్ఞాపించుటకు నేనేపాటివాఁడను? దేవర యీ సేవకున కేదయిన నాజ్ఞయిచ్చినపక్షమున, శిరసావహించిచేయుట కిదిగో సిద్ధముగా నున్నాఁడను. దేవరవారు హరిశ్చంద్రుని సత్య సంధతకు మెచ్చి మీ తపస్సులో సగమాతని కనుగ్రహించినయెడల దేవరవారికిఁ బ్రీతికరముగా నుండునేని నేనును యథాశక్తికి హరిశ్చంద్రునిఁ బదునాలుగు మన్వంతరములు నాయర్థాసనంబున నిలిపి దేవరయనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడ నయ్యెదను.

విశ్వా—విశ్వామిత్రుఁ డొక్కనిజక్కఁగాఁ బరిశోధించి మెచ్చి సత్యసంధుఁడని నిర్ధాగణము చేసినప్పుడర్హసత్కారమాతఁడే చేయవలెనుగా సత్కరించుటకుఁ బరులెంతవారు? ఈ దేవతాధములెంతవారు? వీరికి నాధుఁడవైన నీవెంతవాఁడవు? ఏబహుమానము చేసినను నేనే చేయవలెను. కాబట్టి నీ విప్పుడు చెప్పిన పదునాల్గు మన్వంతరములును నేనే యాతనిని భూమి నేలించి మఱి పదునాలుగు మన్వంతరములు కూడ నేనే నీయర్థాసనమునం దారాజును నిలిపె

దను, నీవు నీగర్వమును విడిచి దానుడ ననుచున్నందున నిన్ను
క్షమించివాడను, ఇక నీవు నీచింతామణిపీఠమును సిద్ధముగానుంచి
మాయాజ్ఞను వేచియుండుము.

దేవతలు—ఉన్నట్టుండి యీతనికోప మిప్పుడు మనవంకఁ
దిరుగుచున్నది, మనముకూడ శీఘ్రముగా మునులు చూపినమార్గ
మునే పట్టుదము, (అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇంద్రు—(తనలో) ఈమూర్ఖుఁ డిక్కడనుండి మనల శపింప
కుండ లేచిపోవువలగును, ఈతఁ డేమిచెప్పినను నొనని తలఁచుఁచు
చుండవలెను, (ప్రకాశముగా) స్వామి! దేవరయాజ్ఞను శిరసా
వహించి చేసెదను, నేను తెలియనివాడను; మూఁడుమాఱులు
కాళుశస్పృశించెను, అజ్ఞానముచేత నేనన్నదానిని మఱచిపోయి,
మీయిచ్చనచ్చినన్నాళ్ళు హరిశ్చంద్రుని స్వర్గమున నిలుపుడు.

నార—ఓవిశ్వామిత్రా! చూచినావా? భూలోకమున హరి
శ్చంద్రుఁడు చేయఁబోవుచున్న రాజసూయయాగములో హవిర్భాగ
మును తెచ్చుకొనుటకై కాఁబోలును సభలోనున్న దేవత లంద
ఱును విజయం చేయుచున్నారు, ఇక నింద్రుఁడు నక్కడకే పోఁ
దలఁచినట్టున్నది, అధ్వర్యులును, ఉద్గాతరులును, హోతరులును, బ్రహ్మ
లును గాఁగోరి కాఁబోలును మనతోఁ జెప్పకయే ఋషులందఱును
దేవతలకంటె ముందుగా బయలుదేరుచున్నారు.

విశ్వా—నారదా! నీవుచక్కఁగా స్మరణకుఁ దెచ్చినావు, నే
నిప్పుడాయజ్ఞమునకుఁ బోయి హరిశ్చంద్రుని విశేషవిత్తమడిగివుచ్చు
కొని మాయచేసి బొంకింపఁదగు ప్రయత్నములో నుండవలెను,
(చూపునలుగడలఁబఱపి) అరుగో దూరమున దర్భాశనములు మ
డఁచి చంకఁబెట్టుకొని యొకరుపోయినత్రోవ నొకరుపోక మును
తెట్లుపరుగెత్తుచున్నారోచూడు, వారివెనుక దేవతలును భక్తులును

చేత మాటిమాటికి వెనుకతిరిగి చూచుచు, బరుగెత్త కాళ్ళురాక మెల్లగా నడుచుచున్నాడు. ఈపిటికిపందలందలు నాకు వెఱచి పారి పోవుచున్నాడు కాని యజ్ఞమునిమిత్తము కాదు; నాకోపమునకు దిక్పాలకులును దేవతలును మునీంద్రులునే యిట్లు వడవడవడకుచు నిలువలేక పాటిపోవుచుండగా నిక మనుష్యమాత్రుడైన హరిశ్చంద్రుడు డెంతవాడు? గేనిప్పుడ మర్తలోకమునకుఁబోయి హరిశ్చంద్రుని బొంకించి నాచిరకాలశత్రువైన వశిష్ఠుని పరాభవముచు శీఘ్రముగాఁ జూడవలెను పోదము రమ్ము.

(అందలు నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

ద్వితీయాంకము

[రాతిపైఁగూర్చుండి మార్కండేయశిష్యుఁడు జాబాలి కనఁబడుచున్నాఁడు.]

జాబాలి—(తనలో) మాగురువుగారు నన్ను సారోదనరస్సునకుఁబోమ్మని పంపినారు. నేనిక్కడకు వచ్చునప్పటి కెదుట రెండు దారులు కనఁబడుదున్నవి. ఇం దేదారి సారోదమునకుఁ బోవునో తెలిసికొనఁజాలకున్నాను. ఏవుణ్యాత్మునినైన నడుగుదునంటినా యీనట్టడవిలో మనుష్యసంచారమే కానరాదు. ఏమిబుద్ధి? (ముందు వంక చూపు నిగిడించి) అదిగో దూరమున నెవ్వఁడో బ్రాహ్మణుఁడు కుంటుచు వచ్చుచున్నాఁడు? అతని నడిగి తెలిసికొనెదను.

(అప్పుడు రాజయొక్క వేడుక చెలికాఁడయిన గాలవుఁడు, కట్టచేతఁ బట్టుకొని మెల్లగా నడచుచు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

గాల—(నిట్టూర్పువిడిచి తనలో) అయ్యో! వేటగాండ్ర
 మాటలు నమ్మి మోసపోతినిగదా! మొదలే నానీడను జూచి నేను
 జడిసికొనెను ధైర్యశాలిని; ఆమీఁద రాజుగా రీతితో, బాడిచి
 చంపినపులిని జూచి హృదయము చెదరియున్నాను. అట్టి నన్ను దిగ
 విడిచి యాకిరాతులు రాజగుట్టమువెంట ముందుపరుగెత్తుటచేత
 పాండ్రను కలిసికోలేక వెనుకపడి దారితప్పి యీ ప్రకారముగా
 వనచరుడనయి యిందుఁ దిరుగుచున్నాను. ఈ రాళ్ళలో నడచుట
 చేత కాళ్ళు బొబ్బలెక్కినవి. అంతేకాక కురువుమీఁద తేలుకుట్టి
 నట్లు కుడికాలిలో ముల్లుకూడఁ గ్రుచ్చుకొని వేధించుచున్నది.
 బ్రాహ్మణుఁడ ననియైనఁజూడక భక్తిచూలిన ఘాతుకమృగ మేది
 యేపొదలోనుండి వచ్చి పాపముకట్టుకొనిపోవునో యని నాకు భయ
 మగుచున్నది. జన్మ మెత్తినతరువాత జ్వరమువచ్చినప్పుడైన నొక
 పూట భోజనము మానియెఱుఁగని సుఖమారుఁడనైన నేను రాత్రి
 నుండి తిండిలేక శుష్కోపవాసముచేయుచున్నాను; కడుపువెన్నంటు
 కొనిపోయినది; కన్నులు గుంటలుపడినవి. నాయురణ్యరోదనము విని
 నాకిక్కడ సమాచారము చెప్పు వారెవ్వరున్నార? నాపుణ్యవశము
 చేతఁ బూర్వముచూచియున్న సారోదసరోవరమార్గమునకు వచ్చి
 యున్నాను. ఈయడవిలో నిడుచులుగుచుచు పరిభ్రమించుచుండుట
 కంటె రాజుజూడ తెలియకపోయినయెడల సారోదముమీఁదుగా
 దిన్నగ మాయూరికి దారితీసి యింటికిఁబోయి నాభార్యతో నాకష్ట
 ములు చెప్పుకొని మరలఁ బ్రజలలోనైన బడెదను. అదిగో ముం
 దెవ్వఁడో ఋషికుమారుఁడొకఁ డా శిలాతలముమీఁదఁ గూచుచుండి
 నావంకఁ జూచుచున్నాఁడు. అతనికి రాజుజూడ యేమయినఁ దెలియు
 నేమో పోయి యడిగెదను.

జాబా—ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! నమస్కారము, నీవెఱిగిన పక్షమున సారోదసరస్సునకు దారిచూపి నాకు మాగురువుగారివలని చీవాట్లు తొలగించి పుణ్యముకట్టుకొమ్ము.

గాల—ఓఋషికుమారా! నమస్కారము, నాకు హరిశ్చంద్ర మహారాజుగారి జాడ కొంచెము చెప్పినపక్షమున నీకు సారోదము నకు దారిచూపెదను. మీగురువులెవరు? సారోదమునకు మిమ్ముఁ బంపినపని యేమి?

జాబా—నీవెవరిజాడ నన్నడిగితివో వారిపనిమీఁదనే బోవు చున్నాను. నేను మార్కండేయశిష్యుడను. నన్నందఱు జాబాలి యందురు. మా తపోవనమిక్కడకు మిక్కిలి సమీపముననున్నది. ఇంతకుముందే హరిశ్చంద్రమహారాజుగారు దూరముగా నశ్వమును దిగి పాదచారులయి నూయాశ్రమమును బ్రవేశించి మాగురువుగారి వలన నతిథిసత్కారమును బొందినారు. వారిరువురును మాటాడుచో గురువుగారు నన్నుఁబిలిచి, యీరాజుగారు వేటతమకముచేతఁ బరివారమును వెనుకవిడిచి వరాహమువెంట నొంటిగా ముందునచ్చి నారు. నీవుపోయి సారోదమునద్ద నీకు నిలువనియమించివచ్చిన చంద్రమతి మొదలయినవారిని సపరివారముగా సిద్ధపటమునకువెంటఁ బెట్టుకొని రమ్మని సత్యకీర్తికోఁ జెప్పమని చెప్పినారు. నీవేల హరి శ్చంద్రుని వెదకుచున్నావు?

గాల—నేనాహరిశ్చంద్రమహారాజుగారి చెలికాడను. నా పేరు గాలవుడు. నేనును రాజువెంటనే బయలుదేటి దారితప్పి యుడుగులజాడనుబట్టి యింతవఱకు వచ్చినాను. ఇక్కడ రాళ్ళలో జాడ తెలియరానందున నెటుపోవుటకును దోచక నాకు దారి చెప్పెడు పుణ్యాత్ము లెవ్వరయిన దొరకుదురాయని చింతించు చుండఁగా, వెదకఁబోయిన లీగ కాళ్ళచు జుట్టుకొన్నట్లు భాగ్య

వశముచేత నీవు నాకంటఁ బడినావు. నాపాలిటి భాగ్యదేవతయే నిన్నిక్కడకుఁ బంపినది కాబోలును.

జాబా—అహా ! ఏమి యారాజరూపరేఖావిలాసములు ! అతనిని జూచినప్పుడు విలాసార్థముగా భూమిమీఁద విహరింప వచ్చిన యింద్రుఁడో చంద్రుఁడో యని నేను భ్రమపడినాను.

గాల—అయిన దర్శనమువలనఁ గృతార్థుడవైన నీకు బతి ప్రతాపిరోమణియైన చంద్రమతి సౌందర్యమును సందర్శించుభాగ్య మెప్పుడయిన లభించినదా?

జాబా—అట్టిభాగ్యమింకను నాకన్నులకు లభింపలేదుగాని, సృష్టియారంభించినతరువాత నేటికాలమున కిట్టి యనన్యసామాన్య లావణ్యమూర్తులయిన యీదంపతులను సృజింపఁ గలిగితినిగదాయని బ్రహ్మదేవుఁడు తననిర్మాణచాతుర్యమునకుఁ దానే గర్వపడుచున్నాఁ డని మాగురువుగారు చెప్పుచుండఁగా వినెడుభాగ్యము నాకర్ణము లకుమాత్రము లభించినది. అందొకరూపమును జూడనోచి నాకన్ను లింతకుమునుపే సగము పావనములయినవి కాని యింకొక నిమిష ములో నీసాయముచేత రెండవరూపము నగూడఁ గాంచిపూర్ణముగా ధన్యములు కావచ్చును.

గాల—అందుకు సందేహములేదు. అందఱును మహాసౌంద ర్యశాలులని చెప్పుకొను రతీమన్మధు లొక వేళసరివచ్చిన వత్తురేమో కాని నేను జూచినంతవఱ కీలొకములోఁ జక్కనిచుక్కలని పేరుపొం దిన వారెవ్వరును మారాజదంపతుల కాలిగోరునైనను బోలరు.

జాబా—సరిసరి! ఈరాజసౌందర్య మెక్కడ? కందర్పా దు ల సౌం ద ర్య మె క్క డ ? ఈ య స రూ ప ము న కు మన్మధునిరూపమునకును హస్తీమ శ కాం త ర ము న్న డ ట ! చిరకాలజీవు లగుటచేత మాగురువుగా రా రతీమన్మధులను శివుని నేత్రాగ్ని వెలువడని కాలమునుండి యెఱుఁగుదురు, మాయాశ్రమ

మునకు వచ్చినవా రెవ్వరైనఁజంద్రమతీ హరిశ్చంద్రులను రతీమన్మధులతోఁ బోల్చునప్పుడు మాగురువుగారు కోపపడి రూపమునుబట్టి చూడఁగా రతీమన్మధులు వీరిపాదములకు దాస్యముచేయుటకై న నద్దులు కారని యానతిచ్చుచుందురు.

గాల—అట్లయిన నిక నిశ్చయముగా జయంతవసంతామలకు సౌందర్యగర్వభంగ మగును.

జాబా—సందేహమేమి? వీరిమూలమునఁ దాము సౌందర్య వంతులన్న భ్యాతిపోయినదని సిగ్గుపడి రతీమన్మధు లిప్పు డెవ్వరికంటను బడకున్నాడు. చంద్రమతి సోయగమును విని రంభ యంతటిది తలవంచుకొన్నదట! ఇక్కడక్కిన యప్పరస స్త్రీలమాట చెప్పనేటికి?

గాల—అవును వారిచక్కఁదన మచ్చరలనైనఁ జిన్నపుచ్చఁదగినదే. కాని నేనిప్పుడు వారిని శరీరసౌందర్యమున కంటెను గుణ సౌందర్యముకొఱ కధికముగా గౌరవించెదను. ఈదంపతు లిరువురును కేవలరూపముచేతనే కాక గుణములచేతఁగూడ నిరుపమాన శోభాపరిపూర్ణులునుమా.

జాబా—నీవురూపమునకంటె మీరాజుగారి సద్గుణములనే హెచ్చుగా మెచ్చుకొనుచున్నందున మీరాజుసత్కార్య మేదియైన నేను వినఁగోరెదను.

గాల—మొన్న మారాజుగారుచేసిన రాజసూయయాగము నకుమీగురువులను వేంచేసి యుండిరిగదా?

జాబా—అవును మాగురువుగారాయజ్ఞవైభవమంతయు వే నోళ్ళఁబొగడినారు. దేశదేశములనుండి దక్షిణలనిమిత్తమై రాకపోకలుచేసెడుబ్రాహ్మణులకప్పుడురాత్రిందివములు మానవమార్గములే రాజమార్గములయినవి. నీవు దాతృత్వవిషయమును శెప్పవోవుచు

న్నావు గాఁబోలును. అదిచెప్పనక్కర లేదు. అప్పటి దానధారాపరి
వాహములచేత నూరిబయలుఁ జిన్నయేదులు పాటినవని కన్నులారా
జూచిన ఋషులే నెలవిచ్చినారు. అతఁడర్థుల కిచ్చిన ధనకనకరత్న
రాసులనుజూచి యీభూమిలో నింతధనమున్నదాయని మునులందఱు
సత్యాశ్చర్యపడినారు.

గాల—యజ్ఞ కాలముమూట యటుండనిమ్ము. యజ్ఞానంతర
మునగూడ విశ్వామిత్రుడువచ్చి యజ్ఞార్థము యాచింపఁగా విశేష
విత్తములేని సమయమయినను వచ్చినయర్థిపుంగవుని సంతృప్తాంత
రంగునిఁ జేయక యూరకపంపుట కిష్టములేక యేనుగుమీఁద నెక్కి
మనుష్యుఁడు నిలుచుండి రత్న మెగమీటినంతయెత్తు ధన మాతనికి
దానమిచ్చిరి.

జాబా—ఆహా! ఏమి యాదాతృత్వము! అంత ధనము విశ్వా
మిత్రుఁడును శిష్యులును మోచుకొని పోగలిగిరా?

గాల—వా రాధనమును దీసికొనిపో నేలేదు. కావలసినప్పుడు
వచ్చి పుచ్చుకొందునని చెప్పి విశ్వామిత్రుఁ డాధనరక్షణభారమును
మారాజమీఁదనే మోపిపోయినాఁడు.

జాబా—సరిసరి. ఇప్పుడునీవలన విన్నదానికిని మాగురువుగా
రన్నదానికిని సరిపోయినది. ఏదోకపటోపాయముచేత మీ రాజుగారి
ని మోసపుచ్చుటకయి విశ్వామిత్రుఁ డీ తంత్రము వన్నినాఁడుకాని
నిజముగా ధనముకావలసి యీపనిని చేయలేదు. అతనికి ధనమే కా
వలసియుండినయెడల యజ్ఞదినములలో సమయమున కేలరాకుండును?
ఇచ్చినప్పుడే యేల తీసుకొనిపోకుండును? అతఁడు మీరాజు నేలాగు
నైన బొంకింతునని ప్రశ్నిజ్ఞ పట్టియున్నాఁడట! ఇది యాతనికృషి
కఠోరార్పణము.

గాల—విశ్వామిత్రుడు కాదుకదా వేపురువిశ్వామిత్రు లొక్కసారిగా వచ్చి వేయేండ్లు తలక్రిందుగాఁ దపస్సు చేసినను మారాజు నొక్కయసత్యమును బలికింపలేదు. విశ్వామిత్రుడు మహాతపశ్శాలియనివిందుమే. యట్టివాడు తనకు ధనమిచ్చినదాత యెడల సంతటిదోహము తలంచునా?

చ. తన కుపకారమున్ సలుపుదాతయెడం గరముం గృతఘ్నుడై ముని యతఁ డెగ్గుచేసినను, భూమిపయిఁగడు డస్సియాఁకటన్ వనరుచుఁ జెట్టు చేరఁ జని బాగుగ నీడను విశ్రమించి పండ్లను దిని యమ్మహీజ మొకటం దెగఁగొట్టు కిరాతుఁ బోలఁడే. దయారసవిశిష్టులయిన ముని శ్రేష్ఠు లంతటిపనికి సాహసింతురా?

జాబా—మనబ్రాహ్మణోత్తము లెంతటికై నను సాహసికులే. పూర్వము బ్రాహ్మణులు నృగమహారాజువద్ద దానముగొని యాతనినే యూగురవల్లివగుమని శపింపలేదా? ఆసంగతి యటుండనిమ్ము. మీరాజు సకలసద్గుణ సంపన్నుడని చెప్పుచున్నావుగదా సప్తవ్యసనములలో నొక్కటైన యీ వేటయందేల యాస క్తుడయ్యెను?

గాల—మారాజు కేవలవినోదార్థముగా వేటకు రాలేదు. భూమి యీనినట్లొకస్థికముగా లెక్కలేని జంతువు లొక్కసారిగాఁ బుట్టి యెల్లయెడలను దామే యయితోటలు దొడ్లు పయిరులు పంటలు పాడుచేయుచున్నవని కాపులువచ్చి మొట్టపెట్టుకోఁగా ఘాతుకమృగబాధ తొలఁగించి ప్రజాసంరక్షణముచేరొంటు రాజధర్మమగుటచే మారాజుగా రిప్పుడు జనక్షేమముకొఱకే వేట తలపెట్టినాడు.

జాబా—ఇటువంటి సమయములకుందు వేట దుర్వ్యసన మని నేను నిందింపను గాని యిన్నిజంతువు లొకస్థికముగాఁబుట్టుట చూడఁగా నాకిది విశ్వామిత్రస్వప్తిగాఁ దోచుచున్నది.

గాల—నేనట్లు భావింపను. మనుష్యమాత్రుడయిన యొక ఋషి యెక్కడ? జంతుసృజనయెక్కడ? ఈనూట నమ్మనర్హముగా నుండలేదు.

జాబా—పూర్వముకసారి బ్రహ్మతో, బ్రతిఘటించి సృష్టికి, బ్రతిసృష్టి చేయగలిగిన మహానుభావుఁ డీజంతుసృష్టి చేసివాడన్న వింతయేమున్నది? (పయినంకఁజూచి) అయ్యో! మనము మాటల పరాకున వచ్చిన కార్యమును మరచి యాలస్యము చేయుచున్నాము గదా! అంతకంత కెండ యెక్కుచున్నది. నాకు శీఘ్రముగా సారోద మునకు దారిచూపి పుణ్యమునఁ బొమ్ము.

గాల—ఇదేమార్గము. నీవు తిన్నగాఁ బొమ్ము. నే నీమార్గ మునఁ బోయి మారాజును గలిసికొనెదను. ఇదేమి యీమార్గమున కడ్డముగాఁ జమురొలికియున్నది! దొప్పలతో నయ్యికోసిపోవునప్పుడు మీ తాపసకుమారు లెవ్వరో దారిపొదుగుననొలుకఁబోసియుందురు.

జాబా—ఇది చమురొలుకుట కాదు, రాజుగారి యీటెపోటు తిని పాటిపోయిన యడవిపంది కడుపుతోనుండి కాటినత్రొవ్వు. నీకా పందియదుగులు కనఁబడుచుండలేనా? ఇదియేమి? ఆముందు చూడుము. దారికడ్డముగా రక్తప్రవాహములు కాటఁగా నేటుతిన్న వ్యాఘ్ర మెట్లు కాలీడ్చుకొనుచు మెల్లఁగా నడిచి ప్రక్కయడవిలో దూతినజాడ కనఁబడుచున్నదో! నీవు పోయినకొలఁదిని గుప్పలుగాఁ గూలియున్న క్రూరమృగములను జూచి మీరాజుగారి మృగయా విహార సామర్థ్యమునకు సంతోషించెదవు.

గాల—చాలును. నాకిప్పు డామృగములపేరు చెప్పిన దేహము కంపమెత్తుచున్నది. నేనాదారిని నిక నొంటిగాఁ బోలేను. నేనును నీతోడ నేవచ్చి తరువాత రాజుగారినిగలిసికొనెదను. పోదమురమ్ము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాడు)

ఇది విష్కంభము

రంగము—విశ్వామిత్రాశ్రమోపాంతపనము

[హరిశ్చంద్రుడును, చంద్రమతియు, లోహితాస్యుడును, సత్య
కీర్తియు, గాలవుడును, భటులగు భద్రుడును పాలకుడును

[ప్రవేశించుచున్నారు]

లోహి—(చేయి చాపి ప్రవేలితోఁ జూపుచు) నాన్నగారూ!
ముద్దులమాటకట్టుచున్న యాలేడిని నా కాడుకొనుట కయి పట్టి
తెచ్చిపెట్టరా?

హరి—కుమారా! సర్వవిధముల నేను దానిని నీకిప్పుడు
జీవముతో నే పట్టియిచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించెదనుగాని, అది యొక వేళ
పట్టుపడకపోయినయెడల నావాఁడిబాణముతో దానిప్రాణమునుగొని
నీ వాడుకొనుటకయి దానిచర్మమునై నను దెచ్చియిచ్చెదను. ఓ
గాలవా! నాధనుర్బాణముల నిటుతెమ్ము.

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరీ! వేటాడియాడి యలసియున్న మీ
రిప్పు డీపిల్లవాని మాటలనుబట్టి యీలేడివెంట మరల న్యర్థప్రయాస
మేల పడెదరు? కొంచెముసేపిట విశ్రమింపుడు.

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! అట్లుకాదు. ఎంతో ముచ్చటపడి
బాలకుఁ డింతచిన్నకోరికను గోరిపప్పుడు చేతిలోనున్న యీపనిచేసి
నేను వీనిముద్దెట్లు చెల్లింపకుండఁగలను? నేను దీని నింతలోఁ బట్టి
తెచ్చి, అనాయాసముగా వీనికోరిక తీర్చెదను.

లోహి—మీరలసియున్నయెడల నేనే యీలేడిని బట్టుకొనె
దను లెండి. మీరిక్కడ నుంచుడు. (అని ముందుకు నడువఁబోవు
చున్నాడు)

సత్య—ఓలోహితాస్యా! నిన్ను ముచ్చవచ్చును. నీవీతండ్రి
బిడ్డ వగుటకుఁ దగినమాట చెప్పినావు. లోకములోఁ బువ్వు పుట్టిన
తోడనే పరిమళము తెలియవచ్చునుగదా!

క. ఘనపంచాస్యముకడుపున

జనియించినపిల్ల కూడ సమదగజంబున్

గనుఁగొన్న బయికి దుముకఁగఁ

జనఁ జూచును గాదె సహజసాహస గరిమన్.

హరి—(చేయి పట్టుకొనిలాగుచు) కుమార కా! ఈసాహసము చాలును, నీవీక నిలుపుము, నేనుబోయి యీ కురంగమును గొని వచ్చెదను. (అని గాలపునివంకఁ జూచుచున్నాఁడు)

గాల—మీశరశరాససము లిప్పుడే యిచ్చెదనుగాని, పేద బ్రాహ్మణుడను నన్నమాత్ర మొక కంటఁజూచి మఱిబాణమును విడుపుము. నా ఋణఫణములను నేను వచ్చునప్పుడింటివద్ద నా భార్యతోఁ జెప్పియైనను రాలేదు.

హరి—ఓయీ! మహాశూరుడా! భయపడఁబోకు. లేడి యా సుందర మాకందపాదపసమీపమునముందు వైపున నున్నది కాని నీవైపున లేదు. అదిగో—

ఉ. కెంపులచాయ మేనఁ దులకింపఁగ, చాఱలు వజ్రకాంతులన్

నింపఁగ, డెక్కచాలుహరి నీలములన్ హసించుపఁగా, మెడన్

సొంపుగఁ ద్రిప్పి యీకడన చూచుచు, పచ్చిక నల్లమేయుచున్

బెంపుడులేడియో యనఁగ భీతిలకున్నది చూడు గాలవా?

గాల—అట్లయిన నివిగో బాణములనుబాణాసనమునుబుచ్చు కొని యాదిక్కున నీ మనసువచ్చునన్ని మృగములను వేటాడుము. నేనిప్పు డన్నమాట మిత్రోత్తముడవైన నీకు బ్రహ్మహత్యామహా పాతకము వచ్చునన్న గుంకోచముచేతనే కాని నా ప్రాణభీతిచేతఁ గాదునుమా, ఏమి యీ లేడి మనలను హాచియు బెదరిపాఱక నిశ్శంకముగా నిలుచున్నది. ఇక నీవు పోయి చేయిచాచి దానిని బట్టు కోవచ్చును. ఇది మాంసభక్షణముచేయని మావంటి జీవదయాపరు

లయిన బ్రాహ్మణులుండుచోట కాబోలును! కాకున్న నీపిల్లలేడి
యిట్లు నిర్భయముగా మనమాటలు వినుచు నిలువబడదు.

హరి—నీవన్నది సత్యమే. అదిగో చూడుమా పయిదేదో
తప్పక యొక ఋష్యాశ్రమమే. [దుస్;

ను. అదె యాలింపుము దూరమందు శ్రుతివాక్యంబుల్ విన స్వచ్ఛ
జడలం దోచెడు హోవధూమచయమాచాయందగంజూడుమీ;
యిదె యీవంకనుమోదుగుల్పమిధలెంతేద్రుంపమోశ్యయ్యె;న
ల్లదె దర్భల్ కడుగోయ నిప్పుడిప్పుడే యానేల మోసెత్తెడున్.
కానిమ్ము. ఈహరిణము నన్ను దూర మలయించి తీసికొనిపోకుండ
నేనిప్పుడే మెల్లగాబోయి పట్టకొనెదను. (అని పొంచితాటుచు
ముందువంక మెల్లగానడుగు లిడుచున్నాడు.) గాలవా! చూడు
మనమిప్పుడు తన్ను బట్టనచ్చుచున్నామని తెలిసికొని కాబోలును
చెంగుచెంగున దాటుచు నడుమనడుమ మనవంక దిరిగి బెదరి
చూచుచు లేడి యెట్లు పరుగెత్తుచున్నదో?

నీ, పేరెముల్ వాటుచు బెద్దదాటుల బయల్ కాళ్లుజాడించెడు
గరముజూడు । ఖరములనుదరంబు గోతుకొంచును బ్రక్కలెగ
యరోజుచునిల్చెనిపుడుచూడు । మెటుగు మెఱసిసట్లు మీద
దళుక్కని పల్లమున నడంగెబయిని జూడు । మరలమిట్టకు నిక్కి
మనవంక మెడత్రిప్పి బెదరి చూచెడులేడి యదిగొచూడు

గీ. నోట గడ్డిపోచలతోడ నురుగు జాఱ

మింటఁ గొమ్ములు చిమ్మెడు మీదఁ జూడు

తోక జాడించి క్రమ్మఱ వీక తోడఁ

బరుగువాతెడు గనుగొమ్ము బయలిమీద.

అలేడి మనము చూచుచుండగానే యింతలోనే యెంతదూరము
పాటిపోయినదో! నేనిప్పుడు శీఘ్రముగా వెంబడించి యిండుకసేపు

లోన చాని నలయించి పట్టి తెచ్చి యీ బాలకుని సంతోష పెట్టెదను.
(అని విల్లును బాణములను చేతఁబూని పరుగెత్తుచున్నాడు.)

గాల—అమ్మా! రాజుగారు నన్నిక్కడ దిగవిడచియేగుటచే,
పాడు భూతదయాపరులన్నమాట నేటికి సత్యమయినది. వారిక
నన్నితేళ్ళను జంపినను జంపనిండు. నే నదృష్టవంతుఁడను. మిట్ట
మధ్యాహ్న వేళ నేనీయెండలోఁబడి కాళ్లుమండ నోరెండ నెత్తిమాడ
దైర్యమువీడ హృదయమేడ్వ కాళ్ళు వెనుకకీడ్వ బరుగెత్తి పచ్చి
నెత్తురు త్రావెడి యేవులివాతను బడక నాతల్లికడుపు చలువచేతను
నాభార్యమంగళసూత్రబలముచేతను నేటికీ దప్పించుకొని వచ్చి
నాను.

చంద్ర—ఓభూసురోత్తమా! నీశూరాలాపములు కొంచెము
చాలింపుము. దూరమున రాజుగారి కందస్వరమువలె వినఁబడు
చున్నది.

హరి—(తెరలో)

చ. కరమును డస్పినాడ; కనుగందెను దేహము జహ్వయెండెడున్;
చరణము లెట్టవాటె; వదనమ్మునఁ జెమ్మట క్రమ్మె; నింతలో
దొరకదు జింక; యింకఁ గడుదూరము నేఁ బరుగెత్తఁజాల; నీ
శరమునఁ గూల్చువాడ నిమిషంబున నీహరిణంబు నియ్యెడన్.

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) ఓసత్యకీర్తి! అలసితి నన్న ప్రాణ
వల్లభుని బలుకులు ములుకులవలె జెవులకు పోకి తామరాకులొని
నీరువలె నాముల్లము తల్లడిల్లుచున్నది. నన్నిప్పుడు కొనిపోయి
హృదయేశ్వరుని చరణసన్నిధానమానఁ జేద్దము. (అని కన్నీరు
విడుచుచున్నది)

సత్య—అమ్మా! కన్నీరు తుడుచుకొని నీహృదయము పదిల
పఱచుకొమ్ము. నీవు కేవల స్త్రీస్వభావముచేతను భర్తగారియెడలఁ

గలప్రేమా వేశముచేతను మనసుచెదరి దిగులొందుచున్నావే కాని
యిప్పుడు ప్రభువువారికి వచ్చినభయమేదియులేదు. అత డీపాటికి
లేడిని యనుపురికిఁబుచ్చి మరల వచ్చుచుండును.

గాల—అదిగో మరల నామిత్రునిమాట వినవచ్చుచున్నది.
మీసంఘడిచాలించి వినుండి.

హరి—(తెరలో) ఆహా! మనుష్యుఁడొకటి కూరకర్తుఁడు!
కలలోను బయలకెన్నఁడును కీడుతలఁచి యెఱుఁగక మహారణ్యముల
యందు మునులవలె నాకలములుతిని కేవల వన్యాహారములతోనే
శరీరధారణము చేసికొనుచు దినములు పుచ్చెడిలేళ్ళ యంతటి
సాధుమృగములనుగూడ వేడుకకయి నిష్కారణముగా మారణము
నొందించుచున్నాఁడు!

ఉ. నాదుశరంబులేడితోడ నాటినయట్ల తదార్తనాదమున్

నాదుహృదంతరంబునను నాటిశరంబయి, నన్ గలంచెడున్;

పీడమృగంబు కన్గొనలవెంబడిఁబాతెడు బాష్పబిందువుల్

భేదముపెంచి నాకనుల క్రేవల సశ్రుల జాలుకొల్పెడున్. 7

చంద్ర—ఇప్పుడు నాహృదయము కుదుటఁబడినది. నా
హృదయ వల్లభుఁడు ప్రజాపీడాకరములయిన ఘాతుక మృగోత్క
రములనేకాని యీవటకెన్నఁడును మృగయాసక్తుడయి వినోదార్థ
ముగా దయనీయములయిన సాధుమృగములను బాణముపూనివేసి
యెఱుఁగనివాఁడగుటచేతఁ దానీయేణమును బాణముపాలుచేసి
నందుకుఁ జింతనొందుచున్నాఁడు. ఆహా! నాప్రాణేశ్వరుని హృదయ
మెప్పుడును నవనీతకోమలముకదా.

గాల—తాళుఁడు నాచెవులకెవ్వరిదో మఱియొకమాట వినఁ
బడుచున్నది!

(తెరలో విశ్వామిత్రశిష్యుఁడు.)

ఓర జా! తప్పించుకొని పోతిననుకోక డి రాజ్యగర్వముచేత
దేహముక్రొవ్వి నీ పాశ్రమమృగమును కొట్టినమాట నేనిప్పుడేపోయి
యనుష్ఠాన వయిన తరువాత మాగుడవులయిన విశ్వామిత్రుల
వారితో నివేదించి నిన్నేమిచేయించెదనో చూడు.

చంద్ర—(భయముతో) ఈమాటలు విన్నను విశ్వామిత్రుని
దలందుకొన్నను నాచిత్తము స్వాయత్తముకాక తత్తరిల్లుచున్నది.
ఈవిశ్వామిత్రుడు కోపులో బరమకోపి. ఆశ్రమమృగమును
గొట్టినందున కేమిశపించునో! అన్నిటికి నీశ్వరుడేయున్నాడు.
కానున్నదికాక మానదు, మించినదానికి వగచిన ప్రయోజనమేమి?

సత్య—(ఆలకించి) ప్రభువువారు వేంచేయుచున్నారు. వారి
మాట యీచేరువనే వినబడుచున్నది.

హరి—(ప్రవేశించి) దెబ్బతినిపడక లేడియు, దపోవనములో
దూతి యదృశ్యమయినది. మునికుమారుడును నేనెంతబతి
మాలుచు వెంబడించినను నామాటవినిపించుకోక కోపముతోఁ
దొలగిపోయినాడు. నిష్కారణముగాఁ జేజేత ద్రాచుపాము
నలగించి గొడవ తెచ్చుకొన్నాడను. ఏమిటీడు మాడునో, ఆశితా
భయప్రదాతయైన యీశ్వరునిమీఁదనే భారమువేసి యాతనినే
సర్వమునకు నమ్ముకొనియుండెదను. (అనుకొనుచు వచ్చుచున్నాడు)

చంద్ర—(ఎదురుగాఁబోయి) ఓప్రాణేశ్వరా! మీరు సుఖ
ముగావచ్చి మరల నాకన్నులు చల్లపఱచితిరా! మీరెంతోవడదాకి
బడలి లేతతోటకూర కాడవలె వాడుపాటి యున్నాడు. మొగము
కండగడ్డవలె గందిపోయినది. తుణకాల మీ చిగురాకుసెజ్జను విశ్ర
మింతుడుగాని రండి (అని చేయిపట్టుకొని తెచ్చుచున్నది)

హరి—(స్వర్ణసుఖము నభినయించుచు) ఓమనోనాయకీ!
ఆహా! ఏమి యీ స్వర్ణసుఖము! నీకరసంస్వర్ణనముచేత మంత్రించి

నట్లుగా నాయాయానమంతయు క్షణములోఁ బోయినది! నీకర
పల్లవమే యిటుసోకి నామేను చల్లపఱచి యపూర్వసుఖము నిచ్చు
చుండఁగా నిక నాకీచిగురాకు పానుపేల?

చంద్ర—అయ్యో! నాపాణవల్లభులదేహమున కెంతచెమట
పట్టినది! హృదయేశ్వరా! మీచూపులును ముఖభావమునుజూడఁగా
మీస్వాంతమందేదోచింతగదిరి యన్నట్లున్నది. మీ రేలాగుననో
కనఁబడుచున్నాడు. వాడియున్న మీ యంగముల నొక్కింతసేపీ
మెత్తనిపాన్పుపయిఁ జేర్చుడు.

హరి—ఓప్రియురాలా! నీహస్తస్పర్శనముచేత నాశరీరతాప
మడఁగినట్లేనీచ నామృతవర్షముచేత నాహృదయతాపమును
శాంతించుచున్నది. నీమాట చాలరాదు గనుకఁ కొంతసేపీ పల్లవ
తల్పమునందు నామేనువాలెదను. (అని కూరుచున్నాడు.)

చంద్ర—మీదేహమునందలి యీచెమ్మటసోనలు చూడఁగా
నెండకాకచేత మీదేహసువర్ణము కరఁగి పాటుచున్నదో యన్నట్లు
కనఁబడుచున్నది. ఈపైటచెఱగుతోఁ గొంచెమువిసరుదునా? (అని
విసరుచు) ఏమి! పద్మగంధ మిప్పుడు గుప్పున ముక్కునకు గొట్టి
ఘ్రాణేంద్రియమునకు విందుగొలుపుచున్నది! ఈగాలియెక్కడనుండి
వచ్చియుండును?

హరి—ఈమందమారుతమా తామరకొలఁకునుండివచ్చినది.
ఆహా! చెమ్మటలోఁ దొప్పతోఁగియున్న యీయంగముల కెంత
చల్లఁగా సోకి, యపారసుఖము నిచ్చుచున్నది! మనము వణి
మందిరములలో హంసతూలికాతల్పములయందు శయనించి పన్నీరు
చిలికివట్టి కేశ్యవీవనలతో విసరించుకొనుచున్నను మధ్యాహ్నవేళ
నెప్పుడయిన గాలి మినకింతహాయిగా సోకినదా? ఇట్టిగాలి ననవ
రతము ననుభవించెడి యీవనచదులు చేసికొన్నభాగ్యమేభాగ్యము.

ఉ. రాజులు దివ్యసౌధముల రమ్యసుశయ్యలఁ బండి తామె య
వ్యాజసుఖోన్నతుల్ గనుదు మంచును గర్వముపొందుచుండినన్,
సాజముగాఁ బసుల్ సలిపి సల్పి శ్రమంపడుబీడ లొందుని

ర్వాజపు గాలిసౌఖ్యమున నబ్బునె వారికి పోడశాంశమున్? 8

చంద్ర—వారివలె నేడు మనమును గట్టజీవులమయితిమి
గాన మన కీసుఖము లభించినది.

హరి—సం దేహ మేమి? కష్టపడినతరువాత ననుభవించుసుఖ
మెప్పుడు సధికసంతోషజనకముగా నుండును. దానికి దే నిదర్శనము.

ఉ. ఎండను మార్గము న్నడిచి యెంతయు డస్సినయట్టిపాంథుడే

నిండుసుఖంబు పొందఁగను నేర్చును జల్లని చెట్లనీడలన్

మెండుగఁ గాయకష్టపడి మేనను జెమ్మట పట్టియున్న యా

తం డొకఁడే కనం గలుగు ధారుణిలోపల గాలిసౌఖ్యమున్. 9

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వర! ఈప్రకారముగానే భూమిలో నాప
దల తరువాతవచ్చు సుఖములుగూడ సధికానుభవయోగ్యములుగా
నుండునేమో?

హరి—(కొంచెము భయపడినవానివలె నగపడుచు గద్గద
స్వరముతో) సుఖాధిక్యము నిమిత్తమయి బుద్ధిపూర్వకముగా నాపద
లెవ్వరును గోరుకొనకుండురుగాక! (అనిటిచ్చపడి చూచుచున్నాడు)

చంద్ర—ఓప్రాణవల్లభ! అదియేమి? ఆపదయనుపేరు నా
నోటినుండి వెడలఁగానే మీరు భయపీడితులవలెఁ గంపించినారు?
మీచూపులేమో యిప్పుడు వింతగా నున్నవి. మీమనసు చెదరి
యున్నట్లు మీ ముఖచిహ్నములు చెప్పక చెప్పుచున్నవి. మీభయ
హేతువేమో నేనించుక యడుగవచ్చునా?

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! నాహృదయము తెలిపెదనియు. నే
నిప్పుడు తమముకొనిపోయినది విశ్వామిత్రునియాశ్రమ మృగమట!

నీవిప్పు డాపదయని పేర్కొనఁగానే నాకామృగచార్త మనస్సునఁ దట్టి నేను దానిని గొట్టినందునకయి చిచ్చులేక మండిపడెడి యా తాపసుఁ డేమియూపదలఁ బెట్టునోయని నాహృదయమున బెదరు గదిరినది.

చంద్ర—మీరు భయపడవలసిన పనిలేదు. ఎఱుఁగకచేసిన దానికి విశ్వామిత్రుఁడుమాత్ర మేమిచేయును? విశ్వామిత్రుఁడు మహాతపస్వికాఁడా? నాయెడ నపరాధము వచ్చినదని యున్నది యున్నట్టుచెప్పి తమింపవేడినప్పుడే సైరణ వహింపఁడేని, ఇంక నాతపస్వితన మెందుకు?

హరి—కార్చిచ్చువచ్చి చుట్టుకొన నున్నప్పుడు నిప్పు నీళ్ళ వలెఁ జల్లగానుండునని చెప్పిన నెవ్వరికూరట కలుగును? నీవుచెప్పెడి యాశాంతిపరులయిన ఋషులు వేరు; విశ్వామిత్రుఁడు వేరు. నిప్పు యినను జల్లపడవచ్చునుగాని విశ్వామిత్రుఁడుమాత్ర మెప్పుడు శాంతుఁడుకాఁడు. అతఁడు చండకోపి. అతనిపేరు విన్న ఫాలాక్షుఁడును సంచలించును. నీవితని కోపస్వభావమెఱుఁగని ముగ్ధురాల పొటచే ధైర్యము వహించుచున్నావుగాని యెఱిఁగి యెఱిఁగి నేనెట్లు మన స్థయిర్యము నిలుపుకోగలను!

సత్య—ఓరాజేంద్రా! దేవరవారు మిన్నువిఱిగి మీఁదబడి నను జలింపని ధైర్యశాలులే. ఇప్పుడిట్టి పేదమాటలేల యాడెదరు? ఇట్టి సమయములోఁ పిఱికిగుండెగల యబలలకు ధైర్యము చెప్పవల సిన మీరే వారికిదిగులు పుట్టించినచో నింక మాకుదిటము చెప్పువా రెవ్వరు? మీరు మీసహజధైర్యమును మరలఁ దెచ్చుకొనుఁడు. ఋషుల వచనములే కఠినములుగాని మనస్సు లెప్పుడును మృదువులు గానే యుండును. ఒక వేళవిశ్వామిత్రుఁడు కఠినచిత్తుడై కోపమెత్తి నిర్భీమి త్రముగా మిమ్మువిపత్తులపాలుచేయుననుకొన్నను, మీరప్పుడే

కదా ధైర్య మవలంబింపవలెను! దైవమాయ యేమోకాని యీ
లోకములో జనుల కాపదలు వచ్చుననుకొనుచుండునప్పు డుండుభయము
ములో సహస్రాంశమయినను నిజముగా విపత్తు వచ్చినప్పు డుండదు.

గీ. అందుచేతనె జగతిలో సఖిలజనులు

నాపదలచేతఁ బొందెడు వ్యధలకన్న

నాపదలువచ్చు నన్నభయంబుచేత

శతగుణములెక్కువగఁ గాంతు వెతలనెపుడు.

10

హరి—మీ రిప్పుడేమో యీబయలితో మాటాడుచున్నా
రు. మీమాటలను వేనిని నావీనులు వినకున్నవి. నాకన్నులు
మూతలుబడుచున్నవి. నాయింద్రియములు నాకు వశములుగాక
యెక్కడికో పరుగువాలుచున్నట్టున్నవి. విశ్వామిత్రుఁడు వచ్చి
కోపము చూపకమునుపే యీయింద్రియములవలెనే మనమును
పాటిపోదమా?

చంద్ర—నిద్రచేతను గాఁబోలును మీరు జోగుచున్నారు.
ఎండలో బడలివచ్చిన మీయవయవములు విశ్రాంతిఁగోరుచున్నవి.
మీరు విశ్వామిత్రునిమాట మఱచిపోయి క్షణకాలము నాతోడ
తలగడఁగాఁ జేసికొని యీశయ్యమీఁద శయనింపుడు. (అని పాన్పు
మీఁదఁ జేర్చుచున్నది)

హరి—హృదయము కలఁగియున్నవారికి నిద్రరాదని చెప్పి
దురు. నాకంటి కిప్పుడేమో నిద్ర కూరుకొనివచ్చుచున్నది. నన్ను
జోకొట్టి నిద్రపుచ్చుటకోయనఁ గోయిలలును దుమ్మెదలును మధుర
స్వరముతో జోలలు పాడుచున్నవి. నాచిత్తశాంతికయి యీశ్వరుఁ
డంపిన దూతవలెవచ్చి యిప్పుడేనిద్ర నన్నోదార్పఁ జూచుచున్నది.
నేనొక్కసిమిషము నిద్రించి యామనో వేదనను మఱచిపోయెదను.
(అని చంద్రమతి తోడమీఁద శిరస్సిడి పరుండి నిద్రపోవుచున్నాడు)

చంద్ర—ఓహో! నిద్రయెంతదొడ్డది! నాప్రిణనాథుడు
 మహావ్యాకులదశలోనుండ మాపాలిటి భాగ్యదేవతవలె బ్రసన్న
 మయి దుఃఖోపశమనము చేయుచున్నది. ఏమి యీ యాశ్చర్యము!
 దివ్యభవనముల యందు బంగరు తూగుటుయ్యలలో హంసతూలికా
 తల్పముమీఁద బరుండినప్పుడును రాజకార్యచింతాపరత్వముచేత
 నే వేళక్షణము గన్న మూయకుండునా మనోవల్లభుఁ డిప్పు డీచెట్టునీడలో
 గటికి నేలను జిగురాకులమీఁద నెంతలో గన్నుమూసినాఁడు!

సత్య—అమ్మా! నిద్రసుఖ మెఱుంగ దన్నమాట మీరు
 వినియుండ లేదా?

గీ. ధనికుల గృహంబులందు నిద్రావధూటి
 హంసతూలికాతల్పంబులందుఁ దాను
 నిలువనొల్లక బీదలనెలపు చేరి
 కటికి నేలనె సుఖయింపఁగనమె మనము?

గాల—అమ్మా! నాకితఁడు చెప్పినది స్వానుభవసిద్ధము. ధని
 కులైన మా పొరుగువారు పట్టెమంచములమీఁదను పట్టుపరువుల
 మీఁదను బరుండి చోరభీతిచేత నిద్రపట్టక పొరలుచుండగా, ధనము
 లేని నేను మా నులకమంచముమీఁద మేనుచేర్చుటయే తడవుగా
 గుఱ్ఱపట్టి హాయిగా నాదమఱచినిద్రపోవుచుందును. అవల నాచెవిలో
 నూఱుభేరులు మ్రోగుచున్నను నాకు మెలఁకువరాదు. నాగుఱ్ఱు మీ
 రెప్పుడును వినలేదుగదా! ఏల వినకుందురు? మంచమెక్కి మాయంట
 గుఱ్ఱపట్టితినా మియింట మీరు నిద్రమేలుకొనవలసినదే.

చంద్ర—ఓయీ! నీయతిభాషిత్వము కొంతసేపు కట్టిపెట్టుము.
 ఓ సత్యకీర్తి! అదియేమో కాని నాచిత్తము చేయిపెట్టి కలఁచినట్లు
 వ్యాకుల పడుచున్నది. ఈ నట్టడవిలో మా కేమికిడు మూడనున్ననో!

సత్య—అమ్మా! దంపతులు మిరియపుడును భగవదనుగ్రహము కలవాడు. మిరియపుడును కెప్పుడును గీడుచేసి యెలుగడు. మీకే కీడును రాదు. విశ్వామిత్రుడు మీకొక యెగ్గుతలఁచినను, చిరకాలముండక మీకది యీశ్వరకటాక్షమువలన సూర్యునిముందు మంచు విడి పోవునట్లు విడిపోవును.

హరి—(ఉలికిపడిలేచి) ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! నా కిరీటము తన్నకు తన్నకు. నే నపరాధిని గాను (అని వడఁకుచున్నాడు)

చంద్ర—(వీపుచఱచి) ఓ ప్రాణనాయకా! భయపడకుము. మీకేదో పీడకల వచ్చినది కాబోలును. ఈశ్వరుడు మీకీదుస్వప్న ఫలము కలుగకుండఁ జేయునుగాక.

హరి—ఔరా! బ్రాహ్మణుడు నన్నెంత తన్ను తన్నెను. నాతలయంతయు నొచ్చుచున్నది. ఈబ్రాహ్మణుడు నన్ను సింహాసనమునుండి పడఁద్రోచి రాజ్యమంతయు నపహరించి, పురమువెడల నడఁచి, ఈ యడవిలో నన్నెంతలేసిబాధలు పెట్టినాడు! ఓయీశ్వరా! నీవే దిక్కు నన్ను రక్షింపుము.

చంద్ర—ప్రాణేశ్వరా! ఇందుఁ బరులెవ్వరునులేరు. భయపడఁబోకుము. ఇది కలకాని సత్యముకాదు. కలలోఁదోచినయర్థము లెప్పుడయిన సత్యమగునా? మీరు తెలివి తెచ్చుకొని మా మొగముల వంకఁ గన్నులువిచ్చిచూడుడు. నేను మీ ధర్మపత్నిని జంద్రమతిని. వీడు లోహితాస్యుడు. ఈతఁడు మీమంత్రి సత్యకీర్తి. మేముండఱమును మీ యొద్దనే యున్నాము.

హరి—(కన్నులువిచ్చిచూచి) స్వప్నములు సత్యములు కావు గాని యిప్పుడు ప్రత్యక్షముగా జరిగిన యిదిమాత్రము స్వప్నము కాదు. అతఁడు తన్నిన తన్నుచేత శిరస్సింకను నొచ్చుచున్నది. మీ రండఱు నిక్కడ నుండఁగ నే యెంతలో నయోధ్యకుబోయి సింహా

సనమును గోలుపోయి, అడవులలో నిడుమలుకుడిచి మరల మిమ్ముం
డతని గలసి కొన్నాను! ఆ బ్రాహ్మణుడు కోపముతో నన్నిన్నియాప
దలఁ బెట్టియుఁ గట్టఁకడపట నా సింహాసనము నాకు విడిచియే పోయి
నాఁడు.

సత్య—ఓమహారాజా! మీ రిప్పుడు చెప్పినదంతయు మీరు
కలలోఁగన్నవార్త. ఇంత యల్పకాలములో మీకెంత పెద్దకలవచ్చి
నది! ఇక మీరీకలను మఱచిపోండి. దీనినే మరల మగలఁ ద్రవ్వ
తలపోయచున్నయెడల, మీ మనస్సునకు లేనిపోని చింతకలుగును.

హరి—ఇది స్వప్నమా? నిజముగా జరిగినట్టే యున్నదే!
(తలతడవుకొనుచు) నన్నతఁడు తన్నలేదా? ఇదికల కాదు. నిజము
గానే యతఁడు నా కిరీటమును తన్నినాడు.

చంద్ర—అయ్యో! నా హృదయేశ్వరుని హృదయము చెదిరి
పోయినది. ఈ మనోవ్యధ మాన్పుట కేదియపాయము? ఇందెవ్వ
రయినఁ గర్ణరసాయనముగా సంగీతము పాడఁగలవారయిన నున్న
యెడల, నా ప్రాణవల్లభుని మనస్సు కలంక కొంత దీరునుగదా?

సత్య—ఇది మహారణ్యము. శ్రావ్యముగా యుంకారములు
చేయు మధుసాంగనలుతక్క నిక్కడ సంగీతము పాడువా రెవ్వరుం
దురు? మన యాస్థానమందలి గాయకు లెవ్వరును మనవెంట రాలేదు.

గాల—ఎవ్వడను రాకపోనేల? సంగీతశాస్త్ర ప్రవీణుడను
నేనే వచ్చియున్నాను. నే నిప్పుడు నా యపూర్వ సంగీతముచేత
మనస్సు కలఁకతీర్చి నా మిత్రుని దేర్చెదను. గాంధర్వస్వరమును
పరిహసింపఁ జాలిన నాగాత్ర మాధుర్యమును జిత్తగింపుఁడు. (అని
పాడుచున్నాఁడు.)

క. కలలో గాంచిన యర్థము

లిలలో సత్యములుకావు హితమిదివినుమా

కలలోన వరుకులాడినఁ

గలుగునె గాయంబు లెందుఁ గాయమునందున్?

ఓ సభ్యులారా! నా గాత్రమెట్లున్నది?

సత్య—ఎట్లుండవలెనో యట్లున్నది. అర్థాంతరముచేత నీ వన్నట్లు గాంధర్వస్వరమే.

హరి—ఈగాలవుని పాటవలన మనస్తాపముపోయి నాకిప్పుడు కొంత స్వస్థత గలిగినది. ఇంతవఱకును మీరు చెప్పినమాటలు నా చె విని చొరనే లేదు. ఓహృదయేశ్వరీ! మీరింతకు ముందేదో యన్నా రే, అదియేమి?

చంద్ర—ను రేమియును లేదు. దేవర వారిమనస్సు కలతఁ దీర్చుటకు హృదయరంజకముగా గానముచేయువారెవ్వరయిననుండిన బాగుండుననుకొన్నాము.

హరి—ఓమధురభాషిణీ! నీవుచెంతనుండి మాటాడుచుండఁగా వేలుగసంగీత మేలకావలెను? నాకు నీమాటలేసంగీతము. ఆపయిని పాటపాడి నవ్వించుటకు సంగీతశాస్త్రపండితుఁడు గాలవుఁ డొకఁడు మనయొద్ద నున్నాఁడు.

గాల—అట్లయిన నిప్పుడిక్కడ నిద్దఱుపాటకు లున్నారు.

పాల—ఓమహాప్రభూ! శుభమగుగాక! మాతంగాంగ నలఁట! ఇద్దరుముద్దయలు యాచనార్థమువచ్చి, యిచ్చట చెట్టునీడను నిలిచి పాటలుపాడి వినోదింపఁ జేయఁగలమని విన్నవింపుమను చున్నారు. సెలవయ్యేనేని వారిని గొనివచ్చెదను.

హరి—వారిపాటలచేతనైన నా మనసులోని యారాటము తొలగునేమో! పాడింతము తీసికొనిరమ్ము.

[ఇద్దఱు మా లెతలు ప్రవేశించుచున్నారు.]

మాలె—(చేతులుజోడించి మ్రొక్కి) ఓరాజసార్వభౌమా! దేవరవారికి మేలగునుగాక! ఇంతకుముందప్పుడప్పు డేలినవారిసుగుణ

సురూపాదులను శ్రవణానందముగావిని సంతోషించుచుండుటయే
కాని కన్నులపండువుగా సందర్శించి యానందించు భాగ్యమివట
కెన్నఁడును లభింపలేదు. మీదివ్యసుందరవిగ్రహమురు మాకన్నుల
నిండఁ గూడఁ గాంచుటచే నేఁడు కదా మేము భూమిమీఁద జన్మ
మెత్తినఫలము పొందఁగలిగితిమి! మాకన్ను లిప్పుడు ధన్యము లయి
నవి. మేము చేసినపుణ్యము మఱి యెవ్వరును జేయలేదు.

హరి—(సత్యకీర్తితో రహస్యముగా) ఓమంత్రిపుంగవా!
దృష్టి మిఱుమిట్లు కొలుపుచున్న యీమందయానలసుందరాకార
మును జూచినను వీనులకు విందులుకొలుపు మృదుమధురవచోర
చనా చమత్కారములు నిన్నను వీరు విహారార్థముగా ధారుణి
కవతరించిన లక్ష్మీసరస్వతులో, గానకళాకౌశలమును జూపవచ్చిన
రంభోర్వశులో, రూపముధరించి సంచరించుచున్న పంచసాయకుని
సమ్మోహనవిద్యలో యన్నట్లున్నాడు గాని మాతంగకాంతలుగా
నెంతమాత్రమును లేరు.

ఉ. వా తెఱ లల్లకెంపులకు వన్నియ వెట్టగ, ముద్దుమోములుం
బ్రాతిగఁ బూర్ణి మాశశికి వంకలు దిద్దఁగ, నవ్వు చంద్రికా
వ్రాతము తెల్విఁ బెంపఁ, గనుపట్టెద రింతులు నల్లరూపునన్
జేతన చాల్చి క్రుమ్మరెడు చెల్వపు నీలపు బొమ్మలో యనన్. 13

మానవజాతిలో నిట్టిలావణ్యవతులను మన మెన్నఁడయినఁ జూచి
యెఱుఁగుదుమా?

సత్య—ఒక్కమానవజాతిలోనే కాదు గంధర్వకామిను
లలోఁ గూడ వీరిని బోలిన యందకత్తెలుండుట దుర్లభము. వీ రలం
కారములు లేకయే నిసర్గమనోహరాకారములతో నెట్లు ప్రకాశించు
చున్నారో!

హరి—స్వభావచారుమనోహరశరీరముల కలంకారము లక్క
టయే లేను.

చ, తళుకు మెఱుంగు సోయగపుడావిశరీర మలంకరింపఁగా

వలయు నె రత్నభూష లవి వట్టి వికారము తాను గాక? మిం

చులకు మెఱుంగిడ న్వలెనె? శుద్ధసువర్ణము పూతఁ గోరునే?

యిలపయి రం గిడన్ వలెనె యింద్రధనస్సునకింతయేనియున్? 14

ఓసత్యకీర్తి! సర్వసంగపరిత్యాగు లయినయోగులకును భ్రమలు
పుట్టించు వీరి యసమానరూపకళావిభ్రమములు చూడఁగా విశ్వా
మిత్రుడే తనతపోబలముచేత వీరిని సృజించి మనలను వంచించుట
కయి యిట్లు పంచి యుండునేమో యని యించుకసంశయ మంకు
రించుచున్నది. ఇది యాసంయమి చేసినమాయ యయియుండదు
కదా?

సత్య—ఓరాజేంద్రా! మీ రింక విశ్వామిత్రునిపేరు మఱచి
పోవలెను. అప్పుడు లేడిని గొట్టినప్పటినుండియు విశ్వామిత్రుడేమి
చేయనో యన్నభయము మీమనస్సునబట్టి విడువక యన్యచింత
పోగొట్టినందున మీకిప్పుడు సర్వమును విశ్వామిత్రమయముగానే
కోరుచున్నది. మీరింతకుముందు నిద్రయందును విశ్వామిత్రునే
చూచి యదరిపడి లేచితిరి. ఇప్పుడు మేలుకొని యుండియు విశ్వా
మిత్రునే పలువరించుచున్నారు. మీరొక్కసారి యిటు తిరిగి
యించుక సేపు వీరిపాట యాలకింపుడు.

మాతె—ఓభూలోక దేవేంద్రా! అర్థు లడిగిన దానిని
లేదనక యిచ్చెడుదొడ్డదాత లని దేవరవారి నెల్లవారునువేయినోళ్ళ
శ్లాఘింపఁగా జెవులు చల్లఁగావిని, మీవలన మాయభిమతార్థసిద్ధి
యగు నన్నయాశతో మిమ్మిట వేడవచ్చినారము. మేము సృత
గానవిద్యలయం దించుక ప్రవీణురాండ్రము. రసికజచశ్చామును

లయిన యేలినవారు మావిద్య కొంచెము చిత్తగించి మాయభీష్టమును దీర్చి మమ్ము సంతోషపెట్టి పంప ననుగ్రహింపవలెను.

హరి—లోకములో గానరసమునంచాబాలవృద్ధమునాదరము లేనివారెవరుందురు? భువిలో సంగీతశ్రవణమునందుఁజనిలేనివారొక్కఁడెవ? లేనివారే, ఏదీమీరొక్కమంచిరాగముగాలాపన చేసి మీకు వచ్చినగీతము నొకదానిని వీణెమీఁద జక్కఁగాఁబాడి మాకుగర్జోత్సవము చేయుఁడు.

మాలె—(వీణెలు శ్రుతిచేసి మీటుచుఁ గంఠ మెత్తి పాడుచున్నారు.)

ద్విపద. నాయక! నీమీఁద నాదుచిత్తంబు
పాయక యెప్పుడుఁ బగలునురాత్రి
చిరకాలమందుంటి చిక్కి వేరూని
మరలించుకొన్నను మరల దే మందు?
కనికర మెదనుంచి కాపుము నన్ను;
నను నిట్లు కలఁచుట న్యాయంబుకాదు.
మనుజులు కొందఱు మహిమీఁదఁ దమకె
ధన మున్న దనియు సౌధము లున్న వనియు
సిద లున్న వనియును జెలు వున్న దనియుఁ
బరువ మున్న దనియుఁ బట్టరానట్టి
గర్వాతిశయమునఁ గన్గాన లేక
యర్విపై మావంటియువతీడనంబు
వెతపెట్టుదురు వారి వేడికోర్కె ల్విసక
ఎల్లరు భూమిలో నేడుజేనలకై
యల్లపు డధికాదు లంత్యకాలమున,
తలఁ గట్టుకొని పోము ధరణిలో దేది;

యిలమీఁద నటువెన్క నెల్లవారలము
 సములమే యశాదుము సత్యంబుసుమ్ము,
 సమయంబు మించినఁ జాలఁ జింతించు
 కార్య మేమియు లేదు; కావున వేగ,
 ధైర్యంబు విడనాడి తాళంగ లేక
 ఘనసాహసమునకుఁ గడఁగకమున్న
 ననుఁ బ్రోవు మోక్షాణనాయక! నీవు,
 కడసారి ప్రార్థించుఁ గాంక్షతో నిన్ను;
 విడువకు విడువకు విడువకునన్ను.
 ఆడువా దును రన్న నవనిలోపలను
 గీ డెంతవారికిఁ గెరలక కల్లు.
 చెప్పితి ముహూఱు చేయు మేదైనఁ
 దప్పిక నామీఁదఁ దగదు త్రోయంగ.

హరి—ఓహో! వీరిపాట యెంత ముచ్చటగా నున్నది!
 చ. జిలిబిలిపాట లంగుళులఁ జిమ్మెడుతంత్రులసుస్వరంబుతోఁ
 గలసి చెలంగె; హస్తముల గాజలచప్పుడు తాళమానమై
 చెలఁగెను; లోచనాభినయచిహ్నము గీతములోని భావముం
 దెలిపె; మనోజ్ఞమై లయను దెల్పె బదాభినయంబు చక్కగఁ 16
 ఈగానరస ముచ్చటి మోగింపు జగురింపఁ జేయుచున్నను సంతో
 షాంకురము లేక మోడుపాటియున్న నాయుల్లమును బల్లవింపఁ
 జేయలేకున్నది.

సత్య—(తనలో) ఏమి! రాళ్ళుకరఁగెడి యీమనోహర
 సంగీతమువలనను రాజుగారి మనస్సు మఃఖమును మఱదిపోతున్నది!
 ఇక నే నిందలి కథాంశమునకు దింపి మఱపించెదను, (ప్రకాశముగా)
 ఓరాజేంద్రా! ఈగీతమునందలి నాయకవాక్యములను జిత్త గించినారా!

హరి—ఇవి చాతుర్యముచాలని ముగ్ధనాయికయొక్కయప్రాధవాక్యములుగానున్నవి. ఈనాయికయొక్క యీప్రార్థన నాకుఁ జూడఁగాఁ బ్రయుని మరులు కొల్పుటకంటె నిట్టితుచ్ఛసుఖములనుండి మరలుకొని ధర్మమునే చూచుకొమ్మని నాయకునకు వైగాగ్యములు బోధించుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. తనువులు శాశ్వతములుకావన్న యీ హెచ్చరిక విశ్వామిత్రుఁ డెన్ని బామాలు పెట్టినను ధర్మమును మాత్రము విడువవలదని నాకును హితబోధ చేయుచున్నది. ఇప్పుడు నామనస్సు వీరి పాటనుండి విముఖమగుచున్నది. ఓసత్యకీర్తి! తగిన సత్కారముచేసి వీరిని బంపివేయుము.

సత్య—మనస్సులో దీర్ఘవిచారమున్నప్పుడు సర్వమునసహ్యముగానే తోఁచుచు.

హరి—అవు నది సత్యమే. నామనస్సులోపలనే పరితాపముండి నన్ను బాధించుచున్నప్పుడు బాహ్యము లయినవస్తువులు నా కెట్లు సంతోషమును బుట్టింపఁగలవు? దుఃఖమునందు వస్తుగుణములను వ్యత్యస్త పఱిచెడు యద్భుతశక్తియేదో యున్నది సుమా! అట్లు లేక పోయినయెడల నాకింతవఱకును వృధాయరంజకముగానున్న యీవస్తుజాలమంతయు నిప్పుడింతలోనే యేల యసహ్యమగును? కర్ణరసాయనమయిన గానరసమేల చెవులకు రుచియింపక పోవును? ఆహా! దుఃఖము బ్రహ్మరూప్తిని మార్చి నాకుఁ గ్రోత సృష్టిని జేయుచున్నది! ఓసత్యకీర్తి! వీరికి రత్నకాపణాదులు బహుమానమిచ్చి వేగిరము పంపివేయుము.

మొదటిమాటె—ఓసీ ! ఈవింత చూచినావా? ఈరాజు గూఢమునుజూచినప్పటినుండియు నామనస్సు నాకు వశముగాక సంచలించుచున్నది. అందుచేతనే చేతనముల నచేతనములను జేయవలసిన నాపాట యిప్పు డీరాజుమనస్సున కెక్కినదికాదు.

రెండవమాతె-నీమనస్సుచలించినదే కాని నిన్ను విడిచిపోయి నదికాదు. ఇక నామనస్సో నన్నప్పుడే విడిచి నాలోపల నిలువక పరుగువాటి పాటపాడినంతసేపును రాజమీదనే యున్నది. నేనిప్పుడేమి పాడితిలో యే నెలుగను.

సత్య—ఓగోసంగిపడుచులారా ! ఇవిగో కాంచనాంబరా భరణములు రాజగారనుగ్రహించి దయచేయుచున్నారు. వీరిని బుచ్చుకొనుడు.

మాతె—ఓమంత్రించందా! మేమీభూషణముల నొల్లము. ఈమండు వేసవికాలములో దుస్సహమయిన యాతపముచేత మా దేహమంతయు లోపలను వెలుపలనుగూడ దహించుకొనిపోవు చుండఁగా మాకిప్పుడియలంకారములెందుకు? బాహ్యతాపమయిన నించుక శాంతించుటకు మీ రాజగారి శ్వేతచ్ఛత్రము నిచ్చినను గొంత తలదాచుకొని సంతోషించెదము.

సత్య—ఓరాజేంద్రా! ఈమాలపడుచు లిప్పుడు కోరరాని కోరికలను గోరుచున్నారు. ఏమి చేయుదము?

గాల—మంత్రివైన నీకాలోచన తోఁపనిపక్షమాన వీరిని నాకప్పగింపుము. చెఱినాలుగు లెంపకాయలు బహుమాన మిప్పించి, వీరు ముం దెవ్వరి నిట్టికోరకలు కోరకుండఁ జక్కచేసి సాగనంపె దను. వీరికి బాహ్యతాప మడఁగవలెనట! నేను జేసెడి యుప చారముచేత బాష్పవర్షము కురిసి యన్నితాపములును దీలును. అయ్యో! నేను వీరిని దాఁకగూడని బ్రాహ్మణుడ నయిపోతినిగాని, కాకపోయినయెడల వీ రీపాటి యిల్లాండ్ర కేశఖండనమహోత్సవము నాటి రాగములు తీయుచు బరుగెత్తి యిల్లు త్రొక్కిచూడరా?

హరి—ఓయి వెట్టిబ్రాహ్మణుడా! తప్పుచేసినప్పటికిని స్త్రీల యెడలఁ గోపముచూపరాదుసుమా, నీ వూరకుండుము, నేను మంచి

మాటలతో వీరిని సమాధానపఱచి సంతోష పెట్టి పంపివేసెదను.
(అని మాతెతలవంకఁ దిరిగి) ఓకాంతలారా! మీరజ్ఞానముచేత
నడుగరాని వస్తువడుగుచున్నారు. యాచకులెప్పుడును రాజులను
ఛత్రచామరము లడుగరాదు. ఇయ్యఁదగిన మఱి యేవస్తువునయిన
వేఁడుఁ దిప్పించెదను.

మాతె—అట్లయిన మేము మఱియొక వస్తువునే వేఁడెదము
లెండి. ఈపయితాపమును మే మేతలవస్తువులచేత నయినను
బావుఁకోగలము. అడఁచుకొన్నను నడఁగక 'పయికి' బొంగివచ్చెడి
మాయంతస్తాపమును నీదయారసవృష్టిచేతఁ గాక మఱియెట్లు
వారించుకోనేర్తుము? నిన్నుఁ జూచినప్పటి నుండియు మాహృద
యములలో బెరుగుచున్న దురాపమయిన మన్మథతాపము పోవు
నట్లుగా మాకోక్కసారి నీచల్లని కౌఁగిలిదయచేయము.

హరి—హరిహరా! (అని చెవులుమూసికొని) పాపము
శమించునుగాక! ఔరా! ఏమి వీరి కండ కావరము! ఈచండాలాంగ
నలు యశావనమదముచేతఁ గన్నుగానకకండక్రోవ్యున నోర నుడువ
రాని పాపపుఁ గోరికలను గోరుచున్నారు. వీ రసలేపరకాంతలు.
ఆమీఁద ముట్టను ముచ్చటింపను గూడని చండాలాంగనలు నా
మనస్సు స్వప్నమందయినఁ బరసుందరులమీదికిఁ బోవునా? ఇఁక
వీరితో మాటలాడినదోషమువచ్చును. పాకము మఱింత ముదుర
కమునుపే వీరిసిక్కడనుండి సాగనంపింపవలయును. ఓసత్యకీర్తి!
ఉచితానుచితపరజ్ఞానము లేక తప్పుద్రాగి నోరికి వచ్చినట్లు కాదులు
ప్రేలుచున్న యీమదవతులను మనభటులచేత మాయెదుటనుండి
సాగఁ దోలింపుము.

సత్య—దేవరవారి సెలవుప్రకారము చేసెదను. ఓభద్రా!
ఓపాలకా! మీరిద్దఱు నూరక చూచున్నారేమి? సురాపానవికార

ముచేత శరీరములు మఱచి యన్యత్ప్రలాపములు చేయుచున్న యీక్షుడ్రాకాంతలను దత్తుణమావలికి గెంటివేయుడు.

పాల—మేమును దేవరవారి యాజ్ఞకొఱకే యెదురు చూచు చున్నాము. ఓ చండాలులారా! గుండెబెడకులేక రాజుగారి నిట్టి దుండగపుగోరికలు కోర మీకెట్లు నోరువచ్చినది? ఇక మీరిక్కడ నోరెత్తి నపక్షమున నేనీ కత్తితో మీనాలుకలు కోసెదను. లేచిపోండి.
(అని కొట్టుచున్నాడు.)

భద్రు—గుంకోచము లేక వెట్టిపోకలు పోవుచున్న యీనీ చురాండ్రమదము నేనడచెదను.
(అని కొట్టుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓసత్యకీర్తి! ఈయబలలవీపులమీదబడిన దెబ్బలు నాహృదయము మీదఁ బడినట్లు తాకి నామనస్సు నొప్పించుచున్న వి. ఈబాధ నేను సహింపలేను. భటులను వెంటనేవారించి యజ్ఞా నముచేత ననరానిమాట లన్నయీకన్నియలను గొట్టకుండఁ జేయుము.

హరి—ఓమంత్రివరా! దిక్కుమాలిన యాయాడువారిని జేయిచేసికొని నొప్పించుట నేను జూడలేను. నేనువీరిని దృష్టిపథము నుండి తొలగింపు మంటినే కాని యిట్లు దయమూలి చబుకులపాలు చేయుమనలేదే. సమయమువచ్చినప్పుడు శత్రురాజులమీద మన ప్రతాపముఁ జూపవలెనుగాని యిట్టి యబలలమీదనా చూపుట? ఎదిరింపఁ జేత కాని మానవతులను మొత్తుటలో నీవీరభటుల కేమి పోరుపమున్నది?

ఉ. అర్ధులమీదఁ జూపనగునా? తనశూరత వీరుఁ డెందుఁ బ్ర త్యర్ధులమీద యుద్ధసమయంబునఁ జూపఁగఁ జెల్లుగాక! సం వర్ధితదీర్ఘవృక్షములపైఁ దనశక్తి మహాబలుండు తా నర్ధిని జూపుఁగాక యదుగంటినతీఁగెలమీదఁ జూపునే!

మ. అలుగం గాంతల శూరుయగ్మములు మత్తారీభ హస్తంబులే?
 లలనాపాంగనిరీక్షణంబు లరిరాడ్డాతోగ్రబాణంబులే?
 తిలకింప నివ్విరిబోండ్లకన్బామలు శత్రుత్వాపచాపంబులే?
 వల దీక్రొవ్విరిబోండ్ల నంట; నిపు డీబంట్ల న్నివారింపుమా.

సత్య—ఓవీరభటులారా! వీరి నావలకు గెంటుడని నేను
 నియోగింపఁగా మీరు మీశూరత్వమంతయు నీయాఁడువారిమీఁదనే
 కనఁబఱచుచున్నారేమి? ప్రభువువాడు కోపపడుచున్నాడు. వీరిని
 గొట్టక విడుపుఁడు.

పాల—ఓమంత్రిపుంగవా! రాజుగారిమనస్సు కలఁగియుండుట
 చేత వారికాగ్రహము తెప్పించి చిత్తుమును జింతనుండి మరలింప
 వలయునని యిట్లు చేసినార మేకాని యాఁడువారిని జేయిచేసికొని
 కొట్టుటకు హరిశ్చంద్రునిబంట్లమయిన మేముమాత్ర మంతకూర
 చిత్తులమా?

మాలె—(వచ్చుచు) ఓరాజధమా! నీవాఁడుతోడునఁ బుట్ట
 లేదా? కిరాతుడవా? యాచింపవచ్చిన మావంటిపుష్పకోమలములను
 గొట్టుడని యాయమకింకరులవంటి క్రూరులను గరుణనూలి నియో
 గింప నీకు నోరెట్లు వచ్చినది? మామెత్తని దేహములు దెబ్బలచేత
 నెట్లు కందినవో చూడు. మాకొప్పులు వీడి యీనేలమీఁద, పువ్వు
 లెట్లు చిందినవోచూడు. ఓదయావిహీనా! ఇప్పుడయిన నీకన్నులు
 చల్లపడినవా? అఁడువా రునురుసురని తోభపడినఁ దర్శలము కట్టి
 కుడుపక యూరకపోదు. మమ్ము బిడ్డలవలె జూచుకొనుచున్న విశ్వా
 మిత్రునికి నీదుర్జయమును నివేదించి నిన్నేమిచేయించెడమోచూడు.
 ఇంకొక్కనిమిష మోపికపెట్టుము. (అని వెడలిపోవుచున్నాడు)

హరి—ఓసత్యకీర్తి!

ఉ. కొప్పులువీడ, మోములనుగ్రొంజెమరెంతయుఁగూడ, బాష్పముల్
కుప్పలు గూరి యూరి కనుఁగొల్కుల జాలుగ నోడ, నయ్యెడ
లొప్పు తొఱంగివాడ గవు నొక్కట నల్లల నాడఁ జేడెలా
చొప్పునఁ జూడు పోయెదరు శోకము రూపము తాల్చినట్లుగన్.

నిష్కారణముగా స్త్రీలను గొట్టించి మనము పాపమునకొడి
గట్టుకొన్నాము. ఇట్లాడువారి నేడిపించిన తోభము మనకుఁదగులక
పోదు. వాడు విశ్వామిత్రునిగూడ బేర్కొనుచున్నాడు. నాకిదియం
తయు నేదో కపటనాటకముగాఁ గనఁబడుచున్నది. కాని సత్యము
వలె లేదు. ఋష్యాశ్రమములెక్కడ? చండాల స్త్రీలుండుటెక్కడ?

సత్య—దేవరవారూహించినది యథార్థము. తపోవనముల
యం దెక్కడను మాతంగాంగన లుండురని యీవఱకెన్నఁడును విని
యుండలేదు. నాకుఁ జూడఁగా వీరేదో కపటము మనస్సులో నుంచు
కొని యీప్రకారముగా వేషములు వేసికొని వచ్చినట్లుగాఁ దోచు
చున్నాడుకాని నిక్కంపుమాలెతలుగాఁ దోచరు.

చంద్ర—ఇదియేమో నాకును మహేంద్రజాలముగానే యు
న్నది. మనము భూతభూమికి వచ్చియుండలేదుగదా? లేక విశ్వా
మిత్రుని మాయయై యుండునా? తాళుడు మేఘగర్జనమువలె దూర
మున నెవ్వరిదో గంభీరఘోషణము వినవచ్చుచున్నది.

హరి—(ఆలకించి) మాలెతలమాటలు విని దురాగ్రహము
చేత మండిపడుచు మనమీదికి వచ్చుచున్న విశ్వామిత్రుని శోప
పాశ్యమువలెనున్నది వినుండి.

అందఱు—(చెవిలోగ్గి వినుచున్నాడు)
(తెరలో)

శా. ఏమేమీ! తనబంట్లచేత మిము రాజరీతి మొత్తించెంగా?

యామూఢుండు తపఃప్రభావమును నావంతేనియు న్నన్నువి

శ్యామిత్రుం దెలియం డీకం దెలియ నస్మచ్ఛండకోపాగ్నిచే;
భీమాద్యత్ప్రళయాగ్నిమీద శలభంబేమాక నుంకించెనే? 20

సత్య—అవు నతడు విశ్వామిత్రుడే. మాతెతలుపోయి నేర
ములు చెప్పి యాతనిని దీసికొనివచ్చుచున్నాడు. ఓరాజేంద్రా! మీరు
దైర్యము వహింపవలసిన సమయమిది. దూరభీరుతయు నానన్నధీర
తయు మహాత్ములకు సహజగుణములు.

చంద్ర—ఓప్రాణనాథా! గాధేయుఁ డెట్లుకోపప్రకంపమానుఁ
డయి మనదిక్కునకు వచ్చుచున్నాడో చూచితిరా? మీరించుకయు
సంచలింపఁగూడదు.

హరి—ఓసత్యకీర్తి! ఆవంకం జూడుము.

మ. కనులన్నిప్పులు రాల నలైసలు దూక్షప్రాధి నీక్షింపుచున్
ఘనదండగ్రముతోడఁ బల్మలును వీక గ్నల తాటింపుచున్
వనదంష్ట్రీక్రియఁ బండ్లు దీలుచు జహాభారంబు తూఁగాడ గ్ర
క్కువ నేతెంచెడుఁ జూడు మాతఁ డదిగోఁగోపంబు హాపొందె
నాన్ 21

అతఁడు మనమీఁదఁ గోపము చూపకమునుపే మనమిప్పుడెదురుగాఁ
బోయి భక్తిఁజూపి శాంతచిత్తునిఁ జేయుదము. దుర్వారమయిన
కోపాగ్నిని శాంతిజలముచేతనే యార్పవలయును.

చంద్ర—సలసలఁగాఁగుచున్న చమురులోఁబోసిన చల్లని
నీరువలెనే మనశాంతవచనములు కోపపరవశుడయి యున్న యా
తాపసుని మఱింత మండఁజేయునేమో! అయినను మనము శాంతత
విడువరాదు. శాంతాత్ములయెడఁ గోపముచూపి యాతఁడే దుష్టుఁడు
కానిండు. మన మెదురుగాఁ బోయి సాదాశ్రాంతల మగుదము.

విశ్వా—(ప్ర)వేశించి పండ్లు పటపటకొలుకుచుఁ గన్ను
లెఱిచేసి నీతండ్రనిమిత్త మెంతో కష్టపడి నాతపస్సు ధారపోసి

క్రొత్తగా స్వర్గమును నిర్మించి నీజనకునికి బొందితో స్వర్గ మిప్పించిన
మేలునైనఁ దలఁపక యిప్పు డెంతపని చేసితివిరా? ఓరికృతఘ్నుఁడా!
(అని చేతిలోని యక్షమాలను గ్రిందఁబడవైచి కాలు నేలఁజఱచు
చున్నాడు)

హరి—(ఎదురుగాఁజూచి పయిబట్ట మొలకుఁజుట్టుకొని
సాష్టాంగపడి) ఓమునిసార్వభౌమా! నమస్కారము.

విశ్వా—(తల కాలితో తన్ని) ఓరిపాపీ! ఈవఱకుఁజేసినది
చాలక యిప్పుడు నీశిరస్సుమోపి నాపాదములనుగూడ నంటుచేయు
చున్నావేమిరా? తొందరపడకు, నీవుచేసిన పాపఫల మిప్పుడే యనుభ
వించెదవు.

హరి—స్వామీ ! దేవరవా రింతయాగ్రహముచేయుటకు
దాసునియెడ నేమితప్పువచ్చినది? నవరత్నఖచితమయిన యీకఠిన
కాంచనకిరీటము సోకి దేవరవారి మృదుపాదము నొచ్చినదేమో
యని చింతిల్లుచున్నాను.

విశ్వా—ఓరిద్రోహీ ! ఇప్పు డొక్కపాదముమాత్రమేకాదు
నీదుశ్చరిత్రముచేత నాసర్వాంగములును నొచ్చుచున్నవి. నీవు మా
యాశ్రమమృగమును నొప్పించితివన్న దుఃఖముతోనే కోపాగ్నిరగుల
నీకిదిబుద్ధి కాదని చెప్పవచ్చుచుండఁగా నింతలో గోలుగోలున నేడ్చుచు
దారిలో వీరెనుడుపడి గోరుచుట్టుమీఁద రోకలిపోటు వేసినట్లు
తమ్ముఁగొట్టించితివన్న పిడుగునంటి దుర్వార్తను నాచెవులవేసి రాజు
చున్న నాకోపాగ్నిని భగ్గునమండఁజేసినాడు. ఆశ్రమమృగముల
హింసించు దుర్బుద్ధి నీకేలవుట్టినది? ఇల్లునోరులేని సాధుజంతువులను
తపోవనములుగూటి గంహరింపుమని నీకునీగురుఁడుపదేశించినాఁడా?
ఉ. రాజులు మున్ను వేటలకురారె? మదించినదుష్టజంతులన్

దేజముచూపి కానలను దీవ్రశరంబుల రూపు మాపరే?

యాజననాథు లేయెడల నాశ్రమభూములు చొచ్చినీవలె
నైజమదోద్ధతిన్ మునివనంబుల సాధుస్మృగాళిఁ గూల్చిరే?

హరి—ఓతాపసోత్తమా! ఈవిషయమున నే నేపాపము
నెఱుంగను. బాల్యచాపలముచేత వీఁ డాడుకొనుటకయి నన్నాలేడిని
బట్టియిమ్మని వేడఁగా సామాన్యకురంగ మనుకొని తఱిమితి నేకాని
నేనప్పుడది యాశ్రమస్మృగ మని యెఱుంగను. ఎఱుంగక చేసిన
యీయపరాధమును తమింపుడు.

విశ్వా—మృగమును గొట్టుటయన్న నెఱుంగక చేసితి నని
బొంకితివి. వేడవచ్చిన యీనిరపరాధిను లయినకన్నియలను గొట్టిం
చిన యపరాధము నేమని బొంకెదవురా? నీకీచక్రవర్తిత్వమువచ్చుట
యడవులలోఁ గందమూలాదుల నేఱుకొని తిని బ్రదుకు మావంటి
సాధులను బాధించుకొంటరా? శిరీషపుష్పకోమలు లయినయీముద్ద
రాండ్రను కఱకుకశలతో మోఁదు మన నీకు నోరెట్లువచ్చెను.

హరి—ఓమునీంద్రా! ఇక మాటలెందుకు? నేను జేసిన
వన్నియు సపరాధములే నేనపరాధములు లక్ష చేసినను శరణంటిని
గనుక నన్ను మన్నింపుడు. శరణన్నమాత్రమున శత్రునకైననభయ
మియ్యవలెను. తన్నునఱకవచ్చినవారికిఁగూడ వృక్షమునీడనియ్యదా?
ఓదయామయా! శాంతింపుము, శాంతింపుము.

విశ్వా—శాంతిపరు లయినయాముషులు వేరు; మేమువేరు.
మమ్ము వారివలెఁ దలంపకుము. నీవు చంకదుడ్డును శరణార్థియు
ననుచున్నావు. ని విక లక్ష చెప్పినను నీమీఁద మాకు దయరాదు.
నాదుర్వారకోపాగ్నికి నిన్నిప్పుడు మిదుతనుజేసిదఁజూడు.

గాల—ఓబీదతాపసీ! మారాజు పెట్టివాడయి బలిమాలు
కొన్న కొలఁదిని నీవంతకంతకు బిట్టబిగిసి మిట్టెక్కుచున్నావు. దయా

లేకములేని ఈ నీ తపమెందుకు? జప మెందుకు? చమమెందుకు? స్వాధ్యాయ మెందుకు? కాల్పనా.

చ. అరయఁగ నంతరాత్మను దురాగ్రహపాపమునుండి పాపి ను
స్థిరమతి నిష్కళంకముగఁ జేసినఁ గాక, జపంబు వల్కలాం
బరములు, మకానమున్, జడలు, వహ్నులు, గృష్ణమృగాజినంబు
లున్

ఋషుఁ దపస్విచేయు నె? సమూలము వమ్మగుఁగాకయన్నియున్.

సత్య—ఓగాలవా! పెద్దల నట్లనరా దూరకుండుము. ఋషులు
మాటలలోఁగాకను జూపినను గ్రియలలోఁ జల్లదనమునే కనఁబలు
తురు. వీరి పలుకులు వజ్రకఠినము లయినను హృదయములు నవ
నీతకోమలములు.

గీ. కఠినముగ ముందు కోపవాక్యంబు లన్న
ఋషులు మేలు నెచేయుదురు రెండుఁ బిదప;
మొదల మేఘంబు లుఱిమినఁ బిదప నవియె
వానకురిపించు గాదె యీవసుధమీద.

24

విశ్వా—ఓరీ! విశ్రాంతమా! మమ్ము దయయెఱుఁగని
క్రూరులమని చెప్పసాహసించుచున్నావుగా! మాకోపమునకు బ్రహ్మ
దుద్రాదులయినను దలంకుచుండఁగా నీవెంతనిర్భయముగా మమ్ము
నిరాకరించుచున్నావురా? మాక్రోధవహ్నిని నీవును జవిచూతువు
గాని నిమిషము తాళుము.

గాల—క్రౌర్యము మీవంటి మునివ్యాఘ్రములు చూపినప్పు
టివలె వ్యాఘ్రములు చూపినప్పుడంత బాధాకరముగా నుండదు,
వేడుకొన్నను నిరపరాధులమీద దయరాదేని, నిర్దయుఁ డయిన
యామనుష్యుఁడు కేవల క్రూరమృగమే. కాదు, కాదు. క్రూర
మృగమే వానికంటెను సహస్రగుణములు శ్రేష్ఠమయినది. నీ బెడ

రింపులకు బడియుటకు నేనడవిలో ముక్కుమూసుకొని కూడుచుండెడు పశిష్టుడనుగాను, నన్నెవ్వనిగా భావించుచున్నావు? నీకంటెను బది రెల్లెక్కువ నేర్చిన యాస్థాన పరిహాసకుడను జూమా నేను.

హరి—మునిచంద్రా! తాను పరిహాసకుడనని యీ బ్రాహ్మణుడే చెప్పుకొనుచున్నాడు. అట్టి పరిహాసకు నవ్వులాటమాటలను మీరుపాటిగా, బట్టిరోషముచూపఁదగదు. కాలకూటవిషాగ్నినిమించెడు మీరోపానలమునకు బ్రహ్మాండదులును దాళఁజాలరన, మేమేపాటివారము? మీవంటిఘుచులు పిచ్చుకమీఁద బ్రహ్మస్త్రము వేయుదురా? కొడుకు లెప్పుడయిన బుద్ధితేక తప్పచేసినచో, తండ్రి శిక్షచేసి రక్షింపఁదా? ఇక మీకు దయవచ్చునందాక మీ పాదములనుండి లేవను, నన్ను నీటముంచినను కాలముంచినను దేవరదే భారము. (అని మరల పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓమహాత్మా! మారక్షణభారము మీది. ఈతప్పు బుద్ధిపూర్వకమైనదికాదు. ఎఱుఁగక చేసినతప్పును మీవంటినత్వగుణప్రధానులయిన మునిసత్తములే క్షమింపకపోయినయెడల మఱి యెవ్వరు క్షమింతురు?

విశ్వా—(శాంతతతో) ఓరాజేంద్రా! పాదములమీదనుండి లెమ్ము. ఋషులకెప్పుడును దీర్ఘరోషము గూడదు. నీవిప్పుడు పశ్చాత్తాపముగలవాడవయి భార్యాపుత్రులతో మాపాదములమీఁదఁ బడి యింతగా బ్రార్థించుచున్నావు గాన నీదీనత్వమును జూచి కరుణించి నీయపరాధముల నన్నిటిని మఱచిపోవుచున్నాము. నీకు మా యెడల నిజమైనభక్తి యున్నయెడల, నీవుచేసిన యపరాధమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగా మాకూతులైన యీమాతలను వరించి ఖూళు మనఃప్రీతిచేయుము. నిన్నిప్పుడు క్షమించెదమా.

హరి—(చేతులు జోడించి నిలిచి) సర్వధర్మవిధులయిన దేవ
రవారికి నేను ధర్మములు చెప్పనంతటివాడను గాను. ధర్మతత్త్వము
లన్నియు మీకుఁ గరతలామలకములయి యుండును. లోకములో
మీరెఱుఁగనిధర్మములు లేవు. అట్టి సకలధర్మశేత్రలయిన మీరే
ధర్మవిరుద్ధమయిన యీపని చేయుమని నియోగించుట యర్హమగునా
నామనసుకనిపెట్టవలెనని మీగిట్లానతిచ్చి యుండుదు. కానివర్ణాశ్రమ
ధర్మపరిపాలన పదులయిన తమరిటు మానఃపూర్తిగాఁ బనిచియుండరు.

విశ్వా—ఏమి? నీవేమాకిప్పుడు ధర్మోపదేశివుగా, గనఁబడు
తున్నావు! నీకుమాకంటెను ధర్మము లెక్కువ తెలియునుగా? నీవు
సుఖపడగోరువేని, అన్యచింతమాని వీరిని వరింపుము. మామాట
చాటక వీరి నిప్పుడు చేపట్టితివా, నీతండ్రికివలెనే నీకును బొందితో నే
స్వర్గలోకసుఖమును గలిగించెదము.

హరి—ఓమునివర్యా! ధర్మబాహ్యమయిన కార్యమును
గురువు విధించినను జేయఁగూడదని మీవంటిపెద్దలు చెప్పుదురు.
ఇక నామనోనిశ్చయమును వినుఁడు, కులధర్మమును మీటి పొందు
స్వర్గసుఖముకంటెను ధర్మమార్గము నవలంబించుట చేత లభించెడు
నరకదుఃఖమయినను నాకుఁ బరమప్రియము. నాకున్న రాజ్యమును
సర్వసంపదలను విడువుమన్నను విడుతునుగాని ధర్మముమాత్రము
నేనెన్నఁడును విడువఁగలవాడను గాను. మీరిక నన్నేమి చేసినను
జేయుఁడు. ఇవిగో నాయుర్ధమును దేహమును మీయధీనములు.

విశ్వా—నీప్రతిజ్ఞకు మేము సంతసించినారము. నీవు సత్య
సరస్వతివి. నీవిప్పుడన్నమాట తప్పఁగూడదు. ఏవీ నీరాజ్యమును
ధనమును సర్వమును మాకు ధారపోయుము. మేమింతటితోఁ దృప్తి
పొంది యాశ్రమమునకుఁ బోయి రాజ్యసుఖమునయిన ననుభవింపు
చుండెదము.

హరి—(చద్రువతివంకజూచుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓపాణేశ్వరా! మీరనుమానింపక వెంటనే మీ రాజ్యమునుమిగిలిన సర్వస్వమును యాచకోత్తముడయిన యీముని సత్తమునకు ధారాదత్తముచేయుడు. మీధర్మపత్నినయు యుండి నేనుమాత్రము మీసత్యమునకు ధర్మమునకును భంగము గలిగింతునా?

హరి—ఓమునిచంద్రా! ఈభూమి మొన్నమొన్నటిదాకా మీ కేలినిస్సారమని విడిచిపెట్టినదేకాని క్రొత్తదికాదు. దీనినిమరల ననుభవింపవలెనని మీకుఁ గోరికపుట్టినయెడల మీరాజ్యమును మీరు మరల గ్రహించి నన్నుగృతార్థుని జేయుడు.

విశ్వా—నీ చమత్కార వాక్యము లింతటితోఁజాలును. ఈ తేనెమాటలకు మోసపోవువా రిం దెవ్వరును లేరు. ఇక జాగు చేయక ముందుగా నీసర్వసామ్రాజ్యమును మాకు ధారపోసి తరువాత మఱి మాటాడుము.

హరి—పాత్రదానముచేత నేను ధన్యుడనగుచున్నాను. ఇదిగో స్వీకరింపుడు. గాలవా! ఆజలకలశ మిటు తెమ్ము.

గాల—(ఇచ్చుచున్నాడు)

హరి—(పుచ్చుకొని) అస్మత్పత్యకలసామ్రాజ్య ధనకనకవస్తు వాహనాని శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం ధారాపూర్వకం బ్రాహ్మణాయ తుభ్య మహం సంప్రదదే నమమ. (అని చేతిలో ధారపోయుచున్నాడు)

విశ్వా—(గ్రహించి) ఓరాజేంద్రా! నే నిప్పుడు కొంతవఱకు సంతృప్తాంతరంగుడయినాను. మీశరీరములయందున్న యాయాభరణములుకూడ నీవు మాకిప్పు డిచ్చిన సర్వస్వములోనివే గనుక నీ యలంకారములును నీభార్యాపుత్రుల యలంకారములునుగూడ నిప్పించి మమ్ము సంపూర్ణసంతోషులంజేయుము.

హరి—నేను ధన్యుడ నగుచున్నాను. ఇవిగో బుచ్చుకొనుడు.
(అని తీసియిచ్చుచున్నాడు)

చంద్ర & లోహి—(తమనగ లిచ్చుచున్నారు)

విశ్వా—(పుచ్చుకొని) ఇది యంతయు సరేకాని మేమయో
ధ్యకుఁ బోయిన తరువాత నీమంత్రులు మొదలయినవారు మమ్ముఁ
జేరనీక తఱిమి రాజ్యమియ్యకపోయిన యెడల, మేమేమి చేయఁ
గలము? నీ విప్పుడు మాతోఁగూడ స్వయముగా వచ్చి రాజ్యము
మాకిప్పించి తరువాత నీయిచ్చవచ్చినచోటికిఁ బొమ్ము.

హరి—స్వామీ! అంతకంటెను నాకుఁ గార్యమేమున్నది?
మీచి త్తమువచ్చినట్లు చేసెదను. పట్టణమునకుఁ బోవుదము విజయం
చేయుడు. (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

తృ తీ యాం క ము

రంగము—అరణ్యమార్గము

[చంద్రమతీ లోహితాస్య సహితముగా హరిశ్చంద్రుఁడును,
జనమిత్రుఁడు కామపాలుఁడు మొదలయిన పౌరులును
ప్రవేశించుచున్నారు]

హరి—ఓ పౌరజనులారా! ఈయరణ్యమార్గములయం దింకను
మీరెంతదూరము నాతోవచ్చెదరు? నాప్రార్థన విన మీరిక్కడ
నుండి మరలుడు.

జన—(కన్నుల నీరు పెట్టుకొనుచు) ఓ మహారాజా! చిన్న
నాఁడు కన్న తల్లిదండ్రులను మఱచిపోయి తల్లియు, దండ్రీయు జాట్ల

ములును సమస్తమును మాకనీవే యనుకొని, కలలోను గష్టము లన్నమాట యెఱుంగక చిరకాలముచుండి మేము తల్లిచాటుబిడ్డల వలె మీపాలఁబడి సుఖంపుచున్నాము. అట్టిమే మిప్పు డెట్లు మిమ్ము విడిచి మరలి పోగలము? మేమును మీపాదసేవ చేయుచు మీవెంటనే వచ్చెదము.

కామ—ఓసార్యభామా! అనాథులమయిన మమ్మెవ్వరికొప్ప గించిపోయెదవు?

చ. తడవుగఁ జిల్కలం బెనిచి దాగుణలీలను గండు బిల్లికిన్
గడపట నప్పగించి చనుకై వడి, మమ్మిటు లింత కాలమున్
గొడుకులకన్న నెక్కుడుగఁ గూరిమి నారసి మీరిప్పుడీ
చెడుమునివాతఁద్రోచినఁ జెల్లునె నిర్దయచృత్తి నక్కటా!

చ. నిలువఁగ నీడయున్ గుడువనిచ్చలుఁ దియ్యనిపొడ్లునిచ్చి, గా
డ్పులకును నెండవానలకుఁ బ్రోపయి ప్రాపయియున్నవృక్షమున్
దొలఁగినిమేషమేని ధృటిదూలక పక్షులు నిల్వఁ జాలునే?
పలుకు లిఁ కేల? దిక్కఱిన పక్షులమే యయినార మియ్యెడన్.

ఇన్ని నాళ్ళును గష్టపాటన్న నెట్టిదో యెఱుంగక మీచాటున
బ్రతుకుచున్న గంగిగోవులవంటి మమ్మిమరాగహశీలుఁ డయిన
మునిశార్దూలునిపాల విడిచిపోవ మామీఁద మీకింతకరుణయేల
లేకపోవలెను?

హరి—ఓపౌరజనులారా! మిమ్ము నేనుదయలేక విడుచు
చున్నానని మీరెప్పుడును స్వప్నమందును జింతింపఁబోకుఁడు. ఈ
విశ్వామిత్రుఁడు తపోధనులలో నెల్లను బరమపవిత్రుఁడు; విశుద్ధచరి
త్రుఁడు. ఈమునిసత్తమునిమహత్వ మెఱుంగనివారగుటచే మీరీ
లాగునఁ దెలియనిమాటలుపలుకున్నారు. ఈతఁడుపూర్వముచిర కాలము
గుకలజనరంజకంబుగాఁ బ్రజాపాలనముచేసినచుహానుభావుఁడు. ఈయన

సత్పరిపాలనముచేత మీరును ముందత్యల్పకాలములోనే యనంత సౌఖ్యముననుభవింపుచు నన్నమఱవఁగలరు. నిర్విచారముగా మీరు మీయిండ్లకుఁబొందు.

జన—అకారణముగా రాజ్యమంతయుఁబుచ్చుకొని, నగలపహరించి, కట్టుబట్టలతో నరణ్యములకు సాగనంపి, మీవంటిపరమ సాధువులకే యింతలేసియపకారములుచేసిన మహాత్ముఁడు మమ్ము మాత్రముసంరక్షించి మాకుపకారము చేయునన్న మే మెట్లునమ్మగలము? గోహింసకు సంకోచింపని క్రూరవ్యాఘ్రము మేకలనుమేపికాపాడునా! మాకీవట్టిభ్రమలు కల్పించి యడియాసలు పెట్టక మమ్ము మీవెంటఁ గొనిపోండు.

కావ—ఓ మహారాజా! సాధుభాధకు వెనుదీయని యాయన దయాగుణమును మావద్దఁ జెప్పఁబోకుము. మీధనకనక వస్తువాహనాదులకు క్రూరచిత్తుఁడయి కయికొన్న యీతనికి దయయెక్కడిది? సర్వసంగపరిత్యాగినని యడవులలోఁ దపస్సు చేసెడి యీతని కీ యిహలోకగుంపద లేలకావలసి వచ్చెను?

చ. ఒనడుగృహాదిభోగములు యోగములే? ప్రతివృత్తివ్రేల్పు నిం

ధనములె యాధనంబులు? రణస్మణిభూషలు వేదఘోషలే?

మొనసినపూవుఁదోటలు తపోవనవాటలె? రాజ్యమాజ్యమే?

మునికి నివేల భూవిభవముల్? వెత పెట్టఁగఁ గాక సాధులన్. 3

హరి—ఓపౌడలారా! పెద్దలను మీరట్లనఁగూడదు. మహాత్ముల చిత్తవృత్తులు మనవంటివారికి విదితములు కావు. మమ్ముఁ కృతార్థులను జేయఁదలచియే వారీధనకనకాదిగుంపదలు స్వీకరించిరి కాని, ముముక్షువులయిన తమకుఁగావలసి కాదు.

క. జనకులు నగ లిడఁ గొడుకుల

కును జెవుల న్నొప్పి యెత్తఁ గుట్టించుగతిన్

నను ధన్యునిఁ జేయ నె యీ

ఘనుఁడును గప్తములు నాకుఁ గల్పించుఁ జూడీ.

4

ధనముపోయినప్పుడేపురుషుని యోగ్యతలులోకములోఁ దెలియనగును.
కాఁబట్టి నాధన మాతఁడు గ్రహించుట నామేలుకొఱకే. ఇకముందు
నేను మీకందఱకును నాస్వచ్ఛగుణముతో నగపడుదును.

చ. వినుఁడు ధనంబు భీరులను వీరులఁ గాఁగను దోఁపఁ జేసెడున్;

ఘనతరబుద్ధిమంతులఁగఁ గన్పడఁ జేయును బుద్ధిహీనులన్;

బనుపడఁ దోఁపఁ జేయు గుణవంతులఁగా గుణహీనులన్; సదా

జనులను మోసపుచ్చి ధనసంపద చిత్తము మత్తుగొల్పెడున్. 5

ఇట్లు మోసము చేయని దొక్కబీదతనమే.

చ. కనకము శుద్ధ మాటయును గల్మషదూషిత మాట తిన్నఁగా

ననలముచేతనే యెఱుఁగ నయ్యెడుకై వడి, భూమిలోపలన్

జనుఁడు విశుద్ధుఁ డౌటయునిజంబుగఁ దాఁ గలుషాత్ముఁ డౌటయున్

వినికిడి చేయు స్పష్టముగ బీదతనంబె జగజ్జచాళికిన్. 6

జన—దేవరవారు సెలవిచ్చినట్లు పేదవారిని మంచివారినిగఁ
జేయలేకపోయినను మంచివారినిసహితము చెడ్డవారినిగాఁదోఁపించెడి
దుర్గుణ మొకటి బీదతనమునఁదుఁగూడ నున్నది. కాఁబట్టి బీదతన
మెప్పుడును మంచిదనరాదు.

చ. సిరులు తొలంగినన్ సఖులు చేరరు; చేరువ రారు బంధువుల్;

కరముఁ దిరస్కరించుఁ గులకాంక్షయు; లోకులు సద్గుణంబులన్

సారిదిని దుర్గుణంబులుగఁ జూతురు; పేదరికంబుకంటెఁ దా

మరణమిశ్రేయ మంచుఁ బలుమాఱును నేమదిలోఁదలంచెదన్. 7

క. జీవించినంత కాలముఁ

దా వేదనలన్ ఘటించు దారిద్ర్యమిలన్;

చా వన్న నొక్కనిమిషమె

యా వేళను బాధ పెట్టు నవనీజనులన్. 8

8

హా—నీవన్నమాట కొంతపటకు సత్యమే కాని పామర
జనులవలన గౌరవము పోవు నని బీదతనము వచ్చినంతమాత్రముచేత
నెవ్వరును సిగ్గు పడవలసిన పని లేదు. లోకములో ధనికుఁ డన్న
స్థిరమయిననీతిసంపద గలవాఁడే కాని చంచల మయిన కాంచన
సంపద యున్నవాఁడు కాఁడు. బీదవానియొద్దనున్నను ధనికునియొద్ద
నున్నను నీతి యెప్పుడును నీతియే. దానిగౌరవముదానిదే.

ఉ. నీతికి హేమభూషణమణిప్రకరంబుల వన్నె రాదిలఁ;

నీతికి వన్నె పోదు ధరణి వెలమాలినచింపిగుడ్డలఁ;

నీతికి గౌరవం బెప్పుడు నిల్పుఁ జూచి సహజంబుగానె; వి

ఖ్యాతిగ నీతివర్తనము నందఱు మానక యుండఁగానలెన్. 9
ఈరీతిగా బీదతనము వచ్చినందుకు నేను లేకమును జింతపడనుగాని
ఇక నతిథులును నభ్యాగతులును మునుపటినలె నావలన సత్కార
మును గానక . శూన్యమయిన నాగృహమును జూచి యుస్సురని
పోవలసినవా రగుదురుగదా యని మాత్రము విచారపడుచున్నాను.

జన—ద్యూతాదులచేతఁ గాక యోగ్యదానముచేత ధనము
కోలుపోయిన మీరంతగాఁ జింతిల్లవలసిన పనిలేదు.

క. సరి లేని దానమహిమన్

సిరులం బోఁగొట్టుకొన్న శ్రీమంతుఁడొగిన్

ధరలోన సానఁ బట్టిన

వరరత్నముఁ బోలి మిగుల వన్నెకు నెక్కున్. 10

అయినను దారిద్ర్యము మిక్కిలి దుస్సహమయినదే. అందు
లోను గష్టపడి సుఖపడవచ్చునుగాని సుఖపడి కష్టపడుట మిక్కిలి
దుర్భరము. కటకటా! మహారాజపదవినుండి నిరుపేదతనము నొంది
మీరీకష్టముల కెట్లు సహింపఁగలుగుదురు? ఋషి వేషముననున్న
కూరచిత్తుఁ డయిన యాకిరాతుఁడు నిర్నిమిత్తముగా మీకిట్టిపాట్లు
తెచ్చిపెట్టెనుగదా?

హరి—ఓజనమిత్రా! నీవు విశ్వామిత్రుని బరోక్షమున నిందింపఁ బోకుము. ఆమహర్షి యే యిస్సడిక్కడఁ బ్రత్యక్షమయిన పక్షమున మీ గతి యేమి గావలసియుండును?

(తెరలో విశ్వామిత్రుడు)

ఉ. పోకుర పోకు మెచ్చటికిఁ బోయెదు మమ్మిటు మోసపుచ్చి? నీ
వోకలుషాత్మా! నిల్వ మిట నొక్కనిమేషము; పోయినంత నే
నీకణువైన దక్కఁగను నేర్చునె బ్రాహ్మణవిత్తమోరి దో
షాకర! విప్రవిత్త మపహర్తలఁ జంపుఁ జమి విషాభమై. 11

జన—విశ్వామిత్రుడు రాద్రాకారముతో నిక్కడ కే వచ్చు చున్నాడు. నేనిప్పు డన్నమాట విని యుండఁడుగదా!

హరి—ఓపొదులారా! విశ్వామిత్రునికంటఁబడకమును పే మీరు చాటిపొందు. మీ వ్యర్థప్రయత్నములు మాని యిల్లు చేరి సుఖింపుఁడు. పొందు.

జన—ఇరుమలు గుడువుఁ డని విధి మానొసట వ్రాసిపెట్టగా, మే మెల్లు పోకుండఁగలము? అమ్మా! చంద్రమతీ? మేము పోయి వచ్చెదము. మమ్ముమరచిపోకుము. ఇన్నాళ్ళును మిమ్ము మాకన్న తల్లివలెఁ జూచుకొని మీ చల్లదనముచేత మీచాయను సుఖించు చుంటిమి. దైవమోర్వలేక మాకిప్పుడాభాగ్యము లేకుండఁజేసిరాఁడు. (అని యేడ్చుచు బోదులు పోవుచున్నాడు.)

[అప్పుడు విశ్వామిత్రుడును శిష్యుడగు సత్తత్రకుడును
బ) వేళించుచున్నాడు.]

విశ్వా-ఉ. పోకుర పోకు మెచ్చటికిఁ బోయెదు మమ్మిటు మోసపుచ్చి? నీ
వోకలుషాత్మా! నిల్వ మిట నొక్కనిమేషము; పోయినంత నే
నీకణువైన దక్కఁగను నేర్చునె బ్రాహ్మణవిత్తమోరి దో
షాకర! విప్రవిత్త మపహర్తలఁ జంపుఁ జమి విషాభమై 12

నేను మఱియెవ్వఁడను గాను! విశ్వామిత్రుఁడను జమా! నాసామ్ము నీకు దక్కినదనుకోకు.

హరి—ఓమునికులతిలకా! ఇదియేమి? నేను నాసామ్రాజ్యమును వస్తువాహనములును సమస్తమును మీకే సమర్పించి పట్టపగలు కట్టుబట్టలతో లేచివచ్చుచున్నను మీధన మపహరించినాఁడనని నా వెంటఁ బడుచున్నాడు!

విశ్వా—ఏమీ! ధనరాజ్యమదాంధత! నాఁడు మాకు యజ్ఞార్థము ధనమిచ్చిన మాటకూడ నీవప్పుడే మఱచిపోయినావుగా! ఆధన మప్పుడు మేము నీయొద్దనే, యునిచిపోలేదా? మాధనమును మరల మాకప్పగింపక పాటిపోవుట నీకు న్యాయమగునా? మేము పరాకుపడినను నీవు మాకు స్మరణకుఁ దేనక్కఱలేదా?

హరి—ఓమునిసార్వభౌమా! లేనిపోనియప్పు నామీఁదబెట్టి యన్యాయముగా నన్నిట్లు చిక్కులుపెట్టుట మీకు ధర్మముకాదు. మీయజ్ఞమునిమిత్తము నేనిచ్చెదనన్నసామ్ము మీకింతకు మునుపప్పగించిన ధనములోనే యున్నది.

విశ్వా—ఏమిరా! నీకండక్రొవ్వు! నీవన్యాయమున కొడిగట్టి యెదురుకెదురు మేమే న్యాయము తప్పినవార మయినట్లు చెప్పుచున్నావు! నీవు మొన్న యరణ్యములో నీవద్దచున్న సర్వస్వమును నాకు దానమిచ్చి నప్పుడు దానవాక్యములో నే నప్పుడుదాచనిచ్చినధనము తక్కఁ దక్కినదానినిమాత్రమే యిచ్చినానని చెప్పినావా? ఈధనము నిమిత్తమయి నీ వేల బొంతులుపలికెదవు? ఇంతకన్న నాకు దానమే యియ్యలేదని చెప్పరాదా? నీవట్లు బొంకినపక్షమున నీవద్ద నేను దాఁచుకొన్నధనమంతయు విడిచిపెట్టుటయే కాక నేఁడు నీవద్దగైకొన్నరాజ్యమునుగూడ నీకిచ్చి వేసి నే నీ గోచిపాఁతతో లేచిపోయెదను.

హరి—ఓమునీంద్రా! ఈరీతిగా విపరీతార్థకల్పనముచేసినచో నే నేమియు మీయెదుట బదులు చెప్పఁజాలను. మీకుఁ బుచ్చుకొనుట న్యాయమని తోఁచినపక్షమున మీధనమునుమీకు నాతలతాకట్టుపెట్టియైనను, నెలదినములలో సమర్పించెదను. అంతేకాని ప్రాణము పోయినను నాజిహ్వా యసత్యమెప్పుడును బలుకదు. నాతండ్రి సత్యవంతుడు; సత్యమే నా కతఁడు విడిచిపోయిన ముఖ్యదాయము. జంగమస్థావర రూపమయిన నాపితృధన మంతయుఁ దృణప్రాయముగా మీకు విడిచితినిగాని మీవంటివారు పదివేలుపచ్చి యాచించినను వీడించినగూడ సత్యరూపమయిన యాపితృ ధనమును నేను విడువఁ గలవాడను గాను.

విశ్వా—మేమిన్ని మాటలవారముగాము, మాకు న్యాయముగా ధనమురావలసియే యున్నది. మేము శాంతిధనుల మయినమునుల మగుటచేత నిన్ను నిర్బంధించి క్రౌర్యము చూపలేము. నీవు కోరినట్లు ముప్పది దినములును గడు విచ్చివారము. మా శిష్యులలో నెల్లను సదాచారుఁడయినయీమనికుమారుని మీవెంటఁ బంపుచున్నాము. మాధనము నీ వీతనిచేత నిచ్చి పంపివేయుము.

నక్ష—ఓగురువర్యా! నాబత్తెముమాట చెప్ప మఱచిపోయినారు.

విశ్వా—నేనుజెప్పనక్కరలేదు. ఉచితజ్ఞుడై నయీతడే నిన్నుసంతోషపెట్టును.

హరి—ఓమునిసార్వభౌమా! అనుగ్రహించి మమ్మింతటితో విడిచిపెట్టుము. మితిదినములలోపల మీ ధనమును మీకు సమర్పించుకో లేకపోయినయెడల మమ్మువిక్రయించియైన మీరుమీవి త్తము రాబట్టుకోవచ్చును.

విశ్వా—నీ వేది చెప్పినను దానికెల్లను మే మొప్పుకొను చున్నాము. ఈబాలుడు నాప్రియశిష్యుడు; ఈతని పేరునక్షత్రకుడు. ఇతడు కొంచెము కోపస్వభావుడు. మీరు వీనిపరుషభాషణములకు కోపపడక కూడగట్టుకొని రావలెను. ఇతడు బహుసుకుమారుడు; ఎన్నడును మార్గాయాసమున కోర్చినవాడుకాదు. వేళపట్టున వీనికన్నపానాదు లిచ్చి వీనిని మీరెట్లాదరించెదరో ! నేనుబోయి వచ్చెదను. (అని విశ్వామిత్రుడు బోవుచున్నాడు.)

హరి—ఓమునికుమారా! నీవు ముందు నడువుము. మన మిప్పుడు బయలుదేటి యీమార్గంబునఁ గాళికాపురమునకుఁ బోవు దము. ఓప్రాణేశ్వరీ! నామూలమున నీకెంతదురవస్థ తటస్థించినది! ఆగర్భశ్రీమంతురాల వయిననీవిప్పు డీకటికి నేలను ముండ్లలోను నడువవలసినదానవయినావుగదా? (అందఱు నడుచుచున్నారు.)

చంద్ర—ఓప్రాణనాథా ! నానిమిత్తమై మీరెంతమాత్ర మును విచారింపఁబనిలేదు. మీతో నుంటచే నాకిక్కడ సుఖముగానే యున్నది. మహారాజ్యభోగ మనుభవించిన మీరిట్లు దివ్యభవన ములు విడిచి మహారణ్యములలో సంచరించుచు నెల్లుకష్టపడఁగలరా యని మాత్రము నామనస్సు భేదపడుచున్నది.

హరి—(కన్నీరునించుచు) పరిచారికాశతములు సేవచేయ, సదా యంతఃపురములయందుండి, ఎండకన్నును నెఱుఁగకుండెడి నీది కాని నా దేమి కష్టము? నీవు నాతో నెక్కడనుందువో నాకదే దివ్య భవనము; నీవు లేనిచోటే నాకు మహారణ్యము.

చ. అనవరతంబు ప్రాణపద మైనపదార్థముఁ గూడి యుండినన్
వనమును మందిరం బగు; విపత్తులు సారసుఖప్రదంబు లౌ
తనప్రియవస్తువున్ విడిచి దర్వుగ నుండెడివాని కాప్తులున్
విన సుఖ మియ్యఁజాలరు భువిం దనప్రాణమె భారమాఁజుమీ.

అయ్యో! నీకష్టములకుఁ దోడు నాకష్టములనిమిత్తమయి
కూడ దుఃఖపడుచున్నావుగదా!

సీ. పికనాదముల కింత భీతిల్లిపటచెదు

పులులయాహ్వల కెట్లు నిలిచెదీవు ?

విరిదోటలో నింత విహరింప నలసెను

నట్టడవుల నెట్లు నడచెదీవు ?

శశి కాంతములపై నె చరణముల్ కందును

మొనరాశ్యపై నెట్లు మోపెదీవు ?

పసిడిమేడలమెట్లపయి నెక్కనోడెద

విచటిమెట్లల నెట్లు లెక్కెదీవు?

గీ. అలరుదీఁగె యింత తొలఁకఁద్రోయఁగ లేవు

పాటుపోదల నెట్లు దూతె దీవు?

కేళిశుకముఁ దడవు కేలఁ దాల్పఁగ లేవు

కొడుగు నెటు వహించి నడతు వీవు?

14

కటకటా! ఈశ్వరునకును మనమీఁద దయలేదుకాఁబోలును!

చంద్ర—ఈశ్వరునకు మనమీఁద దయయున్నదని మన
సంరక్షణనిమిత్తము కత్తులును గటాకులును దెచ్చి యిచ్చునా?
మనయెడల నాతని కనుగ్రహ మున్నందుననే మన కాతఁడు నీతి
పథమునుండి మరల మంచిబుద్ధిని దయచేసినాఁడు. ఆబుద్ధిని
యెప్పుడును మన మాయాధముగా నుంచుకొని ప్రవర్తించితిమా
రాశ్యమీఁదఁ బరున్నను సుఖనిద్ర పొందుదుము. ఓప్రాణవల్లభా !
ఇవి కష్టములని తలఁచి యేల చింతిలెదరు? ఈశ్వరుఁడు మనకు
మనస్థైర్య మున్నదో లేదో పరిశీలించుటకయి యేర్పరచిన శోధనలే
కాని యివి వేలు కావు.

హరి—అవు నవును. నీవు చెప్పినది పరమసత్యము. ఆపదలు లేని సుఖదినములయందు మనుష్యుని యోగ్యతను దెలిసికొనుట కవకాశ ముండదు.

ఉ. ఆపద లొక్కటం దగులునప్పుడె ధీరుఁడు సుస్థిరుం దగున్;

కాపురుషుండు కష్టముల గాసిలి నిర్విక సంచలించెడున్

దాపునఁ దీవ్రచూరుతము దందడి ముట్టిన, బెండు నిర్విగా

నోపక పాటుచో నిలిచి యుండవె ద్రూకులు సుస్థిరంబులై? 15

నక్ష—మీరు మహాపండితులవలె ధర్మోపన్యాసములు

చేయుచుఁ బెండ్లినడకలు నడుచుచున్నారు. నాకుఁ గ్రింద కాళ్ళు

కాలుచున్నవి; పైని నెత్తిమాడుచున్నది. నేను మిమ్ము వదలి

ముందయినను నడువవల్లఁగాదు. మీరునాకు గుదెకజ్జలవలెఁ దగులు

కొని నాకాలు సాగనీకున్నారు. మీసుకుమారత యంతయు

నామొద్దనే కనబటుప సక్కటలేదు. నాలుగడుగులు వేగిరము

పెట్టుఁడు. ఇంతలోనే మీకాళ్ళు నొచ్చిపోవు.

హరి—ఓమునికుమారా! కోపపడకుము. మున్నెప్పుడును

వీధిలోఁగాలుమోపియెటుఁగని యీకోమలి పిల్లవాని నెత్తుకొని

నడవ లేక మెల్లఁగా నడుచుచున్నది.

చంద్ర—ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! ఇదిగో నేనునడుచుచున్నాను.

మీరునానిమిత్తమయి మెల్లఁగా నడువవలసిన పనిలేదు. వేగిరము

కాలు సాగనిండి. అయ్యో! నాకాళ్ళ కీరాళ్ళు ముళ్ళవలె గ్రుచ్చు

కొనుచున్నవి. (కాలు చూచుకొని) నాయజుకాలి నెంతలేసిపోక్కు

లెక్కినవి! పిక్క లంతకంతకు లావయి నొచ్చుచున్నవి.

హరి—ఓప్రాణనాయికా! నీవెండబడి మిక్కిలి యలసినట్లు

న్నావు. నీమొగము వాడుపాటినది; చెక్కులఁ జెమ్మటలు కాలువలు

కట్టుచున్నవి. లోహితాస్య నొకసారి నాచేతికిమ్ము. కొంచెము

దూరము నేనెత్తుకొని నడిచెదను.

నక్ష—(తనలో) ఈసమీపమున నెక్కడను నీళ్ళు కొరకవు నేనిప్పు డలసినట్టు నటించి, త్రాగుటకు నీరుతెచ్చని యీతనిని మఱింత చిక్కలుపెట్టెదను. (మిట్టనేలను గూలఁబడి నిట్టూర్పు విడిచి) ఓరాజా! నీనిక నడుగుదూర మయినను నడువలేను. దాహముచేత దేహము తాప ముంచుచున్నది; కాళ్ళు తేళ్ళు కుట్టినట్టు మంచుచున్నవి; నో రెండొకొనిపోవుచున్నది; నానాలుకను తడిలేదు; నా దురవస్థ నీతోఁబూర్ణముగాఁ జెప్పుకొనుటకు నోటమాటకూడా రాకున్నది. (హీనస్వరముతో) ఓమూలదైవమా! నన్నీయడవిలో దిక్కుమాలిన చావుచావుమని విధించితివా? ఓతల్లీ! నీనిక నిన్నుఁ జూడను గాఁబోలు! ఓగురువర్యా! ఇక మీకు శుశ్రూష చేయు భాగ్యము నాకు లభింపదు.

హరి—ఓఋషిపుత్రా! అద్దైర్యపడకు. నేనిప్పుడే పోయి యెందైనను మంచిసీరు వెదకి తెచ్చి నీదప్పి తీర్చెదను. దైర్యము తెచ్చుకొమ్ము.

నక్ష—(తడఁబడుచు) ఓరాజా! నీవు మరలి వచ్చినదాఁక నాప్రాణములు నిలువవు. నామన స్సిప్పుడు వృద్ధురా లయిన నా తల్లిమీఁదికి బోవుచున్నది. నాతల్లికి నే నేకపుత్రుఁడను. నీవు నా కియ్యఁదలఁచిన బత్తెమును బుత్రశోకముచేత విలపించుచుండెడు నా తల్లి కిచ్చి యోదాద్వము.

హరి—అయ్యో! ఊరుచేరకుండ మునికుమారుఁడు దారిలోఁ బడిపోయినాఁడుగదా! ఎంత ప్రమాదము సంభవించెను! ఇప్పుడితని నొక్కయూరుచేర్చి రక్షించు నుపాయ మేది?

చంద్ర—ఓప్రాణవల్లభా! మీ రక్కడ విచారించుచు నిలుచున్న కార్యములేదు. ఆలర్యమయిన నితఁ డేమగునో! మీరు శీఘ్ర

ముగాఁ బోయి యెందైన వెదకి నిర్మలాదకములు తెచ్చి బ్రహ్మ
హత్యాదోషము రాకుండ నీతనిప్రాణములు నిలుపుఁడు.

హరి—ఇదిగో నే నుదకమునిమి త్తము పోవుచున్నాను. నేను
వచ్చినదాఁక నీ వీతని కుపచారములు చేయుచుండుము. (అని పోవు
చున్నాఁడు)

చంద్ర—(పైటచేఱఁగుతోవినరుచు) ఓబ్రాహ్మణోత్తమా!
నీవు వ్యసనపడఁబోకు. ఈయహారాజుగా రిక్కడ నున్నట్టే నీకు
కొనివచ్చి నీకు దాహశాంతి చేయుదురు. ఆయన వచ్చులోపల నీవీ
పండు తినుము. (అని యొకనారింజపండ్డొలిచి తొనలిచ్చుచున్నది)

నక్ష—(తొనలు తిని లేచికూరుచుండి) అమ్మా! ఈఫల
రసముచేతను నీవచనామృతముచేతను గొంతవఱకు దాహశాంతియై
మరల నానోట మాటవచ్చుచున్నది. బ్రాహ్మణసేవచేత మిక్కిలి
పుణ్యము గలదు. నాకాళ్ళు నొచ్చుచున్నవి. కొంచెముసేపుపట్టము.
(అని కాళ్ళు చాచుచున్నాఁడు)

చంద్ర—(కాళ్ళు పిసుకుచు) ఓవిప్రోత్తమా! కొంచెముప
శమనముగానున్నదా?

నక్ష—ఓపతివ్రతాశిరోమాణీ! నీయనుగ్రహముచేతఁ బ్రాణ
ములు మరల మెల్లగా నాదేహము నిప్పుడు చేరుకొనుచున్నవి. నీవు
దొడ్డయిల్లాలవు. అజన్మశ్రీమంతులయిన తల్లిదండ్రులకడుపునఁబుట్టి,
మహారాజునింటఁ జొచ్చి, కష్టము లెట్టివో యెఱుఁగక నిత్యసుఖము
నుభవించుచుండెడు నీభర్తమూలమున మహారణ్యములలో దుస్స
హకష్టములు పొందవలసినయోగము సంభవించినదికదా! అయ్యో!
నీవెంత యభాగ్యురాలవు?

చంద్ర—ఓయి వెట్టిబ్రాహ్మణుడా! నీవు తెలియనిమా
టలు చెప్పుచున్నావు. పెసిమిటితోఁగూడ నుండుటవలన నాకీకష్ట

ములు కష్టములు కావు. మహారాజుకూతురయినను భర్తకు బరిచారికయేనుమా ఈయరణ్యములకిట్లు రాబట్టియేస్వయముగాభర్తకు సేవచేసెడుభాగ్యమిప్పుడు నాకు లభించినది. నేనెంతమాత్రముభాగ్యహీనురాలను గాను. వేయి యాపదలు వచ్చినను నీతి తప్పక స్రవర్తించెడు సద్భర్త పూర్వపుణ్యముచేత నాకు లభించుటచేత, ఇట్లాండ్రలో నన్ను మించిన ధన్యురాం ద్రేవ్యుడును లేడు.

నక్ష—అమ్మా! నీవు నావిషయమయి మిక్కిలి శ్రమపడుచున్నావు. నీయవస్థచూడగా నాకు జాలియు దయయు బుట్టుచున్నవి. బ్రాహ్మణసేవ యెప్పుడును నిష్ఫలము కాగూడదు. నీవును నీవుత్క్రిడును నావెంట రండు. నేనువిశ్వామిత్రుని కాళ్ళను గడుపును బట్టుకొని బతిమాలి యొప్పించి నీకొమాదునికి బట్టాభిషేకము చేయించి మీరాజ్యమును మరల మీకిప్పించెదను. నీభర్త విషయమయి చెప్పిన యెడల మాగురువు నామాట వినునో వినకపోవునో కాని నీకుమాదునివిషయమయి నామాట తీసివేయజాలదు.

చంద్ర—ఓబ్రాహ్మచారీ! ఇప్పుడు నీవుచెప్పిన దెప్పితివి కాని యింకముం దెప్పుడును నీవు నాతో నిటువంటిప్రసంగములు చేయజోకు. నాకు భర్తయొక్కడనుండునో యదియేరాజ్యము. అరణ్యములోనయినను నాకాతఁ డున్నచోటనే సమస్తసౌఖ్యములును గలుగును. ఎవ్వఁడో రాక్షసుఁడు పలుకవలసిన యీమాటలు బ్రాహ్మణుఁడవైన నీనోటినుండి వెడలఁగూడదు.

[అప్పుడు దంతఘాతకుఁ డను రాక్షసుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

దంత—(తనలో) నా రాక్షసమాయచేత హరిశ్చంద్రుని దారి తప్పించి యీరాత్రి యూరుచేరకుండ బేతాళవటముకిందఁ బరుండునట్లు చేయుమని నన్ను విశ్వామిత్రుఁడు పంపినాఁడు. ఈ రాత్రి యిక్కడశయనించిరా మట్టిచెట్టుమీఁది బేతాళుఁడు వీరిని హింసింపక విడువఁడు. నామునివేష మిప్పుడు సరిగానున్నదా? నా

నేతిలో రుక్మాక్షమాల మఱచిపోలేను. కుంపటిలోని బూడిదతోఁ ద్రిపుండ్రములు దట్టముగాఁ దీర్చినాను. ఈవ్యాఘ్రజనమునకుసమీపమున దండమును కమండలమును పదిలపఱచినాను. హరిశ్చంద్రుఁడు వచ్చెడి యీమార్గములోఁ దావళము తీర్పుచు, ముక్కుపట్టిఁ కన్నులు మూసికొని, జపము చేసికొనుచున్నవారివలె నభినయించెదను. హరిశ్చంద్రుఁ డిప్పుడే వచ్చుచున్నాఁడు! (అని వ్యాఘ్ర చర్మముమీఁదఁ గూరుచున్నాఁడు)

హరి—(ప్రవేశించి) నేనెంతదూరము తిరిగినను వృధా ప్రయాసమే కాని నీటికొలఁ కెక్కడను గనఁబడలేదు. నేనాలస్యము చేసినయెడల నింతలో మునికుమారుఁ డేమగునో! వెళ్ళిన తరువాత నేనేపాపముమాట వినవలసివచ్చునో! హృదైవమా! ఈమునికుమారునకుఁ బ్రాణాపాయము రాకుండ రక్షించి మరల నీతనిని సుఖముగాఁ గురువున కొప్పగించెడు సుకృతము నాకు లభింపఁజేయుము. అడుగో సమీపమున నెవ్వఁడో యొకఋషి తపస్సు చేయుచున్నాఁడు. కన్నులు తెఱచి నావంకఁ జూచుచున్నట్టున్నాఁడు. అతఁడింతలోనే మరలఁ గన్నులు మూసికొన్నాఁడు. అతని కమండలములో జల ముండక మానదు. ఈఋషిని బ్రార్థించి కొంచెము జలము కొనిపోయి ఋషికుమారుని బ్రతికించెదను. (అని సమీపించి) ఓ తాపసోత్తమా! నీకు నమస్కారము.

దంత—(కన్నులువిచ్చి చూచి) ఎవఁడురా యిప్పుడు మా తపస్సునకు విఘ్నముచేసి మాయనుసంధానమును జెడఁగొట్టుచున్నాడు? (అని కన్నులు మూసి యాలోచించి తలమూచి) ఆహ! తెలిసినది. (కన్నులు తెఱచి) ఓరాజోత్తమా! కూరుచుండుము. నీ వృత్తాంత మంతయు మే మిప్పుడు నివృద్ధుఁడైచేతఁ జూచినారము. నీవుహరిశ్చంద్రుఁడవు. సత్యపరిపాలనము నిమిత్తమయి నీసామ్రాజ్య

మంతయు విశ్వామిత్రునికి ధారపోసి భార్యాపుత్ర సహితముగా నరణ్యములలోఁ దిరుగుచున్నావు.

హరి—(తనలో) ఈమహానుభావుఁ డీశ్వరానుగ్రహముచేత మమ్ము దరిచేర్చవచ్చిన పరమతపోధనుఁడు కాఁబోలును? నా వృత్తాంత మంతయుఁ జూడఁగానే చెప్పినాఁడు. (ప్ర)కాశముగా) ఓమహాత్మా! నాకిక్కడఁ దడయఁగూడదు. అవలఱుపి—

దంత—ఓరాజేంద్రా! నీవు వచ్చినసంగతియు మాకుజ్ఞాన దృష్టిచేతనే తెలియవచ్చినది. నీవు విన్నవింపవలసిన పనిలేదు. సొమ్మునిమిత్తమై మీవెంటఁ దరువువచ్చిన ఋషికుమారుఁడు పిపాసాతురుడయి పడిపోఁగా నీవు జలమునిమిత్తమై వెదకుచువచ్చి యెందును గానక జలమున్నచోటు చెప్పఁడని మమ్మడుగవచ్చినావు.

హరి—సర్వవిబులైన మీతో మనవి చేసికోవలసినపనిలేదు. మీకమండలములోని పావనోదకములను గొంచెముదయచేసి విప్ర బాలునికిఁ బ్రాణదానము చేయుఁడు.

దంత—ఓరాజోత్తమా! ఈకమండలములోనివి మంత్రోదకములు. ఇవి యెవ్వరికి నియ్యఁగూడదు. జలమక్కఱలేకయే మాతపోబలముచేత ఋషికుమారుఁడు నీవు పోవునప్పటికి నుభయముగా మాట్లాడుచుండును. సూర్యాస్తమానము కావచ్చుచున్నది. మీరు పోయి చేరుటకు సమీపములో నూరేదియులేదు. ఆలుబిడ్డలతోఁ గూర్మగబహుళమయిన యీమహారణ్యములో నీ వీ రాత్రి యెట్లు వేగింపగలవు?

హరి—ఓమునివర్యా! ఈ రాత్రి భార్యాపుత్రాదులతో మేము విశ్రమించుటకు సురక్షితమయిన తావాక్కటి యనుగ్రహించి మమ్ముధన్యులఁ జేయుము. మీపే రానతిచ్చినయెడల, మీయాశ్రమమునకు వచ్చి యందీరాత్రి లెల దాచుకొనెదము.

డండ—నా పేరు డంత. (తనలో) అయ్యో! ప్రమాదము సంభవించినదిగదా! తడవు మాటాడినయెడల నాగుట్టు బయలఁ బడకమానదు. నేను వేగిర మిక్కడనుండి తప్పించుకొని పోవలెను. నేను వచ్చినప్పుడు పేరు పెట్టుకొన మఱచిపోయినాను. ఏమని చెప్పను? జాబాలి యని చెప్పెదను. (ప్ర)కాశముగా ఓరాజ చంద్రా! నీవేమో యడుగుచున్నావు. మాదృష్టి యంతయు నీశ్వర ధ్యానముమీద నున్నందున మాచెవులు నీమాటలను వినకున్నవి. మా పేరు జాబాలి; మాయాశ్రమము హిమవత్పర్వతమం దున్నది. మీరక్కడకు రాలేదు. మేము మాతపోమహిమచేత నివ్యమార్గ మున క్షణకాలములోఁబోయి చేరుదుము. మాకనుష్ఠానసమయము సమీపించినది. ఇక మాటాడఁదీరదు. మీరువచ్చి నాకుఁదిన్నఁగా నెదుటనున్న యీమట్టిఁచెట్టుకిందఁ బరుండుఁడు. (అని వేలితోఁ జూపి యదృశ్యుఁ డగుచున్నాఁడు)

హరి—ఋషీశ్వరుఁ డంతర్ధానమయినాఁడు. ప్రోద్దును వ్రాలిపోయినది. పక్షులును మేఁతలనుండివచ్చి కొలకొలకూయుచు గూళ్ళు చేరుచున్నవి. ఇక జీకటిపడక మునుపే ఋషిపుత్రుని భార్యాపుత్రాదులను గొనివచ్చి యీచెట్టునీడకుఁ జేర్చెదను.

(అని నడచుచున్నాఁడు)

నక్ష—అమ్మా! చంద్రమతీ! రాజదేవోకగాఁ బోయినాఁడు. అతఁడు మనమిక్కడ నున్నవార్త మఱచిపోయినాఁడేమో! చీకటి పడుచున్నది. ఈయరణ్యమును దలఁచుకొనఁగా నాగుండెలు బద్ద లగుచున్నవి.

చంద్ర—ఓమునికుమారా! భయపడకుము. అఁడుచానిని నేనే భీరురాల ననుకొన్నాను. నీవు నాకంటెనుభీరుఁడవుగానున్నావు! అదిగో

నాప్రాణేశ్వరుడు వచ్చుచున్నాడు. లేచిసిద్ధముగానుండుము. ఆతడు మరల నిప్పుడు భద్రునియిన చోటికిఁ దీసికొనిపోవును.

హరి—ఓనక్షత్ర! కా! జలము—

నక్ష—ఓరాజా! నాకు జల ముక్కరలేదు. చీకటి పడకము నుపే నన్ను సుగక్షిత మయిన శయనస్థలము చేర్చి బ్రతికింపుము.

హరి— ఓమునికుమారా! నా వెంట రమ్మ మనముపరుండఁ దావు చూచి వచ్చినాను. ఓప్రాణేశ్వరీ! లోహితాస్యుని వెంటఁబెట్టి కొని రమ్మ. మనము శయన స్థలమునకుఁబోదము.

(అందఱును నడుచుచున్నారు.)

చంద్ర—నక్షత్ర! దారి చూచి నడుపుము. అప్పుడేచీకటి పడినది. దారితిన్నఁగాఁ గనబడకున్నది.

హరి—అప్పుడే గాఢాంధకారము క్రమ్మి కన్నును మిన్నును గానరాకున్నది. ఓనక్షత్ర! నచ్చుచున్నావా? ఈచీకటి యిప్పుడు మిట్టపల్లముల నేకము చేసినది.

నక్ష—నా దేహము కంపమెత్తుచున్నది.

క. పాములు కడు బుసకొట్టెడు;

నామూలను గాండ్రు గాండ్రు మనియెడుఁ బులులున్;

నామన సగలెడు భయమున

భూమిశా! పట్టుకొమ్ము పొదిగిట నన్నున్.

హరి—ఓమునికుమారా! నీకు వచ్చినభయములేదు. ఇదిగో నీను చేయి చాచుచున్నాను. నన్ను వచ్చి పట్టుకొనుము. ఇదిగో నీహస్తము దొరకినది.

లోహి—నాన్నగారూ! ఈచేయినాది.

నక్ష—(తడవుకొనుచు) ఓరాజేంద్రా! నన్ను గిల్లుచున్నావేమి? నీహస్తము ముళ్ల కంపనలె నెంతకఱకుగా నున్నది!

హరి—నీవు కంపమీదఁ జేయి వేసి నట్లున్నావు. నాకంత స్వరమునుబట్టి కొంచెము కుడివైపునకుఁ దొలఁగి నడువుము.

నక్ష—(ఏడ్చుచు) ఓరాజేంద్రా! నన్నుఁ బాము కటిచినది కాఁబోలును! నా నడిమివేల్చి చిమచిమలాడుచున్నది. ఏమిబుద్ధి? నాకిక్కడ విషవైద్యులెవ్వరు దొరకుదురు? మంగు వేయువా రెవరున్నాడు? ఓయీశ్వరుడా! నే నీరాజుమూలమునఁ జూచుచుట్టమును మ్రొక్కదైవమును లేక మహారణ్యమధ్యమున దిక్కిచూలినపక్షి నయి చచ్చి నక్కలపాలగుచున్నానుగదా! అయ్యో! తుదకు నాకు దహనసంస్కారమయిన లేకపోయెనా?

హరి—ఓమునీంద్రా! నీవు లేనిపోనియాయాస మేల పడియెదవు? పాములుక్రింద నుండును గాని పయి నెక్కడ నుండును? నీకు గ్రుచ్చుకొన్నది. ముల్లు నీపిటికి తనమును విడిచిపెట్టుము. చా విన్ని సారులు వచ్చునా?

ఉ. భీరుడు చావు చావనుచు వేమలునున్ మరణార్తినొందెడున్;
ధీరుడొ యొక్కసారియె మృతి గనునప్పుడు బాధ నొందెడున్
ధారుణి దేహధారులకుఁ దప్పక చా వెపుడైన నుండఁగా;
నూరక చావుకై వగపు నొందఁగ నేటికి మాటి మాటికిన్?

నక్ష—ఓరాజా! బ్రాహ్మణోత్తముడ ననియైనఁ జూడక పిటికి నాఁడు చావులేకయే గడియగడియకును మగణవేదన నొందుచుండునని నన్నాక్షేపించుచున్నావుగా? ఈయాక్షేపణ మఱచిపోకుము. నేనే యుత్తమబ్రాహ్మణుకొడుగు నయినపక్షమున నే నెప్పటికైన నీపగ తీర్చుకొనకపోను. నేను బట్టుకొన్న యీహస్తమెవరిది?

హరి—నాదే నీవిక గుండెబెడలు తీటి యుండుము. ఓలోహితాస్యా! నీవు మీయమ్మను విడువకున్నావా?

చంద్ర—లోహితాస్యఁడు నాచంకనున్నాఁడు. మునిగుమారుని మీరువదలకుఁడు. మనమునిలువవలసినచోఁట తదూరమున నున్నది?

హరి—ఇదిగో సమీపించినారము. ఈచెట్టుక్రిందనే మన మీరాత్రి విశ్రమింపవలెను. ఈయంధకారమునకుఁ దోడు నీలమేఘములు కూడ మనలను జుట్టుకొన్న మాయాంధకారమువలెనే యాకాశమునఁ గాఱుక్రమ్ముకొన్నవి.

నయ—నాకఱకాలుమొదలు శిరస్సువఱకును వ్యాపించి శీతజ్వరమువచ్చినట్లు కుదుపు వచ్చుచున్నది. మీ మాటలు చాలించి చలిపోవ నాకేవైన బట్టలుకప్పుఁడు.

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! ఈమునిగుమారునిశరీర మొత్తుకొనకుండఁ గొన్నిబట్టలు మెత్తగాఁ బ్రక్కవేసి, కొన్నిబట్టలు మీఁదఁ గప్పి మనమధ్యను బరుండఁబెట్టుము.

చంద్ర—అలాగే చేయుచున్నాను.

(అని చెప్పినట్లు చేయుచున్నది)

నయ—(పరుండి నిద్రపోవుచున్నాఁడు)

హరి—ఈతఁ డెంతలో నిద్రపోయినాఁడు! ఆహా! ఏమి ఈతనిగుట్టు పయియులుములతో వియ్య మంచుచున్నది!

చంద్ర—వర్ష మారంభ మయినది. ఆకులమీఁద జినుకులు పడుచున్నవి.

హరి—లోహితాస్యనిగూడఁ బరుండఁబెట్టి పయిని బట్టకప్పినావా?

చంద్ర—నాచీర చెరఁగు కప్పినాను. ఈవాస సంతతధారగాఁ బడుచున్నది. ఈయులుములును వర్షధారలును జూడఁగా, ఆకాశము మనకష్టములనుజూచి యేడ్చుచు గన్నీరు విడుచుచున్నట్లున్నది.

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! ఈమట్టికొమ్మలనుండి దిగజాతెడి వర్షధారలను జూడుము.

క. మెఱుముల వెలుగున నల్లవె

వలెఁడుఁ గొమ్మలను జాఱువర్ష పుధారల్

మఱిమఱి లావై నిడుపై

యొర పగుచున్నట్టిమఱియూడ లనంగన్.

18

(కొంచెముసే పూరకుండి) నాస్రియురాలికిఁగూడ నిద్ర పట్టివట్టున్నది. వాన యింకను దిన్నగాఁ బోకపోయినను మార్గా యాసపడియున్నప్రాణము లగుటచేత వీరి కందఱికి గొడుగువలె నున్న యీవిశాలశాఖక్రిందఁ గునుకుపట్టినది. ఇక నేనీ కత్తిని ధరించి వీరికిఁ గావలికాచెదను. ఈబ్రాహ్మణునిగుఱ్ఱు చూడఁగా, నాకీచెట్టుమీఁదఁబిశాచములున్నను బెదరి దిగిపాటిపోవునని తోచు చున్నది. ఈమఱియూడనుండి భల్లూకమో యేదో దిగుచున్న ట్టున్నది. (అని నిలిచి చూచుచున్నాఁడు.)

భూతము—పెద్దకాలమునకు నాకు మనుష్యమాంసము లభించినది. ఈబాలకు నెత్తుకొనిపోయెదను.

హరి—ఓహోహో! ఇది భూతమువలె నున్నదే! (అని చేరఁ బోయి యొకభూతమును జుట్టు పట్టుకొని యీడ్చుకొను వచ్చు చున్నాఁడు.)

భూత—ఓమహాప్రభూ ! నన్నువిడిచిపెట్టుము. నేనీవృక్షము నాశ్రయించియుండు కపాలకుండలుఁ డనుపిశాచరాజుసేవకుఁడను. సంచారార్థము పోయియుండిన మారాజీపాటికి వచ్చుచుండును.

హరి—మేమున్నచోట భూతములుండఁగూడదు. భయార్తుని సంహరించుట ధర్మము కాకపోయినను నీవు మావారిమీఁదికి దిగి వచ్చినందునకయి నిన్నురక పోనియ్యరాదు. ఈకత్తితో నీముక్తి ప్పడు కోసి మఱి వదలిపెట్టెదను. దిక్కున్న యెడల నీవుపోయి నీనాయకునితోఁ జెప్పుకొమ్ము. (అని ముక్కుకోయుచున్నాఁడు.)

భూత—(పెద్దపెట్టున నేడ్చుచు ముక్కుచేతఁబట్టుకొని పరుగెత్తుచున్నాఁడు.)

హరి—అదియేమి ? ఈచెట్టుకొమ్మలనుండి కోతులవలె గుభిల్లునదుమికి భూతములుకాఁబోలును నానాముఖములఁ బరుగెత్తుచున్నవి. అవైపున నాకోలాహలమేమి?

[తెరలో బేతాళుఁడు.]

శా. ఔరారా! యొకమాసవాధముఁడు మిమ్మత్యంతగర్వంబునన్ దోరింపం గమకించెనే? యితని నార్తు న్నాసికం గోసెఁగా? వీరుండై నకపాలకుండలుని నన్ విన్నాఁడె? యీశుంథ దుర్వారం బైనమదీయకోపశిఖిలో మ్రుందు నిమేషంబునన్.

హరి—ఇప్పుడు నాచేత ముక్కు చెక్కఁబడినవాఁడు పోయి తనప్రభువైన బేతాళుని గొనివచ్చుచున్నాఁడు. వీరికినిద్రాభంగము కలుగకుండ నేను వీనిని దూరముగాఁ గొనిపోయి యీశితాసిచే శిరస్సు ఖండించెదను.

[కపాలకుండలుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

కపా:—

శా. ఓరీ! నీ విటు కండ క్రొవ్వున మదీయోర్వీజముం జేరి శంకారాహిత్యమునన్ మదీయభటులన్ గారించినా వేమిరా? ధీరుల్ మెచ్చుఁగ ని న్వధించి యిపు డర్థి న్మద్యట్రశేణికిన్ గూరల్ చేసెద నీదుమాంసచయమున్ గొంతుబృభక్షింపఁగన్

హరి:—

శా. ఓరోరీ! వదరఁగఁ బోకు మిట గర్వోక్తుల్లడుం బ్రేలినన్ గ్రూరాసింగొని యీకరంబుననెనేద్రుంతున్ శిరంబియ్యెడన్; ఘోరాకారత నున్ననీతను విటన్ తుట్పిడ పోవంగ నా హారం బొఁ బదివేలనక్కలకు నత్యంతంబు సంతృప్తిగన్. 21

పంచచామరము, కరంబు గూర్కయున్నవీరు గాసి చెందకుండఁగా
 బిరాన దవ్వు గాఁగఁ బొమ్ము ప్రేల కింక నిచ్చటన్,
 దరంబు మాలి నిల్చి తేని దవ్వు గొంచుఁ బోయి నీ
 శిరంబు ద్రుంచువాఁడ గ త్తిచేత నొక్క ప్రేటునన్. 22

కపా:—

ఉ. ఏమిర! కండకావరము? హీనమనుష్యుడె నన్నుఁ ద్రుంచుఁగా?
 యీమహి నేఁడు నేనుభుజియింపఁగఁగంటి మనుష్యమాంసమున్
 సోమరి యాచు వంటయిలు చొచ్చెను గుండెలు; తప్పిపోవునే?
 చీమల భల్లుకంబువలెఁ జెంగున మింగెద మిమ్ము నందఱన్.
 (అని మీఁదికి వచ్చుచున్నాఁడు.)

హరి—(వారిని జట్టు పట్టుకొని పిడికిలియెత్తి)

మ. ఇదిగోఁ జూడుము వజ్రపాతనిభనూ యీముష్టిఘాతంబునన్
 బదియార్వక్క లగున్ శిరం బిచటఁ గాల్వలట్టఁ గొన్నెత్తుదుల్
 ముదముం జేసెద నింక నీవటమహాభూజంబుక్రింద నిశల్
 నిదురం జెందెడు పాంథలోకమునకు న్నేఁ డాదిగా దుర్మతి? 23
 (అని యీడ్చుకొని పోవుచున్నాఁడు.)

[తెరలో]

కపా. ఉ. భూతములారా! రండు; పెనుభూత మొకండిదెనన్నుఁ బట్టిని
 ఘాతసూనముష్టిహతి వ్రచ్చె శిరంబు; కరంబు ముక్కునన్
 వాతను నెత్తుదుల్ వఱదవాతెడు; మీప్రభు నన్నుఁగావరే;
 భీతి వడంకెడున్ దనువు; పెల్లుగఁ బ్రాణము తల్లడిల్లెడున్ 24
 నక్ష—(ఉలికిపడి లేచి) అయ్యో! పిడుగువంటిశబ్ద మేదో నా
 చెవులఁబడి గుండెలు పగులుచున్నవి. నా దేహము కంపమెత్తుచున్నది;
 ఈవెలుతు రెక్కడిది? వీరందఱు దేహము లెఱుఁగక పడి నిద్రపోవు
 చున్నారు. హరిశ్చంద్రుఁడు మమ్మువిడిచి పారిపోయినట్లున్నాఁడు.

ఎవ్వఁడో యీ యూడలనుండిదిగి పాటిపోవుచున్నాఁడు. ఓ చంద్రమతీ! ఓ హి తాస్యా! లెండు లెండు, మన మీ యర్ధరాత్రి నిద్రపోయి మోసపోయినాము.

చంద్ర—(లేచి కన్నులు నలుపుకొనుచు) ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! చెడుకలగనిపలవరించుచున్నావాయేమి? మేము నీచెంత నేయున్నాము, భయపడకు నీకు నిద్రఁగోను భయమే.

సత్య—సన్నోంటివానిని జేసిమీరందఱు నిద్రపోవుచున్నారు. ఏదోభూతము చెట్టుమీఁదినుండి దిగి నామీఁదనుండి పరుగెత్తినది. నేనెట్లు భయపడకుండఁగలను? నాభయమే సన్ను రక్షించుచున్నది.

చంద్ర—భూతమును లేదు పిశాచమునులేదు. మరల మునుఁగుపెట్టుకొని మాటాడక పరుండుము, నీ కేదో వీడకలవచ్చినది.

సత్య—కలకాదు. నేనీకన్నులతోఁ బ్రత్యక్షముగాఁ జూచినాను. ఈమట్టియూడనుండి దిగి పరుగెత్తినది.

చంద్ర—(తేటిపాటఁజూచి) అమ్మా! నాప్రాణనాధుఁడెక్కడ నున్నాఁడు?

హరి—(ప్రవేశించుచు)

మహాస్రగ్ధర.

అలఘూద్యత్థడ్గధారా హతఘనగళుఁడై యద్రరాజం బనంగా
నిలఁగూలె నైవరి వీరుండిటు రుధిరచయంబేరులై నేలఁబాటఁ;
గలఁకం దదృశ్య త్యులెల్లఁ గదురయమున శాఖామృగవ్రాతరీతిఁ
బలుశాఖల్పూఁకి భీతిఁ బటచెద రదె దిగ్భ్రాంతి నల్దిక్కులందున్. 26

చంద్ర—ఈబ్రాహ్మణునికల యూరకపోలేదు. మాకపాయము చేయవచ్చిన దురాత్మునెవ్వనినో సంహరించి భర్తవచ్చుచున్నాఁడు. నే నెదురుగాఁ బోయెదను. (రెండడుగులు నడిచి) ఓప్రాణేశ్వరా!

హరి—హృదియేశ్వరీ! తొందరపడఁబోకు, చిమ్మచీకటిలో మీరు శరీరములు మఱచి నిద్రపోవుచున్నప్పుడు మీ కపాయము చేయ వచ్చిన యామఱ్ఱిచెట్ట మీఁది భూతాదులను దఱిమిపాఱదోలి, భూతనాయకుఁడగు బేతాళుని నేనిప్పుడే భూమికి బలిచేసివచ్చినాను.

నక్ష—భూతములపేరు చెప్పిన నామేను వడఁకుచున్నది. ఇఁక నొకయర్థనిమిషమయినను నేనీదయ్యములమఱ్ఱిక్రింద నుండను. నన్నావెలుతురు కనఁబడుచున్నదిక్కునకుఁ దీసికొనిపోండు.

హరి—అర్థరాత్రమప్పు డీయోగుగాలిలో దారితేని మహా రణ్యమధ్యమున మనమిప్పు డెక్కడికిఁ బోఁగలము? ఆకనఁబడునది దవానలమేమో! అది గార్చిచ్చైనపక్షమున స్త్రీలతోను శిశువుల తోను గఱికిచీకటిలో బరుగెత్త లేక త్రొక్కులాడి, ముల్లుతీసి కొఱ్ఱ డఁచుకొన్నట్లు మఱింతశ్రమపడవలసివచ్చును. నీవేలాగుననైన మా పార్థన విని మానిమిత్తమయి కొంచెము ప్రయాసపడి నేఁడు తెల్ల వాతినదాఁక నీ చెప్పిక్రింద శయనింపుము.

నక్ష—నీవిఁక లక్ష చెప్పినను నేను వినను. ఏభూతమయినను నన్ను నోట వేసికొని పోయినపక్షమున, నప్పు తీర్పుమని యడుగువారు లేక సుఖపడవచ్చునని మీరనుకొన్నారు. నాముందఱి యాయాటలు సాగిరావు. ఇప్పుడామంటయొద్దకుఁబోయి చలికాచు కొని పొలములోనిపర్ణశాలలో నేనీరాత్రి పడున్నఁగాని బ్రదుకను. మీరు రానిపక్షమున నురిపెట్టుకొని యిప్పు డిక్కడఁ బ్రాణములు విడిచెదను.

చంద్ర—ఓభూసురోత్తమా! ఆమంట కార్చిచ్చేమో!

నక్ష—అది కార్చిచ్చుకాదు. పొలములోఁ గావులుచలి నిమిత్తము వేసికొన్నమంట.

హరి—అట్లయినఁ బోదము రండు.

అందఱు—(కొంచెము నడుచుచున్నారు)

నక్ష—ఇదియేమి? మన వెనుకవంకఁగూడ మంట కనఁబడుచున్నది.

చంద్ర—ఒక్క వెనుకదిక్కుననేకాదు, మనకుడియెడమ గూడ దూరమున మంటలు లేచుచున్నవి.

నక్ష—(నలుదిక్కులుచూచి) మీరు కార్చిచ్చు కార్చిచ్చని మొదటనే వాక్యముపెట్టిరాదు. మీదెట్టిపాపపునోరో కాని మీమాట నిజమయినది. మీమూలమున బీదబ్రాహ్మఁబడ నయిన నేనిప్పుడగ్నిహోత్రున కాహార మగుచున్నాను. ఓవై శ్వానరా! బ్రాహ్మణ హత్య మహాపాతకమునుచూ! నీవీపేద బ్రాహ్మఁబనిజోలికిమాత్రము రాకుము. అయ్యో! ఏమిచేయునును? మంట లాకాశమంటుచున్నవి.

హరి—ఓహో! అగ్నిహోత్రమెంతలో వ్యాపించుచున్నది!

గీ. దుష్టులిద్దఱు తమలోన దొమ్ములాడి

సాధుజనులకు మహిఁ గీడు సలుపునట్లే

యెండుమ్రోడులు రాచుకొం చిట్లు వహ్నిఁ

గలుగఁజేసి వనంబెల్ల! గాల్పుదొడగె.

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! మంట లన్నిప్రక్కలనుండియు వచ్చి చుట్టుకొనుచున్నవి. మన మీ దహగ్నినుండి తప్పించుకొనుమార్గము కానరాకున్నది. మీరొంటిగానున్నయెడల నెట్లయినను దప్పించుకొని యుందురు. నానిమిత్తమున మీరును భాగ్యహీనులగుచున్నారు. ధనబంధము వీడినట్లే కాలిగుంకిలివలె నున్నభార్యబంధముకూడ వీడియుండినపక్షమున మీకీచిక్కు లేకపోవునుగదా?

హరి—ఓప్రియురాలా! అట్లనఁ బోకు. నీవు నన్ను విడువకుండఁబట్టియే నేనిప్పుడు మహాగ్నిమధ్యమున నుండియు సంతాపము పొందకున్నాను. నేను భాగ్యహీనుఁడనుగాను; ధనహీనుఁడనుగాను.

మహాపదలు నచ్చినప్పుడుచు విడువని బహిఃప్రాణమగుభార్య చెంత నుండఁగా లోకములో నాకంటెచు భాగ్యసంపన్నుడెవఁడు? నీస్నేహ ధనమే కాక నీతిధనముకూడఁ గావలసినంత యున్నప్పుడు, నే నేల ధనసంపన్నుడను గాకపోనును? అందఱిలోను నే నే ధన్యతముడను.

నక్ష—కావలసినవా రందఱు నొక్కచోట నుండుటచేత మీ రందఱు ధన్యతములే. ఎవ్వరుచు లేక యొంటిగాఁడ నైన నే నొక్కఁడనే యిందు మందభాగ్యుడను. మాతండ్రియైనను బ్రతికి యున్నపక్షమున మరణకాలమునందు నందనుని విడిచిపెట్టక కొంచె మోదార్చునుగదా? ఓదైవమా! నన్నిట్లే కాకిని జేసితివా?

హరి—ఓమునికుమారా! దుఃఖపడకుము. మాప్రాణములు పోయినతరువాతగాని నీకుఁ బ్రాణాపాయము రాదు. మేమిచ్చిచ్చులో నుటికి వీపుమీఁద మోచుకొనిపోయి యయినను, నీప్రాణ రక్షణముఁ జేసెదము. అక్కటా! అగ్ని యంతకంతకు సమీపించు చున్నది! ఈప్రాణరక్షణ మెట్లు సంభవించును?

చ. చిటచిటవిస్ఫులింగములు చెంతల నెంతయు వింత మీఱఁగాఁ,
పెటపెటరాదము ల్పొదలఁ బెక్కులు పండు వెనుట్లు వ్రీలఁగాఁ,
పుటపుట ధూమసంచయము భూమియు నింగియు నావరింపగాఁ,
గటగట! యన్నిప్రక్కలను గ్రమ్మెను ముత్తు డవాగ్ని యియ్యెడన్.

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! ఇప్పుడు మన మీ మునికుమారుని ప్రాణరక్షణము చేయకపోయినయెడల మన కపకీర్తివచ్చును. ధన మియ్యవలసివచ్చునని మన మీతని ప్రాణముల కెగ్గు చేసితిమని లోకము తలంచినను దలఁచును. ఋషీశ్వరునిఋణము తీర్చి ధర్మము నిలుపుకొనుటకయి మీదను సర్వవిధముల నాత్మరక్షణము చేసికొన వలయును. మనుష్యుఁడు ప్రపంచమునకువచ్చునప్పుడు దానొంటిగా నే వచ్చును. ప్రపంచమునుండి పోవునప్పుడును దానొంటిగా నే పోవును.

ధర్మ మొక్క టిమాత్రమే మరణానంతరమునను వెంటవచ్చును. కాబట్టి మీరు దారాదిబంధమును గోసివేసి ధర్మ రక్షణోపాయమున కనుజ్ఞ యియ్యవలెను.

హరి—ఓ ప్రాణనాయకా! నా కేమియు నపాయము తప్పించుకొనుట కుపాయము తోచకున్నది.

చంద్ర—నాకొక్క చక్కని యుపాయము తోచుచున్నది. మీ రందున కొడఁబడవలెను. ఈప్రక్క నొక్క నిలినెడుమేర మాత్రమే నిప్పుమందుచు, దీని కావలదారి కనఁబడుచు న్నది. నే నడ్డముగాఁ బరుండి యగ్నిహోత్రున కాహారము నయ్యెడను; మీరీ యిరువురును దీసికొని నామీఁదనుండి నడిచి మార్గమునఁబడి ప్రాణ రక్షణము చేసికొనుఁడు. ఇన్నిప్రాణము లొక్కసారిగాఁబోవుట కంటె నొక్క ప్రాణము పోవుట శ్రేయస్కరముకదా!

హరి—హరహరా! ఎంతపాపపుమాట యిప్పుడీచెవు లఁబడినది! ఈ మాటలు నా చెవులయందు సూమలకంటెను దీర్ఘముగా నాటి మనస్సుకలంచి యింద్రియముల నవశము చేయుచున్నవి. క్షాత దారుణవాగ్విషభాణము నాటియు నా ప్రాణములుపోకున్నవి. (అని మూర్ఛపోవుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! మూర్ఛతేరినతరువాత నా ప్రాణవల్లభుఁడు నా చావున కంగీకరింపఁడు. ఇంక జాగుచేయుట కవకాశములేదు. నేనీ యగ్నిహోత్రున కడ్డముగాఁ బడెదను. నీవు నాప్రాణవల్లభునిఁ బుత్రునిఁ గొని నా మీఁదనుండి నడిచి మీప్రాణములను రక్షించుకొనుఁడు. (అని అగ్నికెదురుగా నడుచుచున్నది.)

లోహి—అమ్మా! నేనుగూడ నీతోనే వచ్చెదను. నన్నుఁ దీసికొనిపోము.

చంద్ర—నాయనా! నేనిప్పు డీ యగ్నినార్చి నిన్నవలకుఁ
దీసికొనిపోవుటఁకయి త్రోవచేసెదను. నీవు నాన్నగారివద్దకుఁబోము.
(అనికన్నీరు నించుచున్నది.)

నక్ష—లోహితాస్యా! మీతల్లినివిడిచి నీవిటురా.

చంద్ర—నాకుఁ దల్లిదండ్రులు చెప్పించినవిద్య సార్థక
మగునట్లాశుకవిత్వముగా దండక మొకటి చెప్పి యిప్పు డిప్పావ
కుని మెప్పించెదను. (అని యగ్నిహోత్రుని కభిముఖురాలయి సమీ
పించి చేతులు జోడించి దండకము చదువుచున్నది.)

దండకము—శ్రీమన్మహానాయమిత్రా ! పవిత్రా! లసద్దీప
హోత్రా ! జగత్థ్యాతచారిత్ర ! నేనీమహత్త్వంబు వర్ణింపఁగా
నెంతదానన్ ? గృహదృష్టివీక్షించి రక్షింపుమోహవ్యవాహా !
చలజ్వాలికాజాలజాబ్వల్యమానోన్నతస్థాజనందోహ ! లోకంబులె
ల్లాభవన్నిస్తుల ప్రేయచేకాదె సంపూర్ణసౌఖ్యంబులంబొందు ?
నీవెల్లచో స్వస్వరూపంబులం దెల్లగూఢంబుగా నుండు వత్యంత
మున్ ; మానవుల్ తాము దుచ్యంబు లాభక్ష్యముల్ శాకపాకాదు
లున్ జహ్నుకుం దృష్టిగాఁ జేసికొంచున్ సుఖం బొందఁగాఁ గల్గుటల్
నీప్రసాదంబునంగాదె ? శీతంబుచే బాధ పొందంగ నీవెంతయున్
బీదలన్ సాదలన్ బ్రోవవే ? రాత్రులం జీకటుల్ క్రమ్మిసర్వేశ్వ
రుండిచ్చియున్నట్టి నేత్రంబులన్ వ్యర్థముల్ చేయదీపాళిరూపంబు
నన్నేత్రసాఫల్యముంజేసి కాదుణ్యముంజూపవే వ్యాధివర్గంబుఁ
బుట్టించు నానావిధాశుద్ధవస్తుప్రపంచంబు భక్షించి లోకాళికారోగ్య
ముం గూర్చవే ? చాలఁగా నిన్ను నేస్తోత్రముల్ చేయఁగాఁ జాల;
నేనీధరిత్రిన్మహాసాధ్వీ నౌదేని, నాభర్త సత్యవ్రతుండేని, యోషా
వకా! వేగనా మొట్టయాలించి పాలింపుమా యిమ్మహిదేవపుత్రున్

పవిత్రుఁ, ధరిత్రీకళత్రుఁ, మదీయైకపుత్రుఁ; నమస్కారముల్
నీకు వేవేలు కావెందు; దేవా! నమస్తే నమస్తే నమస్తే నమః

నక్ష—ఓహో ! ఈమెమహిమచేత దవాగ్ని యెంతలో
మఠలి పోయినది! ఓమహారాజా! మనము బ్రతికినారము, కన్నులు
విప్పి చూడుము.

హరి—(కన్నులువిచ్చి) అయ్యో! నావ్యధ యధికముచేయుట
కయి నన్నిప్పడెవ్వరు మూర్ఛతేర్చినారు ? ఈమూర్ఛమూలము
నయినను నిమిషకాలము దూఁఖమును మఱచి యుండఁగా నింతలోనే
యిట్టిపాపమును గట్టుకోఁజెల్లునా ? హా ! ప్రాణనాయకా ! నీనిక
నెట్లుజీవనములు నిలుపుదు నే?

చంద్ర—ఓహృదయేశ్వరా! ఈశ్వరానుగ్రహముచేత నేను
సుఖముగా నేయున్నాను. నానిమిత్తమయి మీరు చింతపొందఁ
బోకుఁడు. (అని చేరవచ్చి కౌగిలించుకొని లేవఁదీయుచున్నది.)

హరి—చల్లని నీహస్తస్పృశమువల్ల నాయుల్లసింపబడి చల్ల
పడినది. నీవుబ్రతికి నన్ను బ్రతికించినావు.

నక్ష—ఓమహారాజా! నిన్నొక్కనినేకాదు, మమ్మందఱిని
గూడ నిప్పడీపతివ్రతాతిలకమే బ్రతికించినది.

చంద్ర—ఇప్పుడు మాటల కెడములేదు. ఈకార్చి చ్చింకను
మనదిక్కన మండుచు నేయున్నది. ఈవంకను మనకుఁ ద్రోవ యిచ్చి
నది గనుక, మన మీ చోటుదాటి దారిలోఁబడి యావల సావ
కాశముగా మాటలాడుకొందము రండు.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

చ తు ర్థాంక ము

రంగము—కాశికాపురవీధి.

[హరిశ్చంద్రుడును, చంద్రమతియు, లోహిత్యాసుడును;
నక్షత్రకడును, ప్రవేశించుచున్నారు.]

చంద్ర—ఓప్రాణనాథా! ఈదివ్యక్షేత్రమునకు వచ్చి యిరు
వదిదినములయినను, మనమింకను గాశికాపురమునందలి దివ్యస్థలము
లనేకములు సేవింపనేలేదు. అవి ముక్తక్షేత్రమున జూడలేదు;
కేశవస్వామిని దర్శింపలేదు; జ్ఞానవాపిని కనలేదు; కేదారశంభులింగ
దర్శనము చేయలేదు; చుండివిఘ్నేశ్వరుని బొడగనలేదు; వరుణానది
యందు స్నానము చేయ లేదు. వచ్చినతరువాత నాలుగయిదుదినములు
మార్గాయాగముచేత నిల్లుకదలలేకపోయినాము. నక్షత్రకుని యుప
చారములమూలమునఁ గొన్నిదినములు తీటలేదు.

హరి—ఓహృదయేశ్వరీ! మనమిప్పుడ విముక్తక్షేత్రమునకుఁ
బోవుచున్నాము. ఉన్నదివ్యస్థలముల నన్నిటిని నేటరేపటఁ బోయి
సేవించుము.

క. హరుఁ డిటఁ దారకమంత్రము

మరణింపుచు నున్నజంతు మండలిచెవులన్

బరువడి నుపదేశించును

గరుణమయి న్నిత్యము క్తిగలిగించుటకున్.

1

ఉ. ఓలినిసప్తవాయువులు నొక్కట వీవఁగ ద్వాదశాద్భుతా

భీలత నెండకాయఁగను, భీకరపుష్కల ముఖ్యమేఘముల్

చాలఁగ వర్షముల్ కురియ, సప్తసముద్రము లొక్కపెట్టునన్

వేలనుమించిరాఁ, బ్రళయవేళను గాశినశింపఁ దింతయున్, 2

చంద్ర—నిస్సందేహముగా మన మీ కాశీకాపురసందర్శనముచేతనే ధన్యులమైనాము. ఇప్పుడు మేఘగర్జనమువలె నాచెవుల కేదో మోగిత వినవచ్చుచున్నది. అది యేమయి యుండును?

హరి—అది గంగాప్రవాహఘోషము ఆవంకఁజూడుము.

ఉ. అల్లతరంగఢోలికల హంసము లూఁగెడు మెల్లఁమెల్లఁగాఁ;

దెల్లనినీరు కూలనిహతిఁ బెనుముత్యము లల్లులేచెడున్;

జల్లనిగాలి వీచెడును సౌరభముల్ వెదచల్లు చల్లనన్;

నల్లలితప్రశస్తి నదెజాహ్నవి పోల్చెడు శత్రపర్వమై.

3

ఓప్రియురాలా! నాచెయిచాయఁ దిన్నఁగాఁ జూడుము.

ఉ. మేలిమిపైడి పూతలను మెచ్చులుగుల్కెడు చిత్రజంతులన్

జాలఁగ నొప్పిమిన్నలముచక్కని గోపురమందు గుంపులై

చాలుగఁ బాపురంబు లవెసందడిచేయఁగ విశ్వనాథు దే

పాలయమాదెసన్ దవుల నల్లదె చూడ్కికి వేడ్కగొల్పెడున్.

(చూపుచున్నాడు.)

నట—ఓరాజా! మీరు కృతార్థులయినారు.

క. వినమీ కాశీపురమున

నొనరంగా నైదుదినము లుండినఁ జాలున్

జనుఁడఘము లెల్లఁ బోనిడి

యనఘంబగు ముక్తి నొందునందురు పెద్దల్.

5

చ. ఇరువదినాళ్లు నేటితుడ కీపురి నీవు వసించియుంట నీ

కరగతమయ్యె ముక్తి; యటుగావున నీవిఁకలక్ష బొంకినన్

బరము నిహంబునుం జెడవు; నమ్ముముకాసయినన్ లభింపదీ

పురమున నీకు; నప్పెఱుఁగ బొమ్మని బొంకుము నేను బోయెదన్.

6

హరి—ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా!

చ. తలఁపగ బోకు మీశ్వరుఁడు తా నొక చోటనె యుండునంచు, నీ
స్థలమె పవిత్రమై జనులఁ దద్దయు శుద్ధులఁజేయునంచు; నె
లైడలను నిండియుండుఁ బరమేశుఁడు; వానికి విశ్వమంతయున్
నిలువఁగ నాలయంబె యగు; నిక్కమె యాతని యాజ్ఞ యెల్లెడన్?

క. సత్యముపలుకని మనుజుఁడు

నిత్యంబుగఁ గాశి నున్న నిజముగ నఘరా

హిత్యముపొందఁడు; దెలిసి య

సత్యముపలుకుదు నె యల్పసౌఖ్యము కొఱకున్?

8

కొంచెంసేపు తాళుము, నేఁ డెట్టులయిన సూర్యుఁ డస్తమించులోపల
నీధన మిచ్చి ఋణవిముక్తుఁడనయ్యెదను.

నక్షత్ర—ఓహోహో! నీచూటలు వాటముగానున్నవి.

నీ. విశ్వేశ్వరునిఁ బోయి వీక్షింతునీవేళ

నుండు నేటి కటంతి వొక్కనాఁడు

మణికర్ణికను గ్రుంకి ప్రణమింతునీవేళ

నుండు నేటి కటంతి వొక్కనాఁడు

తల్లిభాగీరథి దర్శింతు నీవేళ

నుండు నేటి కటంతి వొక్కనాఁడు

చేరి విశాలాక్షి సేవింతునీవేళ

నుండు నేటికటంతి వొక్కనాఁడు

గీ. కాలభైరవు నీవేళఁ గాంచఁ జనుదు

నుండు నేటికటంతి వీవొక్కనాఁడు

నేడునేడని సామీక్షనీవుగడప

నెంతకాలంబు తాళుదు నింక నేను?

9

ఉ. రాజ్యసుఖంబుల స్మరగి రాజసవృత్తిని నున్ననీకు వా
ణిద్యము చేతఁ గా దలవణిక్కులరీతిని; బ్రాహ్మణాకృతిన్

బూజ్యత భిక్షమెత్తి ధనముం గడియింపఁగలే! విఁ కెట్టిలి
 రాజ్యములోనఁ దేఁగలవు ద్రవ్యము మాఱుణ మెల్లదీర్పఁగన్? 10
 చ. గడవుదినంబు నేఁడె; యటకాసయినం జెయిచేర్పలేదు; నీ
 యెడ మొకమోటముం గదిరి రేనిట నూరక యన్నమద్దుడుం
 దుడుగని కిస్కతోడ ననునొక్కట మ్రింగును; నిన్ను నింక నే
 నడుగటుపెట్టనీను? ధనమంతయు నిక్కడఁ గ్రక్కఁగావలెన్. 11
 (అని తో) వకడ్డమువచ్చి మొలలో చేయివేసి నిలుపుచున్నాడు.)

హరి—మహాత్మా! నీవుచెప్పినట్లు బ్రాహ్మణ వృత్తిచేతను
 వైశ్యవృత్తిచేతను ధనమార్జించుట నాచేతఁగాదు. నారాజ్యము
 సర్వమును మీగురువుగారికి ధారపోసి రాజవృత్తి నీవటకే విడిచి
 యున్నాను. ధనార్జనమాన కింక నాకొక్క నేవకవృత్తి మాత్రమే
 కనఁబడుచున్నది. పట్టువిడిచి నాలుగడుగులు సాగనిమ్ము. ఏమహాను
 భావుని యొద్దనై నను గొలువు కుదిరి నీఋణము తీర్చివేసెదను.

నక్ష—నేనట్లుపోనియ్యను. నెలదినములనుండి నిన్ను మంచి
 మాటలతో నడుగుచుండినఁ గార్యము లేకపోయినది. నిష్కరవృత్తి
 చూపి నిన్నాయాస పెట్టినంగాని నీవు ధనమియ్యవు. నెలదినముల
 నుండి నీమూలమున నా స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానము మంటఁగలిసి
 పోయినవి. ఇంతకాల మోపిక పట్టినను నేను నీ కేమయిన మంచి
 వాడనయినా? ఆవలమాగురువుగారి యాగ్రహమునకుఁ గూడ
 నే నేల సాత్రుఁడను గావలెను? ధన మిప్పుడు నా ముందు పెట్టి
 మఱిమాటలాడుము.

హరి—ఓమహాత్మా! నన్నేల నిర్హేతుకముగా నడిపీధిలో
 సిగ్గుపఱిచెదవు? ధనసంపాదనమునిమిత్తము నేను పడుచున్నపాట్లను
 నీవు కన్నులారఁ జూచుచునేయున్నావుగదా! ధన మివ్వరినై నను
 వేడుట కయినను ముందు సాగనిమ్ము.

నక్ష—కార్యములు కావలెను గాని నీ తియ్యమాటలు నాక క్కటలేదు. ముందుగా నీయొద్దనున్న సొత్తును విక్రయించి కూడి నంత ధనము నాచేతఁబెట్టి మిగిలినదాని నిమిత్తమయి యేసేవక వృత్తియందో ప్రవేశింపుము.

హరి—ఓనటువర్యా! కట్టుబట్టలతోలేచి వచ్చినమావద్ద నీ వెఱుఁగని సొత్తేమున్నది?

నక్ష—నీభార్యాపుత్రులు నీసొత్తుకారా? వారిని విక్రయించి వచ్చినసొమ్ము నాచేతిలోఁ బోయియున్నది.

హరి—హరహరా! ఎంతపాపపుమాట వినుచున్నాను!

(అని తలవంచుకొని దీనత్వముతోఁ గ్రిండు చూచుచున్నాఁడు)

చంద్ర—ఓ ప్రాణేశ్వరా! మీరీప్రకారముగాఁ జింతాక్రాంతులయి ధైర్యమును విడుచుచున్నారేమి? ఈ మునికుమారుఁడు చెప్పినయుపాయము చక్కఁగా నున్నది. ధర్మము చెడిపోవునప్పుడే భర్తకు సాయపడదేని, ఆ భార్యయెందుకు? మనఃపూర్తిగా నేనే మిమ్ము వేఁడుచున్నాను గనుక మీకు భార్యావిక్రయపాతక మణు మాత్రమునురాదు. మీరాలస్యము చేయక నన్ను దాసినిగా విక్రయించి వచ్చినధనముతో మీ ఋణముతీర్చి మిమ్ముబొంకింపఁ గంకణము కట్టుకొన్న విశ్వామిత్రుని ప్రతిజ్ఞ బొంకు చేయుఁడు.

హరి—ఓ హృదయేశ్వరీ! నీమాటలు నా హృదయమునకు బాణములకంటెనుఁ దీక్షణముగా నాలుకొనుచున్నవి. ఈ మస్కహ పరుషవాక్యాన్ని శిఖలను నామనస్సునందుఁ జొనిపి యేల బాధ పెట్టెదవు?

క. ఒక్కట నీవాగ్వహ్నియఁ

జిక్కక చిత్తముఁదపింపఁ జేసెడునింతే

గ్రీకున దహింపఁ జేయఁగ

నక్కటకట చేతఁగాని దయ్యెను నిదియున్.

క. ఇలలో నెందయినను దన

కులకాంతను విక్రయించుకూళయుఁ గలఁడే!

పలుకను దలఁపను గూడని

కొలయేటికిఁ గట్టెదీవు కొమ్మరొ నాకున్ ?

(అని కన్నీడు విడుచుచున్నాఁడు.)

చంద్ర—ఓ ప్రాణనాథా! దుఃఖింపఁబోనుము. విధియిప్పుడు మనకిద్దఱకును వియోగము కలుగవలయునని విధించినాఁడు. ప్రతి బంధము చెప్పక దేవర నాప్రార్థన మంగీకరింపవలయును. భార్య రక్షణమధర్మరక్షణమునకంటె నధికమయినది కాదు. మరణానంత రము ధర్మమొక్కటియే సఖునివలె వెంటవచ్చి సుఖపెట్టునుగాని బ్రతికినన్నాళ్లునుదెమ్మని తినితిని యనుభవించెడి యీ భార్యలను బంధువులును దా మొక్కఁడనువెంటరాదు. మృత్యువెప్పుడు వచ్చునో మనతోఁజెప్పిరాదు. కాఁబట్టి భార్యపోయినను బిడ్డలుపోయినను లోక ములోనిదిమఱియేదిపోయినను బుద్ధిమంతుఁడు ధర్మముతప్పక శాశ్వతానందము కలుగుమార్గమునుజూచుకొనవలెను. కాఁబట్టి మీరు ధర్మరక్షణార్థమయి నన్నుఁద్యజింపవలయును.

హరి—ఓ ప్రాణేశ్వరీ! అప్పతీర్పలేని దుఃఖాన్నిచేతనే తాప మొందుచున్న నాఁడెందమును నీదుస్సహవాక్యాన్నిచేత మఱింతతపిం పఁజేయుకుము. సత్యవర్ణనమొంత ధర్మవిరుద్ధమో ధర్మపత్నీ విక్రయ మును బురుషున కంత ధర్మవిరుద్ధమే. ధర్మబాహ్యమయిన నీ ప్రార్థనకు నే నెట్లాడంబడ నేర్తును?

చంద్ర—ఓ ప్రాణేశ్వరా! మీఁచింతమాని నామనవిసాంత ముగాఁ జిత్తగింపుఁడు. ఆపత్కాలమునందు దనదేహము నయిన విడిచి భర్తనుద్ధరించుట కులసతికి ధర్మము. అంతేకాక వివాహవిధి చేత భార్య భర్తసొత్తునుట లోకప్రసిద్ధముగదా ! ఆపన్నివారణము

సకల యట్టిసాత్తునన్యలకు విక్రియించుటచే బాపమేమున్నది? అదిగాక నేను మనఃపూర్వకముగా నన్యలకు దాసినయి మిమ్ము ఋణవిముక్తులను జేయుటకయి యొప్పుకొనుచున్నాను. మీరు సంకోచింపక ప్రేమానుబంధము కోసివేసి నన్ను దాసినిగా నమ్మివేసి యీ ఋణబాధను దప్పించుకొని శక్తియున్నప్పుడు నన్ను మరలమీ ధనముగాఁ జేసికొనఁడు. మీరంగీకరింపకపోయినను నాకు దాస్యము తప్పదు. పూర్వము దుర్వాసుఁడొకసారి నన్ను మూడుమాసములు దాసినిగా నుండ శపించినాఁడు.

హరి—అయ్యో? మానులెప్పుడును దయావిహీనులుగదా? నీవేమియపరాధము చేసితివని నీకతఁడట్టి ఘోరశాపమిచ్చెను?

చంద్ర—నా చిన్నతనములో నే నొకనాఁడు వాకిటనిలుచుండఁగా నొకకిరాతుఁడొక చిలుకపిల్ల నాదారిని గొనిపోవుచు నా కమ్మఁ జూపెను. ఆకీరపోతము మిక్కిలి మనోహరముగా నున్నందున నేను దానిని ముచ్చటపడి కొని ప్రతిదినమును పగడ్లును బంచదారయుఁ బెట్టి పద్యములు చెప్పుచుఁ బ్రాణతుల్యముగాఁ బెంచు కొనుచుంటిని. ఇట్లు మూడుమాసములు చెల్లిన తరువాత నొకనాఁడాకస్మికముగా దుర్వాసుఁడు మాతండ్రిని జూడవచ్చి నాచేతనున్న చిలుకను జూచి యిదియెక్కడదని యడిగెను.

హరి—ఋషు లెక్కడకుఁ బోయినను జోలిమాలినప్రశ్నలదుగుదురు. అటుతరువాత—

చంద్ర—ఒకనాఁ డొకకిరాతుఁ డీచిలుకను మాయించి మార్గమునఁ గొనిపోవుచుండఁగా నాపుత్రికయైన యీచిన్నది మక్కునపడి కొని వినోదార్థముగాఁ బెంచుకొనుచున్నదని చెప్పఁగానే యతఁడు మండిపడి—అతనిరూపము తలఁచుకొన్న నాకిప్పుడు భయమగుచున్నది. (అని భయము సభినయించుచున్నది.)

హరి—ఓహో! ఈమూర్ఖముని కోపముచేత విశ్వామిత్రుని గూడ మించిపోయిరాడే! ఇంతమాత్రము కోపమాపుకోలేని యాతనితపమెందుకు? అడవులలోనుండియు నాగ్రహగుణము విడువ లేని తపస్సులకంటె శాంతులయి యింట నుండు గృహస్థులే యుత్తములు.

ఉ. కానలనుంట నిష్ఫలముగాఁ జను నింద్రియనిగ్రహంబు లే
దేని; మనుష్యుఁ డింట వసియించియు నింద్రియనిగ్రహంబొగిన్
దానొనరించునేని, సతతంబును సత్ఫలమొందు; శాంతుఁడౌ
మానవుఁ డెందు నున్న వినుచూ యదె యాశ్రమ రాజమాఁజుమీ.
అటుపయి నేమిజరిగినది ?

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) అతఁడు మండిపడి, కటము
లదర, ముకుపుటములు చెదర నావంకఁ గన్నులనిప్పులొలుకఁజూచుచు
మాయాశ్రమవృక్షమునుండి కిరాతుఁ డపహరించి తెచ్చిన శుక
పోతమును బంజరబంధము కావించి బాధించితివి గావున నీవును
దాస్యినై సేవాబంధ మనుభవింపుచుని ఘోరశాపమిచ్చి చివాలున
లేచెను.

హరి—ఏమి యా శాపమునిమండగము! ఎఱుఁగక చిలుకను
గొన్ననీది మహాపరాధ మని యెంచి నిర్దోషురాలి నూరక శపించుట
దోషముగా నెంచకున్నాఁడు!

క. తెలియఁగఁజాలఁడు మనుజుఁడు

తలఁపన్ గిడులంత లైనఁ దనదోషములన్;

తిలకించుఁ బరులతప్పుల

నలుకన్ సన్నావగింజ లంతటిహానిన్.

15

ఓహూదయేశ్వరీ! నీశాపమున కా మునీశ్వరుఁడు మాసత్ర
యావధి పెట్టగే లేదా?

చంద్ర—మొదటమితిపెట్టలేదు. అప్పుడు నానకుఁజాతని పాదములమీఁదఁబడి, ఓమునితల్లజా ! బాల్యచాపలముచేత నెఱుఁగక చేసిన యీమె నేరమును తమింపవేయని బహువిధముల మనసు కరఁగఁ బ్రార్థించెను. అంతట నామునితల్లజాడు కొంతప్రసన్న హృదయుఁడయి మూడునెల, లీచిలుకకు స్వేచ్ఛావిహారభంగము గలిగించినది గనుక, ఈమెదాస్యమును మూడుమాసములే యుండునని యనుగ్రహించి కొలువులిడిచి వెడలిపోయెను.

హరి—ఈయుపకారమున కాతనికి మన మనేకాభివందనములు చేయవలసినదే. ఇది యెఱిగియే కాఁబోలును మన కులగురువులైన వశిష్ఠులవారు మనవివాహకాలమునందు నీకు దాసీయోగమున్నదని నాతో సెలవిచ్చినారు. నీమీఁదఁగల ప్రేమచేత నాకామాటలప్పుడు చెవిని నాటినవి కావు.

చంద్ర—ఈసంగతి నేను నేడు క్రొత్తగా దేవరవారితో విన్నవించుటకాక యీవఱకే వశిష్ఠులవారు సెలవిచ్చి యున్నారగదా? మీఁదిక సందేహముమాని నన్నెవ్వరికైన విక్రయింపుఁడు. ఇందువలన నమోఘునయిన బ్రాహ్మణశాపహతిచేత నాకవశ్య భోక్తవ్యమయియున్న దాస్యమునుగ దీటును; మీఱుణమునుదీటును.

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! పుష్పకోమలివైన నిన్నిట్లు కాఱడవు లలోఁ గష్టపెట్ట సంశయింపని కఠినచిత్తుఁ డెట్టిదాడుణకర్మమున కయినను లోఁబడును, నామూలమునఁగదా,

చ. చెలువపుహేమసాధముల స్నిగ్ధశశాంకశిలాతలంబులన్
మెలఁగెడునీవు ఘోరవనమేదినిలోపల సూదిరాశ్యలో
నడుగులు పొక్కఁ గంటక చయంబులుగ్రుచ్చుకొన నైలంగుచున్
బలుముఱు పట్టిపాల్లుపడఁబాలితి వక్కట మిక్కుటంబుగన్. 16
క. పరిచారికాశతంబులు

పరిచర్యలు చేయ నతుల వైభవలీలన్

జరియించెడు నివిపు డె

కరణిం బరిచర్య చేయఁ గల వన్మృలకున్?

17

క. ప్రాణములు నిల్పుఁ గలనే

యేణాక్షిరొ నిన్నుఁ బాసి యేనిమిషంబున్ ?

రాణీ! నినువిడిచిన నా

ప్రాణంబులు క్షణములోనఁ బాయును బొందిన్.

18

ఉ. ఈపు సమీపమందు వసించుట నాకునిశిత పగళ్యగున్,

బూవులతోఁట తాను వనముల్, గిరిగహ్వరముల్ గృహంబులొ,

గేవలజీర్ణపర్ణములు గెంజగు రాకులమేలిపాన్పులొ;

హా! వనజాస్య! తాళఁగలనా నినుఁబాసి నిమేష మేనియున్? 19

నక్ష—ఓరాజా! నీ కీయాఁడుదాని కున్నంతవివేకమయినను

లేదు. పెట్టిన మితిలోపల ఋణ మేలాగునైనఁ దీర్పవలెనని యీమె

సదుపాయము చెప్పుచుండఁగా నీ వీమెమాటలను బెడచెవులఁబెట్టి

కల్లయేడ్చు లేడ్చుచు భార్యమీఁద మహాప్రేమ యున్నవానివలె

నటించి మాయపె్పిగి వేయఁ జూచుచున్నావు. నక్షత్రకుని ముందట

నీ యాటలు సాగిరావు. నాకు నీకంటెను మాయలెక్కువ తెలియును.

ఈబుడిబుడి యేడుపులుచూచి జాలిపడి విడిచిపోవుటకు నేను మఱి

యెవ్వఁడను గాను; కరుణయన్న నేమో యెఱుఁగని విశ్వామిత్ర

శిష్యుఁడను జమా. రమ్మ. పోయినంతవట్టుకు నీభార్యనమ్మి వచ్చిన

సొమ్ము నాచేతికిమ్ము. (అని లాగుచున్నాఁడు.)

చంద్ర—ఓ ప్రాణేశ్వరా! ఈతనిచేత నీడుపులు పడక విధి

కృతమయిన నా దాసీత్వమునకు మీరును సహకారులు కండు.

హరి—(గ్రుడ్లనీరు గ్రుక్కుకొనుచు) భార్యావిక్రయము చేయు

పాతకిని కమ్మని విధి నానొసట వ్రాసియుండఁగా నేనెట్లుసహకారుఁ

డను గాకుందును? ఓ భూసురోత్తమా! నీ యభిమతమే చెల్లనిమ్ము.

(అని వెంటనడచుచున్నాడు.)

[అప్పుడు కొందరు పౌరులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

నక్ష—ఓ పురజనులారా! ఈతఁడు తనభార్యయైన యీ సుందరి నమ్మబోవుచున్నాఁడు. మీలో నెవ్వరికై నను దాసి కావలసినయెడలఁ దగిన రొక్కమిచ్చి కొనుఁడు.

హరి—ఓహో? ఈదారుణవాక్యము విడుగువలెఁ గర్ణరంధ్రములఁ దూఱియు నాకఠినహృదయమును పగిలింపఁజాలకున్నది. నాహృదయము వజ్రముతోనో యనుముతోనో చేయఁబడినది.

ప్రథమపౌరుఁడు—ఓనరోత్తమా? నీ కీ త్రిలోకసుందరి యయినభార్యను విక్రయింపవలసినంత దురవస్థ గేలబట్టినది?

ద్వితీయపౌరుఁడు—హరహరా? ఇటువంటి కులకాంతను విక్రయింప నెంతటి బుద్ధిహీనుని కయినను మనసుకొలుపునా? ఓ పుణ్యాత్మా! నీవు నిజముగానే కులాంగరా విక్రయపుణ్యమున కొడిగట్టుకొనఁ బూనినావా?

హరి—(కన్నుల నీరువించుచు నూరకున్నాఁడు.)

నక్ష—ఓరాజా? నీవు బేరమడుగువారిప్రశ్నలకు తరమియ్యక కార్యము చెడఁగొట్టుచున్నావు. ఈలాగున మానము ధరించివచ్చెడు బేర మెల్లను చెడఁగొట్టుటకంటె మీ యప్పపహరించెదనని మాగతనము విడిచి స్పష్టముగానే చెప్పము. ఈ యడియాస మాని నేను మాగురువునొద్దకుఁ బోయెదను.

హరి—(గద్గదస్వరముతో) ఓ మునికుమారా! వేగిరపడఁ బోకు. లోకవిరుద్ధమైన యీవార్త చాటుటకొకపట్టున నానోటమాట రాకున్నది. కొంచెము తాళుము.

నక్ష—అప్పపహరింపఁ దలచుకొన్న నీకుఁ దాళిక యుండును గాని సొమ్ముగోలుపోయిన నేనెట్లు వేగిరపడకుండఁగలను? ఓపౌరజనులారా! ఈతనికి మీతోమాటాడ నోరురాకున్నదట! నేను జెప్పె

దను వినుడు. ఈ తడు సూర్యవంశ జలధిచంద్రుడగు హరిశ్చంద్రుడు? ఇతడు మునికుల పవిత్రుడైన విశ్వామిత్రునకుఁ దన రాజ్యమంతయు దానమిచ్చి యావఱకు యజ్ఞార్థ మిచ్చెద నన్న ధనమియ్యలేక ఋణబాధ తప్పించుకొనుటకయి యాలినమ్మ జూపుచున్నాడు.

ప్రథమపౌరుడు—శివశివా! ఈ నూటలు విన్న పాపము వచ్చును. మనము పోదము రండు. మన మెక్కడ? మహారాజు భార్యను కొను తెక్కడ?

ద్వితీయపౌరుడు—ఈతడు తన రాజ్యమంతయు విశ్వామిత్రునకా ధారపోసినది? రాజ్యమంతయుఁ దనకు ధారపోసిన మహాదాతను మున్నిచ్చెదనన్న స్వల్పధనము నిమిత్తమయి యిటు తనముల్లె దాఁచఁబెట్టినట్లు బాధ పెట్టుచుండుటచేత నతడు విశ్వామిత్రుడనదగిన వాడే! తనవంటి పాత్రుని వెదకి దానమిచ్చిన యీ సాధుచరిత్రుల చిక్కులు పెట్టెడియతడు విశ్వమున కమిత్రుడు గాక మిత్రుడెట్లగును?

ప్రథమపౌరుడు—ఎవ్వరును లేనట్లు పరమకోపి యని పేరు పొందిన యాకొశికునికేల దాన మిచ్చితివి? ఇచ్చినను దగుమాత్రపు దానము చేయవలెనుగాని శక్తికి మించినదానము చేయు వచ్చునా? ఉ. కొందఱు యాచకాధముల క్రూరముఖస్థితి కుబ్బియూపిచే

ముందట నేమొముక్తితముఁ బొందెడునకా భ్రమదాతలంచుఁ బే

రందఁగ నాటబిడ్డల గృహంబున సంగదఁ బెట్టిదానముల్

క్రందుగఁ జేయుచుండుదురు కారెకిరాతకు లట్టివారిలకా? 20

ద్వితీయపౌరుడు—ఇందులో రాజుననవలసిన దేమున్నది ! మన బ్రాహ్మణోత్తములే యెంతకయినను దగినవారు. వారు సమయము వేచి తను కపకారము చేసినవారికే యపకారము చేయుదురు.

(అని పోవుచున్నారు.)

నట—ఓరాజా! అమ్మవలసినవాడవు నీవు నోరెత్తకపోవుట
చేత కొనదలచివచ్చిన వీరందఱును తొలగిపోవుచున్నారు.
నీమానము చూచి నీవేమో ముగ్ధుడననిభావించి మీఁదుమిక్కిలి
వీరు మాగురువుమీఁదనే తప్పమోపి దూషించుచున్నారు.
పరమపవిత్రుడయిన యీవిశ్వామిత్రుని పీరిచేత నిల్లు తిట్టించుట
నీకుధర్మమా? నీనిష్ఠ డాలి వమ్మ నని తెగజెప్పుము. నీవసత్యవాది
వని యెఱిగి, నాదారిని నేను బోయెదను.

హరి—ఓబుషికుమారా ! నిష్ఠురము లాడకు. నేనిదిగో
చంద్రమతిని విక్రియించుచున్నాను. (పుగజనుల నుద్దేశించి)

గీ. పౌరులార! సుస్థిరమహోదాదులార !

మునిబుణముదీర్ప నాభార్య పుణ్యధుర్య

దాసిగా విక్రయించెద దయ దలిర్ప

వేగఁ గొనరయ్య నేఁ గోరువీ త్తమిచ్చి.

21

నీ. కలలోననైన నవ్వలకైన నిసుమంత

బొంకి యెఱుంగని పుణ్యశీల

తప్పఁ జేసిననైనఁ దన్ను దూఱిననైనఁ

గోపించి యెఱుంగనిగుణధురీణ

పెఱులను దనవారి వేఱుగాఁ జూడక

నారయనట్టిసదయహృదయ

కానిమాటలు తన్నఁగలుపాత్ము లాడినఁ

గలహింపనొల్లని గరితమిన్న

గీ. పరులసొమ్ము తృణంబుగ భావమందుఁ

దలఁచి యెప్పుడు వర్తించుధన్యచరిత

చంద్రమతి నాదుభార్య నీసాధ్వ మణిని

విక్రయించెదఁ గొనరయ్య విబుధులార !

22

[అప్పుడు వికృతవేషముతో కాలకౌశికుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

సత్య—ఓరాజేంద్రా! నీవందటికిని విసబడునట్లు బిగ్గరగా బాటకున్నావు. అందుచేత బాదు లిటురాక దూరదూరముల బోవుచున్నాడు. ధాన్యపుమూటలును జింపిబట్టలును బంచాంగపుగట్టలును ధరించి యొక బీదబ్రాహ్మణుడుమాత్ర మివంక వచ్చుచున్నాడు.

కాల—(ప్రవేశించి) అయ్యా? మీరు గుంపుకూడి యేమి చేయుచున్నాడు?

సత్య—ఈసుందరిని దాసినిగా విక్రయించుచున్నాము.

కాల—ఓకాంతా! నీ వేమిపనులు చేసెదవు?

చంద్ర—రెండుపనులు తక్కఁ దక్కిన పనులన్నియు నేను జేసెదను.

కాల—ఆరెండుపనులు నేని? నీవు భోజనము చేసెదవుగదా?

చంద్ర—నేను బోచిచ్చిష్టభోజనము చేయను.

కాల—అట్లయినఁ గొనువారి కండువలన లాభ మేదియు లేదు. ఇక నీవుచేయని రెండవపని యేది?

చంద్ర—పరపురుష—(అని చెప్పటకు సిగ్గుపడుచున్నది.)

కాల—నీవు చెప్పనక్కఱలేదు. నాకది బోధపడినది. మంచిది యిప్పుడు నీభర్త యెక్కడ నున్నాడు?

హరి—ఇదిగో జీవచ్ఛవము నయి యిక్కడ నే నిలుచున్నాను

కాల—నీవెవడవు?

హరి—నేనవార్యశౌర్యధుర్యుడయిన త్రిశంకుని తనూజుడను; సూర్యవంశ—

కాల—నీవు చెప్పనక్కఱలేదు. నీవృత్తాంతము నేనీవఱకే యెఱుఁగుదును. సామ్రాజ్య మంతయు గాధిపుత్రుఁ డయినవిశ్వా

మిత్రునకు ధారపోసి యాతని కంతకుమున్ను యజ్ఞార్థ మిచ్చెడ
నన్నవిత్ర మియ్యలేక చిక్కులు పడుచున్న హరిశ్చంద్రుడవా నీవు?
హరి—అవును. ఆ విత్తమునిమిత్రమే యిప్పు డీయిల్లాలిని
విక్రయింపబోవుచున్నాను.

కాల—సరిసరి! సర్వమును దెలిసినది. ఇంతేకదా? ఆఱుణ
శాధ తప్పించుకొనుటకయి నేను నీ కిప్పు డొక్కయాలోచన చెప్పె
దను వినుము. సుందరీమతల్లియైన యీయిల్లాలిని పడుల కమ్మ
నేల? నిష్కారణముగా నిందపాలు కానేల? నీవియ్యవలసినయర్థ
మీబ్రహ్మచారిచేతి కిచ్చితినని యొక్కబొంకుబొంకుము. స్త్రీల
విషయమయి బొంకుట దోషము కాదుకనుక నీకు నేను సాక్షిగా
నుండెదను. ఇప్పుడీతనిచేతిలోనుండి తప్పించుకొని పోగలిగినయెడల,
నీకసత్యమావల బాణమయినాటుకొనదు. నాబుద్ధి విని యీయొక్క
యసత్యము పలుకుము. అసత్యభయము నీమనస్సును బాధించెడు
పక్షమున, నాకల్పదక్షిణ యిచ్చితివా పాపపరిహారార్థముగాఁ దగిన
ప్రాయశ్చిత్తము చేయించి నీయసత్యదోషము తొలగించెదను.

హరి—అసత్య మొక్కటియే యయినను నరుని నరక
గామిని జేయకమానదు.

గీ. చిన్నసూది బెజ్జంబంతచిల్లి యున్నఁ

గడవెడుజలంబుఁ గ్రమముగాఁ గాఱునట్లే

పాపమున కింత యెడ సందు వదలునెడల

సర్వపుణ్యముల్ క్రమముగా సమసిపోవు.

23

కాబట్టి బుద్ధిమంతుఁ డెన్నఁడును బాపహేతువయిన
యసత్యమునకుఁ దనహృదయము నందఃపమాత్రమును చోటియ్యఁ
గూడదు. వేయిప్రాయశ్చిత్తములు చేసికొన్నను, అసత్యదోషము
పోదు.

కాల—నీవు వట్టిబుద్ధిహీనుడవు. ఋణవిముక్తుడ వగుటకు దగినసదుపాయమును నేనుపడేశించుచున్నను గ్రహింపజాలకున్నావు. లోకములో నసత్యములాడి బాగుపడి సంపదలతోఁ బులఁదూకుచున్న హరిని నీవు చూచుచుండలేవా? ఈలోకములో గల్ల లాడుటవలన గౌరవహీని యెంతమాత్రమును రాదు.

హరి—ఓవిప్రొత్తమా! నీయభిప్రాయముతో నే నేకీభవింప జాలను. నీతిమార్గసవదుచువా రొకవేళ దైవవశమునఁ గష్టముల పాలయి యడఁగినను వారికిగౌరవమేవచ్చును; నీతిమాలినవా రొకా నొకప్పుడు సుఖ మనుభవించుచున్నను వారికి గొప్పతనము రాదు. తాత్కాలికసుఖ మొకసుఖము కాదు. మన మెప్పుడును ధనము పోయినప్పుడును ముసలితనము వచ్చినప్పుడునుకూడ లోపల నంత రాత్మ పోదులేక సుఖపడునట్లుగా నడుచుకోవలెను. ఆసుఖము నీతి మార్గముచేతఁ దప్ప మఱి దేనిచేతను లభింపదు. నీవు చెప్పినగౌరవ మయినను సత్యవేషముచు వేసికొని వచ్చినప్పుడే యసత్యమునకుఁ గొంతకాలము కలుగును గాని నిజస్వరూపముతో వచ్చినప్పు డెప్పు డును గలుగదు.

గీ. ధాత్రిలో గౌరవము పొందఁ దలఁచునేని;

ధర్మవేషంబె వేయు నధర్మ మెపుడు;

స్వస్వరూప మొక్కించుక బయలఁబడిన;

నడుచు నాగౌరవం బెల్ల నాటితోనె.

2.

ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! నాకిప్పుడు నీతో వాదమున కవకాశములేదు. ఇక బహుభాషలుమాని నీకుఁ గావలసెనా నేను గోరినవిత్తమిచ్చి యీసాధ్యని బానిసనుగాఁ గొనుము. అక్కట లేనియెడల మాపని చెడఁగొట్టక నీదారిని నీవు పొమ్ము.

కాల—నీబాగుకొఱకే నేనిప్పుడు నీకుహితము చెప్పితిని గాని నామేయకొఱకుఁగాదు. నీభార్యను విక్రియించుటకు నీకే చింత

లేకపోయినపక్షమున. మాకుమాత్రమేమిటికి? ఈమె యోగ్యురాలని చెప్పుచున్నావు గనుక నీవీమె కెంతధనము కావలెనందువో కోరుము. ఇప్పుడ నే నారొక్క మిచ్చి కొనెదను.

హరి—ఏనుఁగుమీఁదనెక్కి నిలుచుండి రత్న మెగమీటి నంతయెత్తుధనమిచ్చినజాలును. దానితో నాకిప్పుడు ఋణవిమోచన మగును. నేను మరల నీధనమును నీకు పడ్డితో నిచ్చి వేసినప్పుడు మరల నాభార్యను దాస్యమునూడి విముక్తురాలినిగాఁ జేయ వలెనుజుమా.

కాల—అందుకు నేనొప్పుకొన్నాను. ఆయెదుటిదే మాయిల్లు నాతోవచ్చినయెడల నిత్త మీభాసురోత్తమున కిచ్చెదను.

హరి—నక్షత్రకా! నీ వాధన మప్పగించుకొమ్ము.

నక్ష—ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! ఇఁక నీవు నీబానిసయైన యీ చంద్రమతిని నీవెంటఁ గొనిపోవచ్చును.

కాల—హరిశ్చంద్రా! కొనిపోవచ్చునా?

హరి—(డగ్గుతి కతో)కొనిపోవచ్చును. (అని కన్నులనీరు పెట్టి కొనుచున్నాడు)

చంద్ర—(కన్నుల నీరు నించుచు) ఓప్రాణేశ్వరా! నానిమిత్త మయి మీరడలఁ బోకుఁడు. నాశరీరము దూరముగా నున్నను, నాహృదయ మెప్పుడును మీయొద్ద నే యుండును.

హరి—నాబహిఃప్రాణమా! నిన్నుఁబాసి నేనెట్లు తాళఁ గలను? జీవములనుబాసి బొంది యెప్పుడైనఁ దల యెత్తఁగలుగునా! ఇఁక నాకెక్కడిబ్రతుకు? ఎక్కడిసుఖము?

గీ. అఖిలసామ్రాజ్యసంపద లనుభవించి

వైభవసమగ్రుఁ డగుసార్వభౌమునకును

దేవివై యుండి యొక్కని కీవు నేఁడు

దాసివైతివె కటకటా దైవగతిని.

(అని యేడ్చుచున్నాడు.)

కాల—ఓరాజేంద్రా! నేను గ్రొత్తగా దాసిని గొన్నపు డమంగళశరముగా నీవేల యేడ్చెదవు? ఈలోకము మాన నీహృద యము పదిలపఱచుకొమ్ము. నీలోపలనున్న పంచేంద్రియములలో నొక్కదానిని జయింప లేనివాడవు లోకముల నెట్లుజయింపఁగలిగితివి?

హరి—అనుభవించువారు తాము కానప్పుడు పయినుండి పరుల కెన్నినీతులనైనను బోధింపనచ్చును గాని తమకే యాపదలు వచ్చినప్పు డెంతటిపండితులును భేదము నొందకుండజాలరు. ఎంతటి వేదాంతియైనను దేలుకుట్టినప్పు డేడువకుండునా?

కాల—అట్లయినపక్షమునఁ బైత్యపునీరు కఱిపోవునట్లుగా నీవు కావలసినంతసే పేడువుము. మాదాసిని దీసికొని మాయంటికి గేనుబోయెదను. ఓచంద్రియతీ! ఈమూటలను మోచుకొని నావెంట మాయంటికి రమ్ము ఏమి? కదలవేమి? (అని మూలలు మీఁద వేయుచున్నాడు)

చంద్ర—క్షణము తాళుము. నాభర్తముఖ మిఁకొక్కసారి కన్నులారఁ జూడనిమ్ము.

కాల—నీభర్త దెప్పుడును జూచెడుప్రాంతముఖమే. నడువు నడువు. (అని గెంటుచున్నాడు.)

లోహి—ఓబిచ్చపుబ్రాహ్మణుడా! బలవంతముగా మాయమ్మ నక్కడను, దీసికొనిపోవుచున్నావు?

చంద్ర—ఓలోహి తాస్యా! నీవు మీరాన్నగారియొద్దకుఁ బోమ్ము. నీఋణానుబంధము నాకు నేటితోఁ దీతినది. (అని కన్నుల నీరువిడుచుచున్నది)

హరి—ఓలోహి తాస్యా! ఆలిని విడిచిన పాపాత్ముడను నా యొద్ద కేలవచ్చెదవు? నీతల్లివెంటనే పోమ్ము.

కాల—ఓబాలకా! నీతల్లివెంటడినే రమ్ము. నీవును నేను కొన్నవిలువలోనివాడవే.

హరి—ఇది యెమిన్యాయము! నాభార్యను నీకమ్మజూపి నప్పుడు నే నీబాలకుని జెప్పలేదే. వేటుగ వెలయిచ్చి వీనినిగూడఁ గొని తల్లిబిడ్డల నేకము చేయుము.

కాల—నీ వీనుందరిని నాకమ్మనప్పు డీబాలుఁడు జట్టిలోని వాఁడు కాఁడని నాతోఁ జెప్పలేదు. ఆవును గొన్నప్పుడు లేగ దాని తో రాదా? అట్లేయీ బాలుడును దల్లిని గొన్న నాసోతై యగును.

నక్ష—ఈవిషయముయి మీరిరువురును బరస్పరవివాదమేల పడియెదరు? మాగురుప్రసాదముచేత నేను ధర్మశాస్త్రము లనేకము లెఱిగినవాఁడను. నన్ను మధ్యస్థునిగాఁ గోరుకొన్నయెడల మీలో నెవ్వరికి నన్యాయము కలుగకుండ యథావిధిగాఁ దగవు తీర్చెదను.

హరి—నీవు నీయిష్టము వచ్చినట్లు న్యాయము తీర్చుము.

కాల—నేనును నీమధ్యవర్తిత్వమున కొప్పుకొని పుణ్యమును పాపమును నీమీఁదనే వేసెదను.

నక్ష—అట్లయినపక్షమున నామఁ దోచినన్యాయమును జెప్పె దను వినుఁడు.

హరి—సావధానుల మయి యున్నాము చెప్పుము.

నక్ష—ఏధర్మశాస్త్రప్రకారముగా నే నిప్పుడీతగవు తీర్చ వలెనో సందిగ్ధముగా నున్నది. సందిగ్ధమైన ధర్మశాస్త్రములను మాని నే నిప్పు డభ్యసించుచున్న వ్యాకరణశాస్త్రప్రకారముగా వ్యవహారము తీర్చెదను. వినుఁడు. ఈమె తల్లి! ఇతఁడుపిల్లఁడు. తల్లిలోను పిల్లలోను కారద్వయమున్న సంబంధముచేతఁ తల్లియుఁ బిల్లఁడు నొక్కటే తండ్రిపిల్లల కట్టిసంబంధము లేకపోవుటచే నిద్దఱును వేటు. కాబట్టి తల్లిని గొన్న సంబంధముచేతఁ బిల్ల వాఁడును గాలకౌశికుని సోతైయయినాఁడు. ఓరాజా! ధర్మాధికారి నైన నాతీర్పు

నకు బద్ధుడ వయి మాటుమాటాడక లోహితాన్యు నీతని కిచ్చి వేయుము.

హరి—అయ్యా! వ్యవహారనిర్ణయమునకు ధర్మశాస్త్రములు ప్రమాణముకాని శబ్దశాస్త్రము కాదు.

నకు—నేను జెప్పినదే ధర్మశాస్త్రము ఋషులవాక్యములే ధర్మశాస్త్రములు. నేనును ఋషికుమారుడనే కాబట్టి జెప్పినది పిల్లధర్మశాస్త్రము. ఈపిల్లధర్మశాస్త్రమునుబట్టి యీపిల్లవానిని నీతని గొనిపోనిమ్ము.

కాల—ఓమునికమారా! నీవు ధర్మశాస్త్రపారంగతుడవు. నాపాలిధర్మదేవతవలె వచ్చి న్యాయము చెప్పిరావు. నేను నీమేలు మఱచిపోను. (అని కౌగిలించుకొనుచున్నాడు)

హరి—లోహితాన్యా! నీవు నీతల్లివెంట నీబ్రాహ్మణునితో బొమ్ము.

కాల—ఓచంద్రమతీ! నాకు శివపూజాసమయ మయినది. వేగిరము నడువుము.

చంద్ర—నాప్రాణనాథుని సెల వడిగి రానిండు. ఓప్రాణేశ్వరా! (అని పాదములమీదఁ బడుచున్నది)

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! అమ్మ. విశ్వనాథుడు శీఘ్రముగా నీ దాస్యమును దొలగించి నీకు సుఖ మిచ్చుచుగాక! (అని కన్నీరు నించుచున్నాడు)

చంద్ర—(లేచి) ఓప్రాణేశా! విధి పాపాత్ముడయి యిప్పుడు నాకు నీపాదసేవకూడ లేకుండఁ జేయుచున్నాడు. కలుకటా! సిన్నెట్లెడఁగాయ నేర్తును?

కాల—నా కావలఁ బ్రొద్దేక్కచున్నది. నీచదువు చాలించి నడువుము.

చంద్ర—ఇదిగో! వచ్చుచున్నాను. ఇంకొక్క నిమిషము
తాళుము—ఓప్రాణేశ్వరా! నీవు నానిమిత్తమయి లేశమును జింతిల్ల,
బోకుము. మమ్ము మఱచిపోమ్ము; సత్యమునుచూత్రము మఱవకుము.

కాల—ఓవంచకురాలా! నీవే వేశకును గదలి రాకున్నావు!
మాటలనందడితో నన్నేమటించి పారిపోవఁ జూచుచున్నావాయేమి!
నేను నీచూయలకు మోసపోవువాడను గాను, పద పద. (అని
లాగుచున్నాడు)

చంద్ర—ప్రాణేశ్వరా! పోయి వచ్చెదను. (అనిరెండడుగులు
నడిచి వెనుక తిరిగి చూచి) నాకు నడువఁ గాళ్ళురాకున్నవి; హృద
యము కొట్టుకొను చున్నది. (అని తిరిగితిరిగి చూచుచు పోహితా
స్యనితో మెల్లగ నడుచుచున్నది)

కాల—ఓదాసీ! నీ పెండ్లినడక లింకఁ గట్టిపెట్టి వేగిరము
నడుపుము. (అని నడుచుచున్నాడు)

నక్ష—ఓరాజా! బ్రాహ్మణుఁడుపోవుచున్నాడు, సొమ్ము తెచ్చు
కోవలెను. నీవు మొగము వ్రేలివేసికొని నిలువఁబడక నాముందు
నడుపుము.

హరి—(కన్నీరు నింపుచు) నాపాలిటి భాగ్యదేవతా! నా
సామ్రాజ్యలక్ష్మీ?

నక్ష—నీమి నామాట వినిపించుకో వేమి! బ్రాహ్మణుఁడు
దాటిపోకుండ శీఘ్రముగా ముందు నడుపుము.

హరి—నీతోడ నే నేల రావలెను? నీవు పోయి నీధనము
తెచ్చుకొమ్ము.

నక్ష—ఇప్పుడు నీ వొప్పగించునది నాబత్తెపుసొమ్ము. నిన్ను
విడిచిపెట్టెడుపక్షమున నింక నాగురువుగారిఋణ మెవ్వరు తీర్చెదరు?
నాముందర నీవంచనలుమాని శీఘ్రముగా నడుపుము.

హరి—ఇది యేమి యశ్చాయము ? రెండుసువర్ణములిత్తుకు
మూడుసువర్ణములిత్తుకు గాని యింతసొమ్మెవ్వరైన బత్తెమిత్తురా?
పరులువిన్న నవ్వుదురు. ఈమాటలు మఱి యెక్కడను బలుకక
యీసొమ్ము నీగురువు ఋణముక్రిందఁ గైకొమ్ము.

నక్ష—ఓరాజా! నీవు మాటలచేత నన్ను బెదరించి మోస
పుచ్చఁ జూచుచున్నావు, నీమాటలకుజడిసి చేతఁబడినసొమ్ము విడుచు
టకు నేనంత తెలివిమూలినవాఁడనుగాను, అల్పసంతుష్టఁడనుమంచివాఁ
డనుగనుక నేనీయల్పధనమునకొప్పుకున్నాను. ఎండవానలకు సహించి
వేశపట్టిన నన్నము గానక నీవెంట ననములు దూఱి పర్వతము
లెక్కి, నదులుదాటి, జపతపస్సాధ్యాయములుకట్టిపెట్టి పాడు
గుళ్ళలోను జెట్లనీడను శయనించి, పడరానిపాల్లుపడియు నిన్నయాస
పెట్టక యూరకున్నాను, నీవు నామంచితనము లేశమయినను గని
పెట్టలేకపోయినావు. “అసంతుష్టాద్విజానష్టా” (ఉన్న నీతినిబట్టి
దొరికినదానితోనే తృప్తిపొందెడు నన్ను రవ్వచేయక విశ్వామిత్రుని
యప్పుకూడా నెట్లయిన నేడే చెల్లింపుము.

హరి—నీవు గురువుకార్యార్థమయి కష్టపడితివి గాని నా
నిమిత్తముకాదు, పర దేశులకుఁ బాడుగుళ్ళును జెట్లనీడలును గాక
పట్టెమంచములును బట్టుపరువులు దొరకునా? నామాట విని—

నక్ష—నీ విక వేయి చెప్పినను నేను నీమాట వినను. నా
ప్రాణములైనను విడిచెదనుగాని చేతఁ జిక్కిన యీధనమును
మాత్రము నేను విడువను. నాతల నడికి బ్రహ్మహత్యాపుణ్యము
కట్టుకొని మఱి యీధనమును గైకొమ్ము. ఓకాలకౌశికా! నీవు
వచ్చి యీయాపత్సమయమున నడ్డుపడి నాప్రాణము నిలుపవలెను.

కాల—(వెనుకకువచ్చి) ఓమునికుమారా! నీ కేమి ప్రాణాం
తము వచ్చినది?

నక్ష—ఈరాజు నిన్న న్యాయము చేయదలచినట్లే నాబత్తెము నియ్యక నాకన్యాయము చేయఁ జూచుచున్నాఁడు. ఇందులో నీవు నాకు సహాయుడవై నీవిచ్చెడుసొమ్ము ముందుగా నాబత్తెముక్రింద నిప్పింపవలయును. నేను మాగురువునిమిత్తము శ్రమపడితిని గాని తననిమిత్తమయి కాదట!

కాల—ఓరాజా! న్యాయము తప్పనివాడవని పేరుపొందిన నీకిప్పు డీదుర్బుద్ధియేలపుట్టినది? నిన్నాశ్రయించిన యీదారిద్ర్య దేవత యిప్పుడు నిన్నవివేకిని జేయుచున్నదాయేమి? ఇక దగవు మాలినపట్టుపట్టక యీవిత్త మీతని బత్తెమునకు విడిచిపెట్టుము. అడవులలోఁ బ్రయాసపడి యింతకాలము నీవెంటఁ దిరుగుట కీతఁడు నీబంటు కాఁడు.

హరి—(తనలో) ఇప్పుడు వీరిద్దఱు నేకమయి యన్యాయ మున కొడిగట్టుచున్నారు. వీరిలో నొక్కరును ధర్మపాశములకు బద్ధులగువాడుకారు. వృధావాగ్వాదము మాని పుణ్యమును బాప మును వీరిమీఁదనే పెట్టెదను. (ప్ర)కాశముగా) ఓప్రబుద్ధులారా! మీరిరువురును బ్రాహ్మణోత్తములు. దైవముఖముచూచి మీకు న్యాయమని తోచినట్లు విధింపుఁడు. మీ యాజ్ఞకు నేను బద్ధుడ నయ్యెదను.

కాల—ఈప్రకారముగా న్యాయమునకు రమ్మ. ఈవిత్త మీతని బత్తెమునకు వదలివేసి యీతని గురుఋణమును నీవు మరలఁ దీర్పవలసినదే.

నక్ష—ఓహో! ఏమి యీన్యాయము! భూలోకములో ధర్మ దేవతయే యీబ్రాహ్మణరూపమున నవతరించినది! ఓహరిశ్చంద్రా! నీవింకను మాగురుఋణము తీర్పవలసియేయున్నది. ఆవిత్త మేలాగున సమర్పించెదవో చెప్పు.

హరి—ఓ వటు శిఖామణీ! నావద్ద నీవెఱుంగనివిత్త మేమున్నది? దీనిని నీయధీనముచేసికొని నీమనస్సువచ్చినవారికి విక్రియించుకొమ్ము.

నక్ష—మంచిది నావెంట రమ్మ, నేను గోరువిత్తమిచ్చి నిన్ను డెవ్వఁగులీను డెవ్వఁడును గొనకపోయిన నేనేమిచేయుదును?

హరి—అగ్రవర్ణములవలన నీధనము రాకపోయినయెడల, నీవప్పుడు నన్ను గడజాతి మాలవానికయిన విక్రియించి నీసొమ్ము రాబట్టుకోవచ్చును. నేను చండాలుని కొలువైనను సంతోష పూర్వకముగానే చేసెదను.

నక్ష—ఓసత్యహరిశ్చంద్రా! నీ వన్నమాట తిరుగఁ గూడదు. నావెంట రమ్మ, (అని చేతికి త్రాడుగట్టి వెంటఁ గొని పోవుచున్నాఁడు)

హరి—ఓభూసురోత్తమా! నన్నెక్కడకుఁ గొనిపోయెదవు? ఇక్కడనే విక్రియించు.

నక్ష:—

సీ. ఆడినమాట దానణుమాత్రమును దాట

నట్టిధర్మాత్ముఁ డీయలఘుగుణుఁడు

పృథ్వీతలం బెల్లఁ దృణోల్పముగ దాన

మిచ్చిననెఱదాత యీనృపుండు

బాహులబలిమిసప్తద్వీపములు గెల్చి

యేలినశూరుఁ డీయంద్రనిభుడు

నడీరేయి బేతాళు నడవిలో నెక్కటిఁ

దునిమినవీరుఁ డీఘనభుజుండు

గీ. త్మాసురేంద్రులార! మహీంద్రచంద్రులార !

వైశ్యవజ్రులార! చరణజప్రవరులార!

విక్రియించెద నే గోరువిత్తమిచ్చి

వీని గొనరయ్య మీరలు వేగవచ్చి.

26

నేనెంతపిలిచినను బాగు లేవ్వరును రాకున్నారు. బడ
పడ. మాలపాడకుఁ గొనిపోయి పంచమునకే నిన్ను విక్రియించె
దను. (అని లాగుచున్నాడు)

హరి—అర్థప్రాణములు నీయధీనము చేసిన నన్ను నీచిత్తము
వచ్చినట్లు చేయుము. (ఇద్దఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

చంద్ర—(తనలో) అయ్యో! నాప్రాణనాథుడు దాటిపోవు
చున్నాడు. అతనిని జూచెడు భాగ్య మీ కన్నులకేకకలుగునోలేదో.

కాల—ఓకాంతా! అప్పుడు మాయంటికి వచ్చినాము. నా
భార్యమిక్కిలి చొడ్డయిల్లారు. ఆమెయెడల నీవు భయభక్తులు కలిగి
నమ్రతతోనడుచుకోవలెను. ఒకానొకప్పుడామె నామీఁద గోప
పడి నన్ను గొట్టినను దిట్టిననుగూడ నేనుసహితము మాటు
మాటాడక యోర్చుకొని పులినిజూచిన మేకపిల్లవలె నొదిగియుం
దును. తలుపుతీయు మని నాభార్యను బిలిచెదను. ఆమె కోపముఖము
చూచి నీవు భయపడఁబోకు. ఆమెరూప మెట్టిదయినను హృద
యము మిక్కిలి చల్లనిది—ఓసీ! తలుపు తలుపు తలుపు తీయుము.

[అప్పుడు తలుపు తీసికొని కలహకంటకి ప్రవేశించుచున్నది]

చంద్ర—(తనలో) ఓహో! పిల్లికన్నులును జింపితలయును
గండుముఖమును గలిగి వికృతరూపముతో నీమె పెనుభూతమువలె
నున్నదే! హద్దైవమా! నేనెటువంటి రాక్షసికి నేవచేయువలసి వచ్చి
నది! ఈమె హృదయముగూడ రూపమువలె నుండకపోయినయెడల
నేను గొంత ధన్యురాల నయ్యెదను.

కల—(నిమిషము తేటిపాటఁజూచి) ఓచండాలుడా! పట్ట
పగలు నిర్భయముగా నీవీజవ్వనిని నాయంటికేల తెచ్చినావురా?

నిమిషమడచిపడకుండ నిలువుము. నీకండక్రొవ్వరిగించెదను. (అని క్రింద నుమియు చున్నది)

కాల—ఓప్రాణేశ్వరీ! కొంతశాంతత వహించి నామాట శాంతముగా వినుము. నే నీమధ్యరాలిని.

కల—ఓరి పాపాత్ముడా! నీమాటకూడవినవలెనుగా? చచ్చి నట్టు పడియుండక నీ పింకను నామాటకు మాటుమాట చెప్పు చున్నావు? నన్నెవ తెనుగా? జూచుచున్నావు? నాలుగుదినములనుండి దెబ్బలు లేకపోయినంతమాత్రముచేతనే నేను నీపాలిటి యకాల మృత్యుదేవత నన్నమాట మఱచిపోయినావా? కానిమ్ము. నీ నిప్పుడ నీకు బుద్ధివచ్చునట్లు చేసెదను. (అని యగనిమీఁద పడు చున్నది)

చంద్ర—(తనలో) అయ్యో! ఈదంపతు లిప్పుడు ఘోర యుద్ధమునకు డీకొనుచున్నారు. ఈమె కోపావేశముచేత, నా నబల యగుట మఱచి పురుషునిమీఁదికే కయ్యమునకుఁ గాలు ద్రవ్వ చున్నది. నేను వారింపఁ బ్రయత్నింతునా?

కాల—ఓప్రాణేశ్వరీ! నీకు మ్రొక్కెదను. నా నేరము మన్నించి నేటికి నీదాసుని నన్ను విడువుము.

కల—నీవీప్రకారముగాఁ జేసిన నేర మొప్పుకొన్నతరువాతఁ గూడ నిన్ను విడిచెద ననుకొన్నావా? నేను గలహకంటకిని గాని మఱి యెవ్వతెనుగాను. బిచ్చపు బ్రాహ్మణుడవు నీవెంత? నాపేరు చెప్పిన, ఈవీధినుండు పురుషులందఱును జడిసెదరు.

(అని జుట్టుపట్టుకొనివంచి గుద్దుచున్నది.)

కాల—ఓపుణ్యాత్మరాలా! ఇక నే నెప్పుడును నీమాట కెదురాడను. నేను నాతల్లి కేక పుత్రుడను. నాయందు డయ లేక పోయినను వృద్ధురా లయిన నాజననినైనను గరుణించి నాకుఁ

బ్రాణదానమును చేసి ముసలిదానికిఁ బుత్రభిక్ష పెట్టుము. పిడుగుల వలెఁ బడుచున్న నీముష్టిఘాతములకు నేను దాళలేను (అని గడ్డము పట్టుకొను చున్నాడు.)

కల—ఓరీ నీచేతులు కాలిపోను! నాచాడలు నొక్కచున్నా వేమిరా? (అని రెండుచేతులతోను ముఖము బడుకుచున్నది)

చంద్ర—అమ్మా! నామాటలు విని కోపము శాంతించు కొమ్ము. (తనలో) ఈ సుంకుల సమరములో నామాటలే యీమె చెవిసోకకున్నవి. మే మాకొండమీఁద మొన్నఁ జూచిన పంచ ధారలవలెనే గోళ్లు తగిలి యాయన ముఖమునుండి యుడువెత్తుడు తేరులు పాలు పున్నవి. ఏమిచేయుచును? నా దేహము కంప మెత్తు చున్నది.

కాల—(తనలో) నాముఖ మంతయు మండుచున్నది. ఈమె నఖములు వజ్రసఖము లయి కామ దేవుని పంచాయుధములయన నా కాయము గాయములు చేయుచున్నవి. కొంచెముసేపు పానివాడిమి వ్యర్థపఱిచెదను. (అని రెండుచేతులును గట్టిగా పట్టుకొనుచున్నాడు)

కల—(గిల్లుటకుఁ జేతఁగాక నిప్పుతోక్కిన కోతివలె గంతులు వేయుచు పెద్దపెట్టున నేడ్చుచు) ఓరీ పరమచండాలుఁడా! నీ చేతులు పడిపోను! ఓరిపాపీ! నీబలము మండిపోను! తాటిచెట్టులాగున నాఁడుదానిమీఁదఁ బడి యేడిపించెద వేమిరా? (అని మఱింత యేడ్చు చున్నది)

చంద్ర—(సమీపమునకుఁ బోయి) అయ్యా! నా ప్రార్థన విని యీమెచేతులు విడువుము.—అమ్మా! మగనితోఁ గలహించుట పతివ్రతలకు ధర్మముగాదు. ఒకవేళఁ బురుషులయందు దోషమున్నను మనము సహించుకొనిరావలెను. పూర్వచుననూయు లోపముద్రయుఁ బతిభక్తిచేతనే కాదా నిరుపమానమైనమహిమ

బొంది. నుండడులలో నెల్లను బేరుపోందిరి? భార్యాభర్తలు పరులు నవ్వునట్లుగాఁ గలహము లాడక యెప్పుడును క్షీరోదక న్యాయమునఁ గలసి మెలసియుండవలెను.

కాల—ఓచంద్రమతీ! నీవుపదేశించిన నీతి సర్వజనాదరణీయముగా నున్నది. నీ నిప్పుడు చేతు న విడిచిపెట్టెదను. నీవెప్పుడును మాయొంటనుండి మగనిని గొట్టవలదని న నా యీమె కుపదేశించుచుండుము. (అని చేతులు వదలుచున్నాడు.)

కల—ఈమిటారి నిప్పుడు మనయింటికిఁ దెచ్చుటయే కాక సదా యీమెను మనయింట నుంచుటకుఁ గూడఁ దలచుకొన్నావురా:- ఓసిక్కుత్పితలారా! నీమాటలకు నాకు సంతోషమగుచున్నది. ఈపతి వ్రతాధర్మములు నాకు నీకంటెను బదిరెట్లెక్కువ తెలియును. నీ నీతులింతటితోఁ జాలింపుము. నాకు ధర్మము లుపదేశింపుమని ప్రార్థనచేసి నిన్నిచ్చటి కెవ్వరు పిలుచుకొనివచ్చినాడు? నీవు మరొద్ద చేసినంతమాత్రముచేతనే నీతని నాజ్ఞ పెట్టక మనసు వచ్చినట్టు తిరుగనిచ్చెదననుకొన్నావా? వేగిరపడకు నామాట కెప్పుడు మాటుపలుక వెలుచుచుండెడు నాపెనిమిటి భయము పోగొట్టి బుద్ధి చెలుచుచున్న నీపాపము మనుభవించువుగాని నిమిష మోపికపెట్టుము. (అని మగనివంకఁదిరిగి) ఊరిదానిచేత నన్నీరీతిగా గానిమాటలనిపించుటకే యీమత్తురాలిని నాయింటికిఁ దెచ్చినావా? (అని వీడినకొప్పు సవరించుకొని నడుము బిగించుచున్నది.)

కాల—ఓప్రాణేశ్వరీ! అగ్రహముమరలఁ దెచ్చుకోకు. నేను నీకుభృత్యుడనై యుండెదను. ఈపడుచును బుత్రసహితముగాఁ నీకు దాసినిగా గొనివచ్చినాను.

కల—(మగనిని కౌగిలించుకొని) ఓప్రాణనాథా! ఈమాట మొదటనే చెప్పలేకపోయినావా? అప్పుడే చెప్పియుండినయెడల,

నీముఖముపయి నీబాలచంద్రరేఖలు పడియుండకపోవునే! పోయినది పోనిమ్ము. నేనిక శాంతురాలనయ్యెదను. దీర్ఘక్రోధ మెవ్వరికిఁ గూడదు.

కాల—ఓప్రాణేశ్వరీ! నీవప్పుడు నన్ను మాటాడ నిచ్చితివా?

కల—ఇప్పుడును మాటాడనియ్యను. ఊరకండుము. ఓముద్దరాలా! ఇటురమ్ము నీ వీవరకు నాప్రభావ మెఱుంగవు. నామాట వినఁబడినఁ బొరుగువా రెవ్వరును వీధిలోనికి రాదు. ఆమాట యటుండనిచ్చి నీవు చేయవలసినపనులు వినము. నీవు ప్రతిదినమును జాముపొద్దుండఁగా లేచి ప్రాచీపనులు తీరిచి తెల్లవాఱునప్పటికి నాకొలుపునకు రావలెను. సూర్యోదయము మొదలుకొని సూర్యాస్తమానమువఱకును జేయవలసినపనులన్నిటిని నీ కాలోచించి తరువాతఁ జెప్పెదను. ఇట్లంటినని సూర్యాస్తమానముతో నీదాస్యము ముగియునని సంతోషింపకుమా. రాత్రిపదిగడియలకు మేముపాన్పు చేరినతరువాత మా కాళ్ళుపట్టి మమ్ము నిద్రపుచ్చువఱకును నీ కేదో పని కల్పించి యెప్పటికప్పుడేదో చెప్పుచుండెదను. నీకొడుకడవులకుఁ బోయి యనుదినము తోడిబాలురతో సమిధమును బుష్పములును ఫలములును బ్రతములును గొని తెచ్చుచుండవలెను. — మనవీధి నెవ్వఁడోమాలవాఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. లోపలికిరా. నీపని యంతయు లోపల వివరముగాఁ జెప్పెదను. — ఓరి చండాలుఁడా! దగ్గటగా వచ్చుచున్నావేమిరా? ఆగు. ఎవడవురా నీవు?

[అప్పుడు వీరబాహువు ప్రివేశించుచున్నాఁడు]

వీర—నేను వీరబాహుఁడను. వేగిరము లోపలికిఁ బొండి నేను పోవలెను.

కల—రండిరండి—మమ్ము లోపలికిబోనిమ్ము. ముఱికి పాతలును గల్లుపాయయు దోలుముక్కలును జూచుకొని యేమి పొంగిపడుచున్నావురా? (అండలును లోపలికిఁ బోవుచున్నారు.)

వీర—(నిలువబడి తనలో) అయ్యో! సక్షత్రకుఁడును హరిశ్చంద్రుఁడును దామంతలోనే యీచోటుఁ బాసియెక్కడకుఁబోయినారో! అతఁడు హరిశ్చంద్రుడన్న వార్త యీపట్టణ మేలెడు రాజునకుఁ దెలిసినపక్షమునఁ గోరినధన మిచ్చి యతఁడు హరిశ్చంద్రుని విడిపించును. అటువంటి వైపరీత్యము పుట్టకమునుపే నేను వారిని గలిసికొని విశ్వామిత్రుఁడు నాకిచ్చినధనముతో హరిశ్చంద్రుని వేగిరము కొనవలెను. అతఁడు నాచేతఁ జిక్కెనా, విశ్వామిత్రుఁడు నాతోఁ జెప్పినదంతయుఁ జేసి యాతనిని శాధపెట్టెదను. (అని పయివంకఁజూచి) అదిగో వారీవంక నే వచ్చుచున్నాడు.

[అప్పుడు సక్షత్రకుఁడును హరిశ్చంద్రుఁడును మరలఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

సక్ష—ఏవాడను నిరిగినను నిన్నెవ్వరును కొనకున్నారు. దైవము నిన్ను మూలవానికే దాసుఁడవు కమ్మని వ్రాసెను గాఁబోలును! మూలగూడె మీసమీపమున నేయున్నఁడట! రమ్ము.

హరి—విధి నన్నేమి చేయఁదలఁచుకొన్నాఁడో యట్లు కాక మానదు. ఇక్కడ నొక్కసారి కేక వేయుము. (తనలో) నామనస్సున కారాటము హెచ్చుచున్నది.

సక్ష:—

గీ. సత్య మెప్పుడుఁ దప్పని సజ్జనుండు

పదువురను మించి పనిచేయుబాహుబలుఁడు

వీని నిప్పుడు నేఁ జెప్పవల యొసంగి

వచ్చి కొనరయ్య వేవేగఁ జొరులార!

హరి—అయ్యో! ఈపగలెంతదీర్ఘముగానున్నది! నేటిదినము సూర్యాస్తమానమే లేనట్టున్నదే! ఈ దినము సూర్యుడు క్రుంకడు. ఆహా! ఏమి యీవంత! ఎప్పుడును వెలుతురునే కోరుచుండెడు నేను నేడు చీకటిని గోరుచున్నాను!

మ, ధరఁ బ్రేమాస్పదులై నవారలు కడున్ దవ్వైనచోఁ జాల నుం
దరమావస్తువుకూడఁ జిత్తమున కెన్నఁదా నగుహ్యంబగున్;
గరముం జల్లనిపండు వెన్నెలలునుం గల్గించు సంతాపమున్;
బెరుగఁ జేయని దేది దుఃఖమును బృథ్వి గప్తకాలంబునన్.

ఈ మనస్తాపమున కంతకును నా ప్రాణేశ్వరియే కారణము.
ఉ. ఇంతిరొ! నీవు చెంత వసియించిన నెండయు వెన్నెలయ్యె; న
త్యంత సుగాన మయ్యెను మదాత్మకు నీదుగళస్వనంబు; నీ
వంత యొసంగినట్టిఫలమెల్ల సుధాసమ మయ్యె నట్లు; నా
కెంతయు నిండ్రభోగనుఖ మిచ్చెను వింతగ నీదుస్పర్శయున్.

వీర—(సమీపించి) ఓ బాహ్మణోత్తమా! నిలువునిలువు.
నేను వచ్చుచున్నాడను.

నక్ష—నీ వెవడవు?

వీర—నేను వీరబాహుఁ డనుమాతంగుడను. నీవమ్మఁ
జూపుచున్న యీతనిని గొనుటకయి వచ్చినాను. నీ కెంతధనము
కావలెనో చెప్పుము.

నక్ష—నా కేనుఁగుమీఁద నెక్కి రత్న మెగమీటినంత
యెత్తుధనము కుప్పవోసితివా, యీరాజును నీకు విక్రయించెదను.

వీర—ఈరా జేమిపనులు చేయును?

నక్ష—అన్నిపనులును జేయును-ఓరాజా! నీవేమేమిపనులు
చేయగలవో చెప్పు.

హరి—ఈతడు చెప్పిన న్యాయమయిన పనుల నన్నిటిని
జేసెదను.

నక్ష—నుటియేపనులను జేయవా?

హరి—నామనస్సుకు మంచివికానని బోధించుపనులను నే నెట్లు చేయఁగలను?

వీర—ఓవిప్రోత్తమా! ఇతఁ డేమనుచున్నాఁడో విన్నావా! అప్పుడే యితఁడు నేనుజెప్పినపనుల నన్నిటిని జేయననుచున్నాఁడు. తన మనస్సుకునచ్చినపనుల మాత్రమే చేయునట! ఇంతధన మిచ్చి కొని యిట్టిసేవకుని నే నేమిచేసుకొను?

నక్ష—ఓరాజా! రాక రాకవచ్చినబేరమును నీవిప్పుడు చెడఁ గొట్టుచున్నావు. నన్నిట్లు చిక్కులు పెట్టి చంపుటకన్న ఋణము తీర్ప నిష్టము లేదనియే చెప్పరాదా?

హరి—సత్యముతప్పిన ధర్మహానివచ్చునని ధర్మమునిమిత్త మమ్ముడు పోవుచున్న నే నీతని నిమిత్తము ధర్మవిరుద్ధము లయిన పనులు చేయుదునా? ఈతఁడు తగవునూలి యెవ్వరితల యయినఁ బగులగొట్టమన్నఁ గొట్టుదునా? ఎవ్వరిసొత్తయిన దొంగిలింపుమన్న దొంగిలి తెత్తునా?

వీర—అట్టి ధర్మబాహ్యములయినపనులు నే నెప్పుడును జెప్పను.

హరి—చెప్పకపోయినయెడల, నీయాజ్ఞలనన్నిటిని నేను శిరసా వహించి చేసెదను.

వీర—నీవు మరి యేమి కోరికలు కోరెదవో యిప్పుడేచెప్పు. నీవు చెప్పెడిది నా కంగీకారమయినయెడల నిన్ను గొనెదను; లేదా, మానుకొనెదను.

హరి—నే నింకొక్క కోరిక కోరవలసి యున్నది. నేను స్వ హస్తపాకముచేసికొని తినుచు దూరముగా నుండి నీసేవచేయుట కంగీకరింపవలయును. ఇంతకన్న వేఱుకోరికలు లేవు.

వీర—ఓ బాపనయ్యా! నేనీతఁడు చెప్పినదాని కంగీకరించితిని గాని నా మనస్సు నొక్కసంశయముమాత్రము బాధించుచున్నది. ఈతఁడాలుబిడ్డలులేని యేకాకి. ఈతనినెల్లు నమ్మవచ్చును? ఉన్నట్టే యుండి యేయర్థరాత్రివేళనో యీతఁడునన్నేమఱిచి పారిపోయిన నేది దిక్కు? అప్పుడు నాధనము నాకిచ్చుట కెవ్వరయినఁ బూట పడువాడున్నారా?

నక్ష—ఓమాతంగపుంగవా! నీవట్టిసందేహము పెట్టుకోవలసిన పనిలేదు. దానమిచ్చిన ధనమును దీర్చుటకే భార్యాపుత్రులను బోగొట్టుకొని యేకాకియై యిట్టిడునులు బడుచున్నయీతఁడు నీవద్ద బుచ్చుకొన్నధన మపహరించి పాటిపోవఁజూచునా? ఇట్టిపనికిమాలిన శంకలు మాని నీవీతనిని విశ్వసింపవచ్చును. ఒక వేళ నితఁడు మోసము చేసి నీధనమపహరించి పారిపోవునంతటివై పరీత్యమే పుట్టినపక్షమున నీ ధనము నీకు మరల నిచ్చివేయటకు నేను బూటపడెదను.

హరి—ఓ మాతంగపుంగవా! నే నొక్కమాటచెప్పెదను వినుము. సత్యపరిపాలనము నిమిత్తమే రాజ్యమంతయు నిడిచి అరణ్యములపాలయి, భార్యాపుత్రులనుబోగొట్టుకొని, ఆత్మవిక్రయము నకు సహితము లోబడినాను. నీవద్ద భయభక్తులతో గొలుపు చేసెదనని చెప్పుచున్నాను. కాబట్టి నాసత్యవాక్యమునందే గౌరవముంచి కోరినధన మీవిప్రకుమారున కిచ్చి పంపివేయుము.

వీర—ఇప్పుడు నీమీఁద నాకు విశ్వాసము కలిగినది. ఇక నాకర్థభయములేదు. - ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! నావెంట మాపల్లెకు రమ్మ. నీవిత్తమిచ్చెదను.

నక్ష—ఇదిగో వచ్చుచున్నాను. హరిశ్చంద్రా! ముందు నడుపుము.

హరి—నడుచుచున్నాను—ఓవీరబాహూ! నేను నీయొద్దఁ జేయవలసినపనియేమి?

వీర—నే నీయూరి ప్రేతభూమికధికారిని. నేడు మొదలుకొని నాయాజ్ఞ చేత నాయధికారమును నీవు వహించి, అహోరాత్రము లందుఁ గనిపెట్టియుండవలెను. అక్కడ కాల్పుట కెవ్వరు శవమును దెచ్చినను కాటికట్న మొకమాడ పుచ్చుకొనక దహనము చేయ నీయఁగూడదు. నీయాజ్ఞ చెల్లులకయి యిదిగో నీకునాముద్రగుదియ నిచ్చుచున్నాను. (అని తనచేతికట్టించి) నీకిప్పుడు వీరదాసుఁడను పేరిచ్చుచున్నాను. నేటినుండి నీవీ పేరితో స్మశానవాటికయందు రాత్రిందివములు మిక్కిలి జాగరూకుఁడవయి యుండవలెను. ఈ కల్లుపంటిని నావెంటఁ గొనితెమ్ము. (అని కల్లుకుండ నిచ్చుచున్నాడు)

హరి—మీరు చెప్పినపని యెల్లను జేసెదను. (అని కల్లుపంటి పట్టుకొని నడుచుచున్నాడు)

వీర—ఓవీరదాసా! వేగిరము రమ్ము.

(అందరు నిష్క్రమించుచున్నాడు)

పం చ మాం క ము

రంగము—స్మశానవాటిక

[వీరదాసుఁడును, తదనుచరుఁడగు మధుదాసుఁడును

ప్రవేశించుచున్నాడు]

మధు—ఓమహారాజా! దివ్యభవనములలో సంగీతారావముల కానందించు చెవులతో, బిత్తవనములలో స్వగాలారావము

లాలకించుచు, ఏనుఁగులను నడిపిన చేతులతోఁ బీనుఁగులను నడుపుచు, వీరదాసను పేరున మాలవాడలో నీవిప్పు డెంతకష్టపడవలసి వచ్చినది? ఇన్నికష్టము లనుభవించుచున్నను నీవు నిశ్చింతఁడనై యుండుట చూడఁగా నాకాశ్చర్య మగుచున్నది.

వీర—ఓచుధుదాసా! స్వామికార్య పరాయత్తచిత్తుఁడనయి కష్టములు మఱచియున్న నాకిప్పుడు పూర్వకష్టములను స్మరణకుఁ దెచ్చి దుఃఖము వుట్టింపకుము. అన్నికష్టములు వచ్చినను, వాని నన్నిటిని మఱపించుటకయి యాపదలయందు సహితము సత్యము విడువలేదన్న సంతోష మొక్కటే నాకుఁ జాలును. ఈసంతోషములో నాకేదుఃఖములను దోచవు. అయినను మానుషప్రకృతి యగుటచేత వెనుకటివిపత్తులు దలఁపునకు వచ్చినప్పుడుమాత్రము దుఃఖమాగదు. నీమాటలచేత నాదురవస్థ యిప్పుడు నాకుఁ దలఁపునకు వచ్చుచున్నది.

ఉ. నేనిట గాటికాపరికి నీచపుభృత్యుఁడనైతి నక్కటా!

తానును దాసి యయ్యె వసుధాసుర ధూర్తునియింటభార్యయున్;
భానుసమానతేజుఁ డగుపట్టియు సేవకుఁ డయ్యె; నయ్యయో!

నే నెటు దుఃఖ మాపుకొన నేరుతు నిన్నియుఁ జిత్తమేపగన్? 1

(అని కన్నీరు విడుచుచున్నాఁడు)

మధు—ఓరాజేంద్రా! శోకమడచుకొమ్ము. ఆపంక నెవ్వరో మన సుంకమియ్యకయే దహనము నిమిత్తమై శవమును దింపినట్టు న్నాడు. పడమటికడను జూడుము.

వీర—స్వామికార్యము పేరుచెప్పఁగానే నాదుఃఖమంతయుఁ బాటిపోయినది. మన మక్కడకుఁ బోయి కాటిరూక లియ్యక మన లను వంచింప నెంచిన యావంచకుల నడలింతము. (అని నిక్కి చూచి) ఇప్పుడు తెలిసినది. అది పశుకళేబరము కాని మనుష్యకళే

బరముకాదు. పశ్చిమమున వాలుచున్న సూర్యుని కిరణములచేత మనకన్నులు మిటుమిట్లు గొని యాదిక్కున నున్నవానిని దిన్నగాఁ గానకున్నవి. ఎండకుఁ జే యడ్డము పెట్టుకొని యిప్పుడావంకఁ జూడుము.

మధు—(చూచి) అవు నవును. అది నేటి ప్రాతఃకాలమునఁ జచ్చినధేనువుయొక్క కళేబరము. ఆమొండెమును లాగుచున్న కుక్కలను జూచి మనుష్యులని భ్రమపడినాను.

వీర—అట్టిభ్రమ మొదట నాకును గలిగినది. ఆశునకములు మోట లెత్తుకొని మొటుఁగుచు నొకచానితో నొకటి యెట్లు కల హించుచున్నవో చూడు.

మధు—అట్లు పోయి మన్న వొక్కకుక్కలు మాత్రమేకావు. రాజ్యభాగమునిమిత్తమయి యుద్ధముచేయు వీరభటులపలెనే నూంస భాగమునిమిత్తమయియాకాశమున కెగసికాకులును యుద్ధయు చేయు చున్నవి.

వీర—వట్టియటపులేకాని కాకులలోఁ గాట్లాటలంతగాలేవు. చ. మనుజుల కైకమత్యమును మన్నన నేరుపు చున్నవో యనన్ గనుఁగొను మామహీజములఁ గాకులుగుంపులుకూడియొండొడఁ ఘనమతిఁ బిల్చుచున్ బిశితఖండము లల్లన నారగించెడున్ దునుకలు కాశ్యక్రింద నిడి తోటిపుటంబులఁజించి చీల్చుచున్. 2

మధు—అవి యట్లే యున్నవి. రెండును ద్విజాతులేయైనను గాకుల కున్న యైకమత్యము గ్రద్దలకుఁ గానరాకున్నది. అవి నోరెత్తి యొకచాని నొకటి పిలిచిన పాపమునఁ బోకున్నవి.

వీర—ఆగ్రద్దలను నిపుణముగాఁ గనిపెట్టుము.

ఉ. గ్రద్దలు కొన్ని చంచువునఁ గట్టిగ మాంసము లాగి మెక్కఁగాఁ దద్దయు మండలాకృతిని దవ్వల మింటఁ బరిభ్రమించుచున్

గ్రద్దలు కొన్ని చూచి తమకంటె నోళ్ళను విప్పి తెక్కలకొ
బెద్దయుఁ జూచి వేడిగెడు బీనుఁగుమీఁదికిఁ జూడు మాదెసన్ .

మధు—ఇటు మనము మాటాడుచుండఁగానే సమస్తవస్తు
వులు నెట్టిపడుచున్నవి. ఆకాశమునుండి మేఘములు రక్తవర్షము
కురియుచున్నవా యేమి?

వీర—ఓయీ! నీ విప్పుడు సాయంకాల మగుచున్నదన్న
మాట మఱచిపోయి నావు. సూర్యుఁడు తనకీరణముల వేడిమిని
బోగొట్టుకొని శాంతిమూర్తియై పశ్చిమమునఁ గ్రుంకఁబోవు
చున్నాఁడు. నీ విప్పుడు చూచినది సంద్యాహగముగాని రక్తవర్షము
కాదు. ఇప్పుడు సూర్యుఁ డెంత మనోహరముగా నున్నాఁడో
చూచినావా?

క. అన్మూర్తాండుని దెసఁగనుఁ

గొమ్మామూలాగ్ర మొక్కకుప్పగ నత్యం

తమ్ముఁ జిగిర్చినయెట్టిని

క్రొమ్మామిడిగున్నవంటి కొమరువహించెన్ .

4

కాటుక్రమ్ముకొనుచున్న యీకటికచీకట్లు పల్లవభక్షణ
పేక్షచేతఁ జనుదెంచుచున్న కోయిలగుంపులవలె నున్నవి.

మధు—వాద్యస్థి కెట్లనైన యాసూర్యబింబము మండు
చున్న సొదగాను, చీకట్లు దానిపయి పొగలుగాను, సక్షత్రము
లందుండి లేచిన మిమఁగురులుగాను, పొడకట్టుచున్నవి.

వీర—కాటికాపరివాడవగుటచే నీమన స్సెప్పుడును జితుల
మీఁదను, శవములమీఁదను, మంటలమీఁదనే యుండును. అందు
చేత నీమనస్వమును కావ్యమును ముగానే తోచుట యాశ్చర్యము
కాదు. ఆహా! మనము చూచుచుండఁగానే యెంతలో గాఢాంధ
కారము వ్యాపించి కన్నులు నిర్భక్తములయి మిట్టిపల్లము లెఱుంగ

రాక మిన్నునుచున్నను నేకమయిపోయినవి! నీ నొక్కగడియ సేపిందుఁ
గూడుచుండి యప్రమత్తుడవై కాచియుండుము. నేనింతలో సాయం
కాలకృత్యములను దీర్చుకొనివచ్చి స్వామి కార్యతత్పరుడ
నయ్యెదను.

మధు—నీవు పోయిరమ్మా. నీవుమరల వచ్చువఱకును నేను
గనిపెట్టియుండెదను.

వీర—పోయివచ్చెదను. నీవు తుణకాలమయిన నేమిటి
యుండఁగూడదునుమా. (అని నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

మధు—అయ్యో! నాకప్పుడే యావులింతలు పచ్చుచున్నవి;
తెప్పలుమూసికొనిపోవుచున్నవి. ఈలోపల నొక్కనిద్రతీసి వీర
దాసు మరల వచ్చునప్పటికి మేలుకొని కావలి కాచుచుండెదను.

(మంచెకుఁ జేరగిలఁబడి నిద్రపోవుచున్నాడు.)

[అప్పుడు లోహితాస్యుని భుజముమీఁద వేసికొని విలపించుచునొక్క
బ్రాహ్మణబాలకుడు వెంటరాఁగా చంద్రమతి ప్రవేశించుచున్నది.]

బాల—అమ్మా! మన మిప్పుడు స్మశానవాటికకువచ్చి
నాము. మనమేలుకొనివచ్చినచితుకలతో సోదఁ బేర్చి యీలోహితా
తాస్యున కిక్కడ దహనసంస్కారము చేయవచ్చును.

చంద్ర—(లోహితాస్యుని దింపి యాతనివంకఁ జూచుచు)
నాకన్నతండ్రీ! ఓలోహితా! నేనెంత పిలిచినను నాతో మాటాడ
వేమి? బ్రాహ్మణుని నిమిత్తమయి నీవు విడిచినసమిధ లిప్పుడు నీకే
వినియోగపడవలసివచ్చినవా? “ఓవిప్రవరా! మీయాజ్ఞచొప్పున
నరణ్యమునకుఁ బోయి సమిత్కుశాదులను దెచ్చితి”నని యింకగాల
కొశికున కెవ్వ రర్పింతురు! ఫలపర్ణకుశాదులు తక్కువ తెచ్చితి వని
కాలకొశికులు కోపపడి కొట్టితిట్టెనని కన్నుల నీరుగార నేడ్చుచు
వచ్చి యిప్పుడు నాతోజెప్పవేమి?

బాల—అమ్మా! దుఃఖపడఁబోకు. పాపాత్ముఁ డయిన యాకాలకౌశికుని పేరిప్పుడేల యుచ్చరించెదవు? వాని పేరు విన్నఁ బాపమువచ్చును. కటకటా! ఆపాపిమూలముననేకదా నవమన్మథుని వంటి యీ బాలకునికిలువంటిగతి పట్టినది! ఓకౌశికా! ఇప్పుడయిన నీకు సంపూర్ణసంతోషము కలిగినదా?

చంద్ర—ఓవిప్రబాలకా! కాలకౌశికుని నిందింపఁబోకుము. మాభాగ్యమిట్లుండఁగా నతఁ డేమి చేయఁగలఁడు? ఓలోహితా! దుఃఖమాపుకొందునన్నను నాగక మహాసముద్రమువలె లోపలి నుండి పొరలిపొరలి వచ్చుచున్నది. (అని యేడ్చుచున్నది.)

బాల—అమ్మా! అడలఁబోకుము నీయరణ్యరోదనమువిని యిక్కడ నిన్నోదాఱ్ఱు వారెవ్వరున్నార? సహించుకొమ్ము. అగ్ని హోత్రమువలెనే దుఃఖమును స్వాశ్రయమును దహించును. ఈయర్ధ రాత్రమున నీస్మశానభూమిలోఁ దడవు నిలువఁగూడదు. వేగిర మీతని కగ్నికార్యముచేసి పట్టణమునకుఁ బోదము లెమ్ము.

చంద్ర—ఓవిప్రబాలకా! రాత్రి చీకటిలో మిక్కిలి నిన్నా యాస పెట్టినాను. ఓమింపుము. నాదేలిక సానియయిన కలహకంటకి నన్నంపుట కాలస్యము చేసినందున నిన్ననిశీధవేళదాఁక నిలుపవలసి వచ్చినది. నీవు గాఢాంధకారములో మహారణ్యమార్గమున నన్నుఁ గొనివచ్చి యీకుమారుఁడు పడియున్నచోటు చూపి పుణ్యము కట్టి కొన్నావు. నీబుణము నేను దీర్చుకోలేను. నేను జేయఁగలిగినది కృతజ్ఞతాపూర్వకమయిన నమస్కార మొక్కటి చేసెదను. దాని నంగీకరించి యింటికడ నీతల్లిదండ్రులు నీనిమిత్తమయి యడల కుండ వేగముగా నిల్లుచేరుము. గుడ్లగూబలు తొట్టలువెడలివచ్చి కూయుచున్నవి; పాములు బుసకొట్టుచున్నవి; నక్కలరచుచున్నవి. త్రోవలో భయపడక పదిలముగా నింటికిఁ బొమ్ము.

బాల—ఇవి యన్నియుఁ బిటికివారికి భయము పుట్టించును గాని నావంటివానిని జడిపింపలేవు. అర్ధరాత్రమునఁ బుత్రశోకా తురవై యున్న నిన్నీ నట్టడవిలో నొంటిగా దిగివిడిచి నేనెట్లు పోగలను? పరమ పాపాత్మురాలైనయాకలహాకంటకి పుత్రుఁడడవిలో మడిసెనన్నను నిన్ను విడిచిపెట్టక కానిమాట లాడి దుఃఖిసముద్ర ములో నున్న నీచేతఁ బనిచేయించి యెంత చేసినది? అడవిలోఁ బడి యున్నకొడుకు నొక్కసారి చూడనిచ్చి పుణ్యము కట్టుకొమ్మని నీవు దీనర్థముతోఁ బ్రార్థించినప్పు డాదుష్టురా లాడినదుర్భాషలు నామనస్సు నిప్పుడును వేధించుచున్నవి. తెల్లవాతినతరువాత నేనీ నీచురాలితులువతినమును నాసహపాతులయిన బ్రహ్మచారులతోఁ జెప్పి నేనును వాడును జేరి యెట్లు పగతీర్చుకొనెదమో నీవే చూచెదవు.

చంద్ర—ఓవిప్రబాలకా! నీకు నమస్కారము చేసెదను. నానిమిత్తమయి మీరావిప్రభౌమినిమీఁద నెంతమాత్రమును దుడుకు తనము చూపఁబోకుఁడు. నేనామెకు శరీర మమ్ముకొన్నదానను. దాసురాలనయియున్న నన్నామె కానిమాటలాడి యయినను బని తీతినతరువాత విడిచిపెట్టినందుకే సంతోషపడవలెను.

బాల—అమ్మా! నీవుపుత్రశోకములో మునిగియున్నప్పుడు—

చంద్ర—పుత్రశబ్దోచ్ఛారణముచేత దుఃఖము పొరలిపొరలి వచ్చుచున్నది. నేనీదుఃఖమును సహింపఁజాలను. ఇప్పు డీవృక్షమున కురిపెట్టుకొని ప్రాణములువిడిచి శీఘ్రముగాఁ బోయి పరలోకమున నాపుత్రునిఁగలిసికొనెదను. హర హరా! ఎంతపాపపుఁడలంపు తలఁచి తిని! ఇక్కడ రజ్జుబంధముచేతఁ బ్రాణహానిచేసికొన్నపక్షమున నన్నుఁ గొన్న బ్రాహ్మణుని వంచించినదాననగుదును. అంతేకాక యాత్మ హత్య నరక హేతువనియుఁ బెద్దలు చెప్పుదురు—ఓపుత్రకా! నన్నుఁ

గన్నతండ్రి ! నా తొడలమీద మోపెడు నీశిరము నీకటికి నేలను మోపుచున్నావా? (అని కొడుకును క్రింద దింపి కూలబడుచున్నది.)

బాల—(పడకుండఁ బట్టుకొని) అమ్మా! మూగ్చిల్లబోతుము. దుఃఖము మ్రింగి ధైర్యము తెచ్చుకొమ్ము.

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) ఓతండ్రి ! నేనెట్లు దుఃఖ మాపుకోగలుగుదును? హా ! కుమారా ! హా ! లోహితాశ్వా ! నీపాలిటి కకాలమృత్యుదేవతయయివచ్చిన యాకాలసర్పము నిన్నుఁ గాటువేసినప్పుడు విషమెక్కి సర్వాంగములును నిర్వేదింపఁదలఁడిల్లి నన్నుఁదలఁచుకొని యెంతపరితపించితివోగదా ! హాపుత్రకా ! నిత్యమునుగన్నలముందఱి సంపూర్ణపూర్ణిచూచంద్రునివలె నీముద్దు మొగముకానఁబడుచుండఁగా భర్తనుబాసి యున్నదుఃఖమును మఱచియున్న నన్నగాఢమైన శోకసముద్రములో ముంచి విడిచి పోయితివా? కటకటా ! నాకింకదిక్కెవ్వరున్నార? పుష్పసుకుమారము లయిన యీశాహువులతోదేహము చల్లఁగా నన్నెవ్వరింక గొఱి లించుకొందురు? తేనియలొలుకు ముద్దుపలుకులతో నావీనులకు విందులు గొలుపువా రెవ్వరు? ఓకుమారా ! నామాటలకు మాఱు పలుక వేమి? (అని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచున్నది.)

[అప్పుడు వీరదాసు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

వీర—(చెవియొగ్గి యాలకించి) ఈస్మశానభూమిలో నేదో రోదసధ్వనివినఁబడుచున్నది. కంఠస్వరము చూడఁగా స్త్రీకంఠము వలెనున్నది. ఈయర్ధరాత్రివేళ నెవ్వరిక్కడ నేడ్చుచుందురు? నేను బోయి విచారించి వచ్చెదను—ఓమధుదాసా ! నీపాయార్తనాదము వినుచున్నావా? ఏమి! మధుదాసుఁడు తరము చెప్పుకున్నాడు! వీఁడు నిద్రపోయినాఁడు కాబోలును. ఒక వేళ తనపేరు సార్ధకమగునట్లుగా మధుపానముచేసి మత్తెక్కి యొడలు తెలియక పడిపోయినాఁడేమో!

(అని చేరువకుఁ బోయి) మధుదాసా! మధుదాసా! (అని లేపుచున్నాఁడు.)

మధు—(ఉలికిపడి లేచి) నేను జాగరూకుడనయి కావలి కాచుచున్నాను. ఇట్లు స్వామికార్యతత్పరుడైనయెన్నప్పుడు వేయొడ్లయినను నాకంటికి నిద్రరాదు.

వీర—(తనలో) వీడు మత్తుగొని యవ్యక్తప్రలాపములు చేయుచున్నాఁడు. తప్పఁద్రాగియేయుండును. (ప్ర)కాశముగా) మధుదాసా! నీవు మత్తుగొనియున్నావు. సురాపానము జేసినావా?

మధు—అయ్యా! మీపాదములతోడ! నేనీసాయంకాల మొక్కచుక్కయైనను గల్లు చవిగొనలేదు. మీరు చేసిన బోధనుబట్టి యింక సురాపానము చేయరాదని వ్రతముపట్టి యీ సాయంకాలమునుండి మానుకొన్నాను. నాకున్న యీమత్తుస్వాభావికముగా నున్నదే కాని కల్లువలనఁ గలిగినది కాదు.

వీర—కానిమ్ము. ఈచేరువ నామట్టివంక నెవ్వరోరోదనము చేయుచున్నాడు. నే నక్కడకుఁ బోయెదను. నీవు దీపము వెలిగించుకొని శీఘ్రముగా రమ్ము.

మధు—మీవెనుక నే వచ్చెదను బొండి. నాకాయేడుపిప్పుడు వినఁబడుచున్నది. ఇంతవఱకును నిద్రలో వినఁబడినదేకాదు. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

వీర—(కొంచెము నడిచి) ఈనడిరేయి యిక్కడ రోదనము చేయుచున్నవారెవ్వరు?

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) అయ్యా! నేనీపట్టణములో నుండెడియొక బ్రాహ్మణుని బానిసదానను: నాపేగంసనారి.

వీర—నీవీరీతిగా సర్ధరాత్రసమయమున నొంటిగా నీపరేత నిలయమున కేతెంచి యేల యేడ్చుచున్నావు?

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) అయ్యా! నాపుత్రుడు వీడుఫలన మిత్తుశాహరణార్థ మడవికి వచ్చి యాకులు కోయుచు సర్పదుష్టుడై ప్రాణములువిడిచినాడు.

వీర—అయ్యా! పాపము నీ కిప్పుడెంతయాపద వచ్చినది! తరువాత—

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) పిడుగువంటి యీవార్తను వెంటఁ బోయిన బ్రాహ్మణబాలకులు వచ్చి చెప్పఁగామొదలునఱకినకదలీ తరువువలె నేలఁగూలికొంతవడికిఁ దెప్పిటిలి విలపించుచు, పరాధీననయి యుండుటచేత వెంటనే వచ్చిపుత్రశవమును జూచుటకైన వలనుపడక నాయజమానురాలు చెప్పినపమలన్నియుఁ జేసి యామెనిద్రపోయిన తరువాత నీనిప్రకుమారునితోడుగాఁగొని వెదకుకొనుచువచ్చి యడ విలో నీకుమారుని శరీరము పొడగన్నాను.

వీర—కటకటా! నీయజమానురాలెంతకఠినజిత్తురాలు! తనలో ఈమెమాటలు వినఁగా నామనస్సులో నాపుత్రుడుపోయినట్లుదుఃఖము కలుగుచున్నది. స్పష్టముగా వినఁబడకపోయినను నాకీమెకంఠస్వరము మున్నెన్నఁచో విన్నదానివలెగూడఁ గొంచెము పొడకట్టుచున్నది.

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) ఆమెనిద్రనుండి మరలలేవక మునుపే యీబాలువకు దహనసంస్కారముచేసి యిల్లుచేరి మరలఁ బనులు చేయుటకయిపోవలెను. ఓమహానుభావా! నీవు నాకీపనికిఁ గొంతతోడుపడవలెను.

వీర—నీవు కాటిమాడతెచ్చినావా? సొద పేర్పడగినంత చోటికొక్కమాడ యియ్యవలెను. ముందుగా నాలెందురూప్యము లును నాచేతిలోఁబెట్టి తరువాతదహనవిషయమయి మాటాడుము. అప్పుడగ్నిసంస్కారవిషయమున నేనునీకుఁగావలసినంతసాహాయ్యము చేసెదను.

చంద్ర—ఓదయానయా! నే నిప్పుడునిటు పేదరాలనయి యున్నదానను. నాకిక్కడ నెవ్వరును దిక్కులేదు: కడుపుకూటికయి యొకరికి శరీరమమ్ముకొని పరుల పెట్టుపోతలకు చోనయి పరాధీనురాల నయి యున్ననాకు మాడ ఎక్కడనుండి వచ్చును? గతిమాలి యున్న నన్ననుగ్రహించి యీబాలుని యగ్నిసంస్కారమునకయి బారెడు నేలను ధర్మార్థముగా దయచేయుము.

వీర—నేనిక్కడ మోమోటపడి యూరక సొద పేర్పని చ్చినపక్షమున నాకు స్వామిద్రోహము సంభవించును. మాడగొనక మూరెడు నేలయైనను నేనియ్యజాలను.

చంద్ర—(కన్నులనీరి కార నార్తస్వరముతో) హాకుమార కా! సార్వభౌమత్వము పొందవలసిన నీకెంతగతి పట్టినది! హృదైవమా! సప్తసముద్ర ముద్రితమయిన సమ స్తధాతియు నేలుచుండెడు చక్ర వర్తిపుత్రుడు బారెడునేలకు నోచుకోక భోయెనుగా! కటకటా! కాలవక్రత నేమనవచ్చును?

వీర—(తనలో) అక్కటా! ఈమెమాటలు శూలములవలె నాటి మనస్సునకు నొప్పి కలిగించుచున్నవి. ఈమె పలుకుబడి చంద్ర మతి దానిని గొంత పోలియున్నది. ఈబాలుడు లోహిశాస్యుడు కాఁడుగదా! మధుదాసుడు దీపము వెలిగించుకొని వచ్చుచున్నాడు. ఆదీపకాంతి నన్ను శోకాంధ కారమున ముంపకుండును గాక! (ప్రకాశముగా) ఓకాంతా! దైవముజేసినదాని కేల చింతిలైదవు? వేయేదులు దుఃఖించినను పోయినవాఁడు మరల లేచిరాడు. నీయే డువు చూచి దాక్షిణ్యము వహించి నేనిప్పుడు చూడవిడచిపెట్టరాదు. నీమొడలోని మంగళసూత్రమునందున్న బంగారు తాళినివిక్రయించి యైనను మాడతెచ్చి యిచ్చి దహన క్రియకుఁబూనుము.

చంద్ర—(దుఃఖముతో తనలో) ఇది నాప్రాణనాథుని కంఠ నాదమువలె నున్నది, కబకటా! హాహపపుగన్ను లేమిచూడనున్నానో ఓహృదయమా! నీవితట నైనను సహస్ర ఖండములుగాక వజ్ర కఠిన్యము వహించుచున్నావేమి! ఇతఁడు నా ప్రాణేశ్వరుడే కాక పోయినయెడల, పతివ్రతనైన గాకంఠమునందలి శతమానము పరుల కెట్లు శేత్రగోచరమగును? సందేహములేదు! ఇతఁడు నాప్రాణవల్ల భుజే, దీపపు వెలుతురున స్పష్టమయినది. అయ్యో! ఇప్పుడితఁడెంత మాటిపోయినాడు! (ప్రకాశముగా) ఓహనోవల్లభా! తొల్లినీయూరు తలమున నిద్రపోయెను హోహితాస్యఁడీభూమితలమున దీర్ఘనిద్ర పోయియున్నాఁడు చూడుము.

[దీపము పట్టుకొని మధురగానుండు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

మధు—ఇదియేమి! నేను దీపము గొనునచ్చుచున్నప్పటి కీవీర దాసుమూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు! (అని యాతఁని పట్టుకొనుచున్నాఁడు) వీర—(కూలబడుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓహా! మూర్ఛిల్లబోకు, ఓసార్వభౌమా! నీకిప్పు డీశుద్రభూమియే రాజ్యమయినదా? ఈకవనశిలయేహంసతూ లికాతల్పము లయినవా?

వీర—(తెప్పిటిలి నిట్టి యిడిచి)హాహపపుడైనమా! మంద భాగ్యుడనైన నా కాపదలమీఁదనే మాపడలు తెచ్చుచున్నావా? హా! కుమారకా! చేరవచ్చి కౌగిలించుకొని నాకొక్కసారి ముద్దియ్య వేమి? ఇక నాతొడలమీఁదఁ గూరుమండి యమృతరస మొలుకు ముద్దుపలుకులతో నాకు గర్జోత్సవ మెవ్వరచేయుదురు? ముందెప్పుడో మాకు నిరొదకము లిచ్చి సుగతి కల్పించువని యాశ పడియున్న మేమే మూకన్నీటితో నీకిప్పుడు తర్పణము చేయవలసి వచ్చినదా?

చంద్ర—ఓపాణనాయకా ! ఊరిడిల్లుము. నిపుపుత్ర
మోహమునువిడిచి శీఘ్రముగా దహనసంస్కారముజరుగుమార్గముఁ
జూపుము. నేను శీఘ్రముగాఁ బోకపోయినయెడల విప్రాంగన
నామీఁదఁ గోపపడును.

వీర—(తనలో) అయ్యో ! నేనిప్పుడు పుత్రశోకములో
మునిగి స్వకృత్యమును మఱచుచున్నాను ! (ప్రకాశముగా) ఓ
యిల్లాలా! నేనిక్కడ సుతుఁడని చూచి మోమోటపడినయెడల
ధర్మహానిసంభవించును. కాబట్టి నీవిప్పుడు శీఘ్రముగాఁబోయి
నీప్రభువైన బ్రాహ్మణుని వేఁడుకొని యొక్కచూడను దెచ్చు
కొమ్ము. పొమ్ము.

చంద్ర—హా! తండ్రీ! నన్ను నేనెట్లు విడిచిపోగలను? నవ
మాసములుమోచి కని కష్టపడి యిన్నాళ్ళనుజెంచినది నిన్నీ రాశి కా
పురమున కప్పగించుకొంటా! నీవెప్పుడో సమస్తయశ్వర్యములను
బొంది నన్ను నుఖపెట్టుదు పనుకొంటిని గాని యిట్లగుచువని కల
లోను దెలిసికొనఁ జాలనైతిని. జన్మనక్షత్రమును గ్రహఫలమును
జూచి జ్యోతిష్కులు దీర్ఘాయుష్మంతుఁ డగుననిరికాని యల్ప
యుష్కుఁడనగుచువని చెప్పరయిరి. ఓగ్రహతార కాదులాగా !
మనుష్యులవలె మీరును నన్ను మోసపుచ్చుచున్నారా?

వీర—ప్రాణేశ్వరీ! నీకీ వట్టిభ్రమ లేటికి? ఫలాపేక్షతోఁ
బలికినజోష్యులచూటలను నమ్మి యిప్పుడేల యుమ్మలించెదవు?
గ్రహములెక్కడ? ఫలములిచ్చుటెక్కడ? మన కార్యములఫలమును
మన మనుభవించునప్పుడు మనదోషములకయి ప్రాణములేని
సూర్యచంద్రాదిగ్రహములను నక్షత్రములను దూషించిన ఫల
మేమి? వేగిరముపోయి చూడను దెచ్చుప్రయత్నము చేయుము.

చంద్ర—(లేచి) నాకు నడవఁ గాళ్ళురాకున్నవి; శరీర మవశ మగుచున్నది ఏమిచేయును? నామనస్సున కున్నచొరవ కాళ్ళకు లేకున్నది. ఓశుమారా! నాపాలిటి పుణ్యరాసివలె నీవు కన్నుల యెదుటనుండఁగా నెన్నికష్టములువచ్చినను నిర్విచారముగా నుండఁ గలిగితిని. ఇంక నెట్లుందును? నీరూప మెక్కడఁజూతును? నీవు వత్తువని యెక్కడ నెదురుచూతును? నిన్నేలాగున మఱచిపోవును? ఇంకఁ బోకతీఱదు. నాతండ్రీ! పోయినట్లునా? (అని నడుచుచున్నది.)

విప్రబాలకుడు—అమ్మా! రమ్మ. కేనుదారి చూపెదను.

చంద్ర—(రెండడుగులు నడిచి) కాళ్ళు ముందుకు సాగు చున్నను మనస్సు వెనుకకు లాగుచున్నది. నే నెట్లుపోగలను? ఓయీశ్వరుడా! ఈరాత్రి మేలాగుననైన నగ్ని కార్యము జరిగి ప్రభాతమగుఁగాఁపల నేన్నిచేరి బ్రాహ్మణగృహిణికిఁ బరిచర్య చేయునట్లు చేయుము. (అని తిరిగి తిరిగి చూచుచుఁ బోవుచున్నది.)

వీర—(ఁగోహితాస్యునివంకఁ జూచి నుఃఖముతో)

చ. అకటకటా! కుమార! చతురబ్ధిపరీతమహీతలం బకం

టకముగ నేలినట్టిప్రకటప్రతిభుండగుచక్రవర్తి పు

త్రేకునకు నీకుఁ బ్రేతవసుధాస్థలిలోపల మూడుమూళ్ళ నే

లకును మూహూర్త కాలము నలంతిస్వతంత్రిత లేక పోయెనే? 6

క. పటుతరనానాసుఖచయ

ఘటనాచణచక్రవర్తి గర్భమునమహా

త్కటజననముఁ గనఁ గాంచియుఁ

గటకట నీ కడవిపాలు గావలసెనుగా?

మధు—ఓవీరదాసా! నీవాఁడుదానికన్నను బేలతనమును వహించుచున్నావు! ఆఁడుది ధైర్య మవలంబించి యింటికిఁ బోయి నప్పుడిక్కడఁ గూరుచుండి వావిడిచి విలపించుట నీవంటిమగవానికిఁ దగునా?

వీర—ఓమధుదాసా! నీ వేమో యనుచున్నావు. జల్లెడలోఁ బోసిననీటివలె నీమూటలు నామనస్సున నిలువకున్నవి. హాకుమారా!

నీ. తతహంసతూలికాతల్పంబునకు జేర్చు

మృదుతర దేహమా యిది కుమార

కన్నుసంపెంగనూనె కడు రాచి పెంచిన

ముంగురులా యివి ముద్దుకుఱ్ఱ

నవరత్నమయభూషణంబులఁ బెనగొన్న

హస్తంబులాయివి యనుగుపట్టి

చిలుగజ్జియలుమ్రోయఁ జొయ్యొప్ప

నడయాడుచరిణంబులాయివివరకుమార

గీ. నేలఁ బొరలాడుచును బెనుఘాళి బ్రుగి

తాఱుమాఱుగఁ బడి చెల్వు తప్పియున్న

నీదుకోమలాంగకము. లీ నేత్రములును

గాంచి యెట్లొర్తురా ననుగన్నతండ్రి.

మధు—ఓవీరదాసా! ఊరిడుము. నీ విట్లు దుఃఖపడు చుండఁగా నీభార్య వచ్చినయెడల నామె మఱితదుఃఖపడును.

వీర—నాకిక నెక్కడిశాంతి? ఓచంద్రమతీ ఐవిధచిత్రరత్న భూషణ, భూషితురాల నైయుండు నీకలంకారార్థము కాకపోయినను బాలుని దహనసంస్కారార్థ మిచ్చుటకై న నేడొక్కచిన్ననగ లేక పోయెనుగా? ఎటువంటి దివ్యరత్నాలంకారములును నీసుందరాంగ ముల కలంకారములు కాఁజాలవని నేనెఱుఁగుచును.

ఉ. ఆరమణీయకోమలతరాంగములందిడ హేమమణ్యలం

కారము లేల? కేవలవికారము లొటపఁ గాక! కేకికిన్

వేరుగనన్నలేల? జిగవీడిన కాకికిఁ గాక? పైపయిన్

బూరి మెఱుంగు లేటికి నభోమణికి న్నలె న్నహిన్?

మధు — ఐనను స్వర్ణరూప మయిన ధనమునకంటె సౌందర్య
ధనమునే యావన మదాంధు లగుదొంగ లధికముగా నాశింతురు.
కాబట్టిదానిని గాపాడుటకయి పుడమిఁడు సర్వదా కష్టపడవలెను.
స్త్రీలును స్వభావచంచలు గాండ్రునుమా!

వీర — స్త్రీలుచంచలురాండ్రనియుఁగతినురాండ్రనియుఁబురు
షులు నిష్కారణముగా దూషింతురు గాని నిజమది కాదు. స్త్రీలు
స్వభావముచేత మంచివారును దయాధిక్యము కలవారు నని యనుభ
వముచే నెల్లవారికినిఁ దెలియును. కుత్సితులకు మాత్రము వారు
కుత్సితురాండ్రుగాఁ గానఁబడుదురు.

ఉ. అద్దములట్ల స్త్రీలహృదయంబులు స్వచ్ఛములా యనంగ; నే

ప్రొద్దును జెంతల న్మెలఁగుపూరుషపాళికి నాత్మచిత్తము

ల్పద్దమువానిలోఁ బ్రతిఫలించుచు నుట నిజాత్మలం బలెం

దద్దయు దోచుచుండు వనితాహృదయంబులు వారివారికి 9.

హా! నిర్మలహృదయా! చంద్రమతీ! నామూలమున నీకెట్టిపాట్లు
సంభవించినవి.

మధు — వీరదాసా! చూడుచూడు, రాజభటులెవ్వరినో
యిటకుఁ దీసుకొనివచ్చుచున్నారు, ముందూ వచ్చుచున్నవాఁడు మాన
పురి పెద్దతలారి యయిన భీషణుఁడు. ఆతనివెనుకకు మనస్వామి
యయినవీర బాహుని ప్రధానసేనకుఁడు త్రామాక్షుఁడుకూడ
నున్నాఁడు. వారివెనుక దూరమునఁ బౌరజనులు గుంపులుకూడి
వచ్చుచున్నారు. అదిగో తూర్పు తెల్లవారుచున్నది.

వీర — ఏమియు వింత! రాజాజ్ఞచేత నెవరినైన శిరశ్చేదము
చేయించుటకయి రాజభటులు తీసుకొనివచ్చుచున్నారాయేమి?
అప్పుడే తిన్నగాఁ బ్రభాతము కాకముందు పేరా జెవ్వరికి మరణ
శిక్ష విధించియుండెను? ఆవచ్చెడివారిలో జంద్రమతికూడ నున్నట్లు
న్నదే? హృదయమా! ఇప్పుడేమి పాపపుమాట వినవలసివచ్చునో!

[అప్పుడు చంద్రమతిని వెంటఁగొని భీషణుఁడును తామ్రాక్షుఁడును మఱికొందఱు రాజభటులును ప్రవేశించుచున్నారు.]

భీష—ఓవీరదాసా! ఈపట్టణమేలెడి మహిపాలుని ముద్దుల బాలుని రత్నాలంకారముల నిమిత్తమును వధించిన యపరాధమున కయి యాయుంతిని శిరశ్చేదము చేయింపుమని రాజుగారు విధించినారు.

తామ్రా—వీరదాసా! స్త్రీహత్యయి చూడక శిశుహంతకు గాలయినను యీ ఘోరపాతకురాలిని నీ చేతులతో శిరఃఖండనము చేయుమని మనస్వామి యయిన వీరబాహుఁడు నీకాజ్ఞాపించినాఁడు.

వీర—(నలువంకలుజూచి దిగ్భ్రమతో) ఇదియేమి! నేనిప్పుడు కలఁగనుచున్నానా? మేలుకొనియున్నానా? ఇది యింద్రజాలమా? సత్యమా? నేను హరిశ్చంద్రుఁడ నగుదునా కానా? నా ముందు నిల్చియున్నవారెవ్వరు?

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! దిగ్భ్రాంతిపడి చూచుచున్నారేమి? ఇది స్వప్నముగాదు; యథార్థమే నేను చంద్రమతిని; వీరిప్పుడు చెప్పెడు బాలఘాతినిని నేనే.

వీర—(తేఱిచూచి డగ్గు త్తితో) శృంగారవనములోని వృష్పలతల పూవులనయినను గట్టిగా గోటితో గిల్లి కోయ సంకోచించుచుండెడు నీవు శిశుహంతకురాలవయితివన్న నే నెట్లు నమ్మఁగలుగుదునే? ప్రాణేశ్వరీ! నీకుఁ పాపపువిధి యీ యపసింద యెక్కడఁ దెచ్చిపెట్టెనే? డేగను దప్పించుకొని వచ్చి కిరాతుని వలలోఁదగులుకొన్న కలరవాంగనవలె విశ్వామిత్రుని మాయావాగు వలనుండి విడివడిన నీకీ విధిపాశములం దగులుకొనుట సంభవించెనా?

చంద్ర—ఓద్వైర్యనిధి! అద్వైర్యపడకుము. ఓప్రాణవాధా! దొంగ నని నాకిట్టి యపఖ్యాతివచ్చినందునకయి నీ వెంతమాత్ర

మును జింతిలఁబోకుము. ఓపుత్రా! వీడు హంతకురాలి కొడుకని ప్రజలాడుకోకుండ నీవుముందుగా నే కాలముచేసికృతార్థుడవయితివా?

వీర—ఓపా! నేశ్వరీ! నీకీదురవస్థ యెట్లుసంపాప్తమయినదో చెప్పఁగలవా?

చంద్ర—ఇటువంటి నిందకోర్చి ప్రాణములతో నుండగలిగిన కఠినచిత్తురాలను నేను దేనినైనను జెప్పఁగలుగుదును. మాడఁ దెచ్చుటకయి మీ యాజ్ఞగొని పురివంక జనుచుండఁగా నొక్క పురుషుఁ డెదురుపడి “అమ్మా! నీ వెవ్వరవు? ఈచీకటిలోనొంటిగా నేపనినిమిత్త మెటకేగెదవు?” అని యెంతోదయగలవానివలెనడిగెను.

వీర—లోకములో ననేకులకు మాటలలో నమృత ముట్టిపడు చున్నను హృదయము కోసిచూచినయెడల లోపల సంతయు విషమే యుండును. తరువాత?

చంద్ర—నావృత్తాంతమంతయు నేను వినిపింపఁగాజాలిపడిన వానివలె ‘నటించి నానహోదరీ! ఇంత యల్పకార్యమునకయి వగ పేటికి? ఈరత్న భూషణములను గొనిపోయి నీయక్కఱదీర్చుకోమ్ము’ అని నేను వలదనుచుండఁగాఁ గొన్నిశ్వర్ణాభరణములని నామీఁదఁ బడవై చి“దొంగదొరికినది రం”దని కేకలువేసెను.

వీర—దుష్టులుచేసినదోషములకు లోకములో సాధులు బాధ పడుదురు. అటుపైని?

చంద్ర—అప్పుడు యమకింకరులవంటి రాజభటులు దండ హస్తాలయి వచ్చి నన్ను బట్టుకొని యీడ్చుకొనిపోయి ‘నగలనిమి త్తమయి మీముద్దలపట్టిప్రాణములుగొన్న మహాపాతకురా లిదియే’ యని నన్ను రాజుమోలనిలిపిరి.

వీర—ఆహా! లోకములో బంగార మెంతచెడ్డది! అది ప్రాణ మిత్రులను బగవారిని జేయును. తండ్రికొడుకులకును, అన్నదమ్ములకును శత్రుత్వముకలిగించును.

క. గరళముకంటెను స్వర్ణమె
 ధరలో నెక్కుడువిషంబు తథ్యము కాకో
 దరవిషముకంటె గనకమె
 పొరిగొనుఁ జూ వేయిరెట్ల పుడనుల నెపుడు
 అటుపయిన రాజేమిచేసినాడు?

చంద్ర—“స్త్రీ నేషముననున్న యోవ్యాశ్రుతా! ఎత్తిము
 ద్దాడవలసిన నీమృదుహస్తములతో నీబాలకునిమెడ యెట్లు విటువఁ
 గలిగితివి? నీదిబిడ్డలగన్నకడుపుకాదా? నీవు గొడాలవా? బంగారు
 తొట్లలో మైమఱచి నిద్రించుచున్న పసికూనను జంప నీకెట్లు చేతు
 లాడెను?” అని రాజు కొంతసేపు నన్ను నిందించి, లేచియపరాధము
 మీఁదఁ బడినందునఁ నోటమాటరాక నిలుచున్న నన్నీ పెద్దతలారికిఁ
 జూపి “దీనితో నిక మాటాడినఁ బాపమువచ్చును, మృత్యుస్వరూప
 యయినదీనిని నీక్షణమనాయెదుటనుండి గొనిపోయి తల కొట్టివేయిం
 పుము” అని యాజ్ఞ యిచ్చెను.

వీర—కొటలుదాటి కమాటములు తెలుచి కావలివాండ్ర
 నేమటించి యంతఃపురము చొచ్చి బిడ్డను జంపుటయొక్క స్త్రీకి
 శక్యమగునా యని విచారింపక, రాజు పాపము కట్టుకొనెను.
 ‘రాజ్యాంతే సరకంద్రువ’ మ్మని విద్వాంసులు చెప్పుచురుగదా!

గీ. కనికరములేక మృగయుఁడు కాననమునఁ

గ్రూరశార్దూలముల లేళ్ళఁ గూర్చునట్ల
 యవనిలోపల నవివేకియైన నృపుడు
 దోషులట్ల నిర్దోషులఁ ద్రుంచుఁ జూనె.

చంద్ర—మరణము వచ్చెనని నా కిప్పు డణుమాత్రమును
 జింతలేదు. కాని మరణదశయందు నాకిటువంటి యపకీర్తివచ్చెను
 గదాయని మాత్రము నామనస్సెంతో నొచ్చుచున్నది. అపకీర్తితోడి

బ్రతుకు కంటెనుగీర్తితోడిచావేయుత్తమును. ఓప్రాణనాథా! నీవీక
జాగుచేయక నీస్వామియాజ్ఞను నెఱపుము.

వీర—(తనలో) పాదమున గ్రుచ్చుకొన్న ముల్లు తీసినను
దీయకపోయినను గూడ నొప్పికలుగునట్లే, స్వామికార్యము చేయు
టకును జేయకపోవుటకును గూడ నామనస్సు బాధపడుచున్నది.
(ప్రకాశముగా) స్వామి యాజ్ఞామర్లంఘ్యమే యయినను సంగరాంగ
ణంబున విపత్తులను శిక్షింప దక్షుంబైయుండిన యీకొక్షేయకంబునఁ
గులాంగసయుత్తమాంగంబు ఖండించి స్త్రీహత్య కొడిగట్టుకొన మన
సొప్పు కున్నది.

చంద్ర—ఓమనోవల్లభా! లోకములో నీ వెఱుంగని ధర్మములు
లేవు. భృత్యునకు స్వామియాజ్ఞ చేయుట పరమధర్మము, రాజ్యాజ్ఞ
చేతను స్వామి నియోగముచేతను భృత్యధర్మమునుబట్టి చేసెడి
విధ్యుక్తమైన యీహత్య హత్యకాదు. కాబట్టి మమకారమును
దయను నీహృదయమునుండి పాటదోలి ధైర్యముతో స్వామికార్య
మును నిర్వహించి కృతకృత్యుడవు కమ్ము.

వీర—గోమాంసభక్షణకు శంకింపక తలలు నటకుటయే నిత్య
కృత్యముగా గల చండాలునకుఁ గింకరుడనై యున్న నాకు దయ
యెక్కడనుండును? అనాధరక్షణ ప్రశస్తంబులైన యీహస్తంబు
లింక నెన్ని స్త్రీహత్యల కొడిగట్టుకొన నున్నవో!

చంద్ర—ప్రాణేశ్వరా! స్వామికార్యమును నిర్వహించునప్పుడు
ఫెడపడరాదు. నన్నును లోహితాస్యునిని మాప్రేమాను బంధమును
మఱచి ధర్మమునందే బుద్ధినిలుపుము. ఇదిగో నేను వధ్యశిల నధిరో
హించుచున్నాను. నీచేతికరవాలముతో నొక్కవేటున నాశిరముతెగ
వ్రేసి నన్ను నాపుత్రుని జేరఁ బుపుము. ఓకౌశికా! తరుచ్చాయను

విశ్రమించి బడలిక తీర్చుకొని యా చెట్టుకొమ్మలనే తెగనటికిసయ్యాఁ
టవికునివలె దానమిచ్చినదోషమునకై యీనుహారాజునింతచేసితివా?

[అప్పుడు విశ్వామిత్రుడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

విశ్వా—(తనలో) ఇప్పటి వీరియవస్థ చూడఁగా వజ్రకఠిన
మయిన నాహృదయముకూడ నీచుగాఁ గలుగుచున్నదే. వీరుమాత్ర
మింకను జలింపకున్నాడు. నామనస్సులో నిప్పుడు వేయితేళ్లును
జెట్టులును బ్రాకుచున్నట్లున్నది. ఇది సాధువుల కకారణముగా బాధ
చేసినదానిఫలమాయేమి?

చంద్ర—(భర్తకుఁ బడతీణముచేసి నమస్కరించుచు నిలిచి
ఓయీశ్వరా! నాప్రియవల్లభుని మనస్సెప్పుడును ధర్మమునందే వర్తి
ల్లునట్లును సత్యవ్రతముచుండి యణుమాత్రమును జలింపకుండునట్లును
జేయుము. జన్మాంతరములున్నవో, నాకు జన్మ జన్మములయందును
సత్యశీలుడైన యీహరిశ్చంద్రవృషానిఁడే భర్తయగునట్లు ప్రసా
దింపుము. మమ్ముబాధించి సత్యసంధులను జేసిన విశ్వామిత్రుని
మామూలమున నేకీడును బొందకుండునట్లు చేయుము. (అని వధ్య
శిల నెక్కుచున్నది.)

వీర—(ఖడ్గముధరించి చేయెత్తి ఓయీశ్వరా! న్యామికార్యా
నిర్వహణాయ త్తచిత్తుడనగు నాకిందువలన స్త్రీహత్యాపాతకము
కలుగకుండ ననుగ్రహింపుము.

భీష—వీరదాసా! తుణకాలముతాళు. శిరశ్చేదము చేయు
టకు ముందు రాజాజ్ఞను ముమ్మాటు ఘోషింపవలయును—ఓ
పాడులారా! రాజకుమారుని వధించిన నేరమునకై యీనుందరి
యిప్పుడు శిరశ్చేదము చేయఁబడుచున్నది. చూడుడు.

విశ్వా—(తనలో) ఇంక నేనుపేక్ష చేయఁగూడదు. నా
మనస్సు చేయిపెట్టి కలఁచుచున్నట్లున్నది. (ప్రకాశముగా) ఏమి?

కాశికానగరమంతయు నేడిక్కడనే మూగినది! ఓపారజనులారా! ఏమి చూచెదరు? మీయిండ్లకుఁబొండి, దారియిండి!

వీర—ప్రాణేశ్వరీ! ఇదిగో నాచేతికృపాణముతో నొక్క వ్రేటున శిరఃఖండనము చేయుచున్నాను. మనస్సులో నీశ్వరుని నిలుపుకొమ్ము.

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! నేను సంసిద్ధురాలనై యున్నాను. ఓయీశ్వరా! ఓదీనజనసంరక్షకా! ఓయీ ర్తజనశరణ్యా! రక్షింపుము రక్షింపుము రక్షింపుము.

భీష—ఓపౌరులారా! రాజకుమారుని వధించిన నేరమునకై యీసుందరి యిప్పుడు శిరశ్చేదము చేయఁబడుచున్నది. చూడుఁడు.

వీర—ఓప్రాణేశ్వరీ! నిశ్చలురాలవయి యున్నావా? (అని ఖడ్గమును కంఠమున మోపి గుటిచూచి నటకుట కయి చేయి పయి కెత్తుచున్నాఁడు)

విశ్వా—(పరుగెత్తుకొనివచ్చి చేయిపట్టుకొని) ఓరాజా! నీ సాహసమింతటితోఁ జాలును. ఇటువంటి యబలలను జూచినఁ జండాలునకైనను మనస్సులోఁ గొంతదయ కలుగునే! నీకేల కలుగక యున్నది? ఇట్లు స్త్రీలను జంపుమని నీకు నీకులగురుఁ డుపదేశము చేసినాఁడా! కులకాంతను వధించుట ధర్మము గాదు, మానుము.

వీర—ఓమానిచంద్రా! నాపూనిక కడ్డమురాక నాచేయి విడిచి స్వామికార్యమును నిర్వహింప నిండు. ఇట్టిసమయమందు మీవంటి మునిసత్తములు చెంత నుండగూడదు. నావిన్నపము మన్నించి శీఘ్రముగా నెందేనియు నిజయంచేయుఁడు.

విశ్వా—ఓరాజా! నన్ను నీవుపరునిగా నెన్నక నీక్షేమమును గోరి చెప్పెడి యీహితము విని కులసతిని భంపక విడువుము.

వీర—ఓమానిచంద్రా! కాలము మంచిది కానప్పుడు ప్రాణ బంధువులును గర్భశత్రువులు కావచ్చును; మంచిదినములు వచ్చి నప్పుడు పరులును బరచూపులు కావచ్చును.

క. మన దేహంబులలోపల

జనియించినవ్యాధి దుఃఖజనకంబును గా

ననములఁ బుట్టినయోషధి

ఘనసుఖజనకంబు నగుట కనమే ధాత్రికా? 12

కాఁబట్టి మీరిప్పుడు చెప్పినది నాకుక్షేమకరమే కావచ్చును. అయినను నేనీవిషయమున మీయాజ్ఞ వినఁగలవాఁడను గాను.

విశ్వా—ఓరాజా! వెట్టివాఁడవయి ఖ్యాతికయి కష్టములేల తెచ్చిపెట్టుకొనెదవు? ధర్మము ధర్మమని యేల పలువరించెదవు? భార్యాపుత్రులు పోయిన తరువాత నీఖ్యాతియు నీధర్మమను వచ్చి నిన్ను సుఖపెట్టఁ జాలునా?

వీర—ఓఋషిశ్రేష్ఠా! వేయిమూలలేటికి? నాకుసత్ఖ్యాతియే యుత్తమధనము. ధర్మమే సంపూర్ణసుఖదాయకము. నాకీర్తిధనమును దొంగిలినవాఁడు తాను ధనవంతుఁడు కాకపోయినను నన్ను మాత్రము భాగ్యహీనునిగాఁ జేయును.

చ. తెలివిన మర్త్యుఁ డెప్పుడును జేహపటుత్వము పోకమున్నె వ్యాధులు చనుదేకమున్నె జరదొట్టి మతిభ్రమ రాకమున్నె దొంగల కణుమాత్రము న్వశము గాక నిరంతర సౌఖ్యమిచ్చి యిమ్ములవెలయించు పుణ్యధనముంగడియింపఁగజూడఁగావలెన్.

భార్యాపుత్రాదులు విడిచినను విడువక ధర్మము పురుషునికి శాశ్వతసుఖ మిచ్చును.

విశ్వా—ఎన్నఁదో యప్రత్యక్ష మయినపరలోకసుఖము వచ్చునని ప్రత్యక్షమయిన యహలోకసౌఖ్యము నేలపోగొట్టుకొనె

దవు? నీవొక్క యసత్యమాడిన పక్షమున నీపుత్రుని మగల బ్రతికించి సకలసంపదలతోను భార్యసహితముగా నిన్ను రాజ్యసుఖమనుభవించునట్లు చేసెదను.

వీర—దేహము లస్థిరములు; సంపదలు తుణభంగురములు; దారసుతాదులు బుద్ధుడప్రాయులు. ధర్మమొక్కటియే సుస్థిరమయినది. నమస్తసంపదలతోను మలదూగుటకై యసత్యదేవత నాశ్రయించుటకంటె మృత్యుదేవతనే నేను జేరెదను.

విశ్వా—నీవిప్పుడు దారిద్ర్యకష్టము లనుభవించుచున్నవు గదా! ఆలోచించుకొమ్ము.

వీర—దరిద్రుడ నైతిని నా కావంతయుఁ జింతలేదు, నే నెప్పుడును సంపదలతోఁ దులఁదూగుచు నే యుందునేని నాసత్యనిత్యతలోకమునకు వెల్లడి కాకయే యుండును. చందనవృక్షము నలుగఁ దీసినప్పుడే సువాసన బయలు వెడలునట్లుగా, కష్టములు వచ్చినలుగుడు తగిలినప్పుడే మంచివారికి సౌజన్యము వెల్లడియగును.

చ. సిరులును జూచియున్ దురగసింధురసౌధసుతాళిఁ జూచియున్ గరువము పొందుచుఁడు కనుఁగానక మూఢులు ధాగుణీస్థలిన్; మరణము సంభవించునెడ మాత్ర మవేమియు లేనివారలై ధర నధికారు లయ్యెదరు తా మొకనిల్యెడు భూమికేయిటున్.

చ. ప్రజ లెఱుఁగంగ లేకు నీతిపట్టుల ముత్తులతారతమ్యముల్; నిజమును దాము గన్గొనఁగ నేర్తురు ధాగుణిలోనిమానవ ప్రజముల నెవ్వరుత్తములొ వాగొనరానియయోగ్యు లెవ్వరో రుజల శరీరముల్తోఱఁగి రూపలుపిమ్మట మెల్లమెల్లగన్. 15

విశ్వా—(తనలో) ఇక నీతఁడు నామాయలకు లోబడఁడు. వేయేండ్లు తలక్రిందుగాఁ దపస్సుచేసినను నే నితనిచేత బొంకింపలేను. ఇంతటితో నీతనినిగట్టములకుండి గట్టెక్కింపవలెను. (ప్రకాశ

ముగా) ఓరాజేంద్రా! నీచిత్రచరిత్రము చూడఁగా నాకచ్చెరువగుచున్నది. నీసత్యసంధతకు మెచ్చినాను. బొంకెఱుగనివాఁడ వన్నలోకములో నీవొక్కఁడవే.

వీర—ఓమానీంద్రా! మీవలన నే నెప్పుడు కృతార్థుఁడనయినాను.

విశ్వా—నావలనఁ గాదు. ఈశ్వరానుగ్రహము వలనను నీ నిత్యసత్యమువలనను గృతార్థుఁడవయినావు. తనలోని పంచేంద్రియములను జయించినవాఁడు సర్వలోకములను జయించినవానికంటె నధికుఁడు. నీవు సప్తద్వీపములను జయింపఁగలుగుట యీ యింద్రియజయముతో సమానమని యెంచను. నీసత్యశీలతను బరీక్షింపఁగోరి మీయెడలఁ జేసిన యపరాధముల కన్నిటికిని నన్ను క్షమింపవలెను.

వీర—మీరు నాకు మహాపాపకారము చేసినవారు గాని నాయెడల సపరాధమేదియుఁ జేయలేదు. తల్లినొప్పుల నొందియుఁ బుత్రబిడ్డమునకు సంతోషించునట్లుగానే బహుబాధలు పొందియు మీవలన నాకుఁగలిగిన సత్యసంతానలాభమునకు నేనమితానందము నొందుచున్నాను. మనసులో మీరేమియు సంకోచపడబోకుడు.

విశ్వా—నీ వీ పతివ్రతశిరోమణి యయిన చంద్రమతిని శిరశ్చేదము చేయకుండినయెడల నేనప్పుడు మనస్సంకోచము లేక యుందును.

వీర—రాజశాసనమును స్వామియాజ్ఞను నేనెట్లు మీఱఁగలుగుదును? అట్లుమీఱుట ధర్మమగునా? సకలధర్మవేత్తలైన మీరు నన్నధర్మముచేయుమని బోధింతురా?

విశ్వా—నాపార్థన చెల్లించి క్షణమాత్ర మింపని నిలుపుము. ఈలోపలరాజువచ్చి యీమెను మన్నింపఁగలఁడు.

వీర—మీయాజ్ఞ యవిలంఘ్యముగాన క్షణకాల మాగెదను. (కత్తి విడుచుచున్నాఁడు.)

విశ్వా—పాముకాటుచేత విషమెక్కిమూర్ఛిల్లియున్న నీకు
మాకుసకింతలోఁ జికిత్స చేయుదము రమ్ము. (అని లోహితాస్యుని
నోటిలో నేదో వేయుచున్నాఁడు.)

లోహి—(మూర్ఛ తెలిసి లేచికూరుచుండి) హా! ఎంతనిద్ర
పోతిని! నన్నిక్కడ కెవ్వరు తెచ్చినాడు? ఓవిప్రబాలకులారా! దర్భలు
సమిధలువిడిచినారా?

వీర—(సంతోషముతో) ఏమి నాకన్నులు చేసికొన్న
భాగ్యము! చంద్రమతికూడ రాజదండనమునుండి విముక్తురాలయిన
గదా నాకుఁ బుత్రుఁడు పునర్జీవుతుఁడైనాఁ డన్న సంతోషము
పూర్ణమగును!

గీ. నారి కేశంబుపయి నొక్కసారిగానె

వారిదము నీరుఁ బిడుగున పంపునట్లు

విధియు సంతోషదుఃఖముల్యెలయనాకు

నొక్కసారియె కూర్చుచున్నవాడు

భీష—ఓహో! కాశీపురాధీశు లయిన ప్రతాపచంద్రదేవ
మహారాజుగారు మంత్రులతోడఁ గూడ నిక్కడకు విజయముచేయు
చున్నారు.

[అప్పుడు రాజు మంత్రులతోఁ గూడఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.]

ప్రతా—ఓయతిచంద్రా! పుత్రశోకములో మునిగియున్న
వాడనైనను దేవరయాజ్ఞ యైనదని వచ్చినాను. శిష్యుని కేమి
యాజ్ఞ?

విశ్వా—సుపుత్రావాప్తిరస్తు!—ఓనక్షత్రకా! నక్షత్రకా!

నక్ష—స్వామీ! వచ్చుచున్నాను (అని రాజపుత్రునితోఁ
బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

విశ్వా—నక్షత్రకా! సుత్రుడు మరణమునొందెనని దుఃఖం
చుచున్న రాజుకడకుఁ గొనిపోయి యా బాలకుని సమర్పించి యాతని
సంతోషపరవశునిం జేయుము.

ప్రతా—ఆహా ! ఏమిరాభాగ్యము ! చచ్చెననుకొన్న నా
ముద్దుల బాలకుడు మరల సజీవుడై వాకు సేత్రోత్సవము చేయు
చున్నాడు! అయ్యో! శిశుహంతకులాలని యొకయిల్లాలిని నిష్కా-
రణముగాఁ జంపించి పాపము కట్టుకొంటినిగదా!

విశ్వా—రాజేంద్రా ! పరితాపపడకు. ఆ నిరపరాధిని
సజీవురాలై యున్నది.

ప్రతా—ఇప్పుడు నాయుల్లము చల్లబడినది. —ఓభీషణా!
ఆనిర్దోషురాలిని శిరశ్చేదము చేయక విడువుచుని యిప్పుడ వీర
బాహుని కాజ్ఞాపింపుము.

విశ్వా—ఆమె యెవ్వరనుకొన్నావు? నిత్యసత్యవ్రతుడైన
హరిశ్చంద్రుని యిల్లాలైన చంద్రమతీదేవి. ఆపతివ్రతాతిలక మిక్క-
డనేయున్నది. వీరబాహునియొద్ద వీరదాసను నా బడుతోఁ గొలుపు
చేయుచున్న యీమహానుభావుడు హరిశ్చంద్రుడు.

ప్రతా—ఇప్పుడు వీరి దర్శనముచేత నాకన్నులసఫలము
లయినవి. (అని లేచి హరిశ్చంద్రునిఁ గొంగిలించుకొనుచున్నాడు.)

వీర—పిచ్చుగుంటుమీఁద భాగీరథి పాతినట్లు మీరయూచిత
ముగా దర్శనమిచ్చుటచేత మీరన్న వాక్యములు నేననవలసినవిగాని
మీరు సెలవియ్యవలసినవికావు. మీరు పెద్దలు; పూజ్యులు
మీదర్శనలభమువలన నేను జరితార్థుడ నయినాను.

ప్రతా—ఒక వేళ నయిస్తుచేత నేనే వృద్ధుడ నైనను
బుద్ధిచేతను గుణసంపదచేతను మీరేవృద్ధులు, మీరు దంపతు
లిరువురను గొన్నిదినములు మాయంట నతిథులుగా నుండి మా

గృహము పావనము చేయవలెను. ఓమానీంద్రా! శిశుహంతకు
కాలన్న యపనింద సాధ్వీశిరోరత్నమయిన యీచంద్రమతి కెట్లు
వచ్చినది?

విశ్వా—ఓరాజేంద్రా! చెప్పెదనువినుము. ఈహరిశ్చంద్రుని
సత్యపరిశీలనార్థమై నేనే యీసమక్షాత్రికుని నియమింపగా నితఁడొక
తెఱుంగకుండ రాజాంతఃపురముచొచ్చి యుయ్యలలో నిద్రించుచున్న
యీబాలకు నెత్తుకొనివచ్చి దాచి యీయర్భకుని శరీరమున నున్న
సగలను గొనిపోయి యూరివంకఁ బోవుచున్న యీమెయొడిలోవైచి,
దాదులుబిడ్డనుగానక మొట్టపెట్టినపిమ్మట వెదకుచు బయలుదేరిన
తలారులకీమెను సొమ్ముతోఁ బట్టి యొప్పగించెను. ఈయనసత్యసంధత
నేఁడు స్థిరపడినదిగదా! సర్వదేవతాసమక్షమున నేను జేసినప్రతిజ్ఞను
నేనిప్పుడు చెల్లించుకొనెదను, (అనియా కాశమువంకఁజూచి) ఓమ
హేంద్రా! నీవిక్కడఁ బ్రత్యక్షమగుము. ఓకాశీవిశ్వనాథా! నీవిందు
వచ్చి సాక్షిభావము వహింపుము. ఓవశిష్ఠా! నీశిష్యునిమహిమను
జూడ రమ్ము!

[ఇంద్రుఁడును, ఉమతో శివుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

ప్రతా—ఆహా! ఏమి ఈభాగ్యము? ఇప్పుడు హరిశ్చంద్రుని
మూలమున నందఱికిని దేవతా సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది.

విశ్వా—ఓపార్వతీశా! నీకు నమస్కారము. ఓమహేంద్రా!
నా యెదుటకురమ్ము. ఓవశిష్ఠా! నీమాట గెలిచినది. నీశిష్యుని
బొంకింపలేక నేనే యోడిపోయినాను. ముల్లోకములలో నీహరి
శ్చంద్రుఁ డొక్కఁడే నిక్కమైన సత్యవాది యని యీమహేశ్వ
రాదుల సమక్షమున నేనే ముమ్మాటికిని ఘోషించుచున్నాను.
ఈతఁడికమీఁదట లోకములో సత్యహరిశ్చంద్రుఁడని ప్రఖ్యాతి
చెందఁగలఁడు. ఓసత్యహరిశ్చంద్రా! ఇటురమ్ము నే నింద్రసభలోబలి

కినప్రతిస తప్పకుండఁ దొల్లి నేను జలాశనుఁడనై హిమవత్సర్వ
తమునఁ జేసివతపస్సులో నీకు సగము ధారపోయుచుచున్నాను.
గ్రహింపుము. (అని చేతిలో ధారపోయుచున్నాఁడు.)

ఇంద్ర—విశ్వామిత్రా! నీవు పలికిన ప్రతిజ్ఞలో నొకదానినే
చెల్లించినావు.

విశ్వా—ఇదిగో కడమదానినిగూడ నిర్వహించుచున్నాను.
సత్యహరిశ్చంద్రా! నీరాజ్యమును నీకిచ్చుచున్నాను. నాయాజ్ఞచేత
నీవు నీయిచ్చవచ్చినన్నా స్త్రీభూమి యేలినతరువాత స్వర్గములో
నీయిందునియర్థాసనమందుండిసుఖ మనుభవింపుము. ఓమ హేంద్రా!
నీ కిది సమ్మతముగా నున్నదా?

ఇంద్ర—ఇటువంటి సత్యసంధునితోఁ గలిసి యర్థాసనమునం
దధివసించు భాగ్యముకలుగుటచే స్వర్గమును నేనును గూడ ధన్యత
నొందుచున్నాము.

విశ్వా—కాలకౌశికుఁడును వీరి బాహుఁడును వెనుక నిలచి
తా మిచ్చినధనమెక్కడఁ బోవునో యని తహతహపడుచున్నారు.
వీరివలన నేను గైకొన్నధనమును మరల వీరి కిచ్చివేసి యీ దంప
తులను దాస్యమునుండి యీక్షణము విముక్తులనుజేయుచున్నాను.
ఓనక్షత్రకా! వీరిధనమును వీరి కిచ్చివేయుము.

నక్ష—మహాప్రసాదము. కాలకౌశికా! వీర బాహుడా!
మీరిద్దరును నావెంటరండు. మీధన మిచ్చెదను.

(అని వారిని గొనినిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

శివు—ఓహరిశ్చంద్రా! మీరు వధూవరు లుభయులును
నామెదుటకు రగిడు. మీసత్యవర్తనము నాకాశ్చర్యము పుట్టించు
చున్నది.

హరి--(భార్యతో వచ్చి యెదురనిలిచిచేతులుజోడించి) ఓ దేవా!
సమస్కారము.

నీ. జయజయ యంబర చరవాహినీజూట

జయచంద్రమఃకళాసత్కరీట

జయజయ పాతకజ్వలనామలక్ష్మపీట

జయ వినిర్ధ శితకుంజరనిశాట

జయజయ పావకసయనాంచితలలాట

జయ నివసద్రాప్యశైలకూట

జయజయ వ్యాఘ్రరాక్షసనిర్భరాఘేట

జయధృతసీరజాసనకరోట

గీ. జయ భువనపావనామ్నా యసంఘఘోట

జయ నిశాసమయచరత్స్న శానవాట

జయ సతతభూషణీకృతసర్పఘాట

జయ కనదుచిరామోఘశంబఘేట.

17

శివు—ఓరాజేంద్రా! నీవు మమ్ము స్తుతింపనక్కఱలేదు.
నీభక్తితాత్పర్యములను మే మెఱుంగుదుము. మావలన నీకేమి
కావలెనో వరముకోరుము.

హరి—దేవరకటాక్షసంపాదనము తప్ప నాకు మతేమియుఁ
గోరిక లేదు. అయినను దేవరయాజ్ఞాపించినప్పు డేదో కోరికయూర
కుండరాను.

ఉ. దేవ! మదీయమానసము దేవరమీఁదను ధర్మమందును

భావిని నిల్పునట్లుగను, భ్రాతలఁ బోలె జనంబుల న్నదా

భావన చేసి తోడ్పడుచు వర్తిలునట్లును; జీవహింసకుం

బోవక యుండునట్లును ప్రభుప్రవరా! వర మిమ్ము సత్కృప 18

శివు—వత్సా! నీవు కోరినకోరికల నిచ్చినారము.

పార్వతి—ఓసాధ్వీశిరోమణీ! నీకేమయినఁగోరిక కలదా?

చంద్ర—అంబా! నామన సెప్పుడును ధర్మమునందే వర్తిల్లు
నట్లును, ఈశ్వర భక్తిని బతిభక్తిని పాయకుండునట్లును, జేయుము.

పార్వ—నీ కీ వరమును బ్రసాదించినాము.

శివు—ఓహరిశ్చంద్రా! నీకు మతేమయిన గోరికకలదా?

హరి:—

చ. అనయము భూమి సస్యవతియై ఫలియించును గాక! మానవుల్
ఘనతర నీతివర్తనలఁ గాంతురు గాక నుఖంబు! దుష్టవ
ర్తనులు సమర్థుడఁడనల దౌష్ట్యముమాని చరింతు) గాక! భూ
జను తెలునున్న మానక రజమ్మ గ్రహింతురుగాక యెప్పుడు 19.
(అందఱునిష్క్రమించుచున్నాడు.)

సంపూర్ణము.

స్త్రీల కుపయోగించు కథలు
అరుదవ సంపుటము

- 1 సత్యవతి చరిత్ర
- 2 చంద్రమతి చరిత్ర
- 3 సత్యసంజీవిని
- 4 చమత్కార రత్నావళి
- 5 సతీహణి విజయము
- 6 సుమిత్ర చరిత్రము
- 7 రఘు నేపరాజీయము
- 8 కరంగేశ్వరవర్తక చరిత్రము
- 9 కళావతి పరిణయము
- 10 గయ్యాళిని సాధుచేయుట
- 11 చిత్రకేతు చరిత్రము
- 12 దాన కేశరీ విలాసము
- 13 వైదర్భీ విలాసము
- 14 భానుచుతి కల్యాణము
- 15 సరసిజనమనోభిరామము
- 16 ధర్మకవచోపాఖ్యానము
- 17 కుమారద్వయవిలాసము
- 18 కద్దినీప్రభాకరము
- 19 మాలతీమధుకరము

స్త్రీలకుపయోగించు పుస్తకములు
అరుదవ సంపుటము

- 1 శ్రీవిక్టోరియామహారాజీచరిత్ర
- 2 సతీహితబోధిని
- 3 పత్నీహితసూచని
- 4 స్త్రీ నీతిదీపిక
- 5 సత్యాద్రాపది సంవాదము
- 6 మార్త్యపూజ పితృపూజ

7 నీతికథామంజరి ప్ర॥ భాగము

8 డిటో ద్వి॥ భాగము

9 దేహరోగ్యధర్మబోధిని

ఉపన్యాసములు
ఏడవ సంపుటము

- 1 జన్మాంతరము
- 2 అతిబాల్యవివాహము
- 3 విగ్రహారాధనము
- 4 ఈశ్వరదత్తపుస్తకములు
- 5 ఈశ్వరోపాసనము
- 6 ప్రార్థన
- 7 మానుషధర్మము
- 8 విద్యాధికల ధర్మములు
- 9 మనుష్య జీవితములయొక్క
పరమార్థము

10 వైరాగ్యము

11 విద్యాధురీణులయర్హకృత్యంబు

12 వర్ణము

13 హిందూమతములు

14 స్వయంకృషి

15 సకాయకష్టకర్మలు

16 వేశ్యాకాంతల యుప॥

17 ఐకమత్యము

18 దానములు

19 స్త్రీ పునర్వివాహచరి

20 స్త్రీ పునర్వివాహ

21 స్త్రీ పునర్వివాహ
ప్రథ

22	స్త్రీ పునర్వివాహ విద్వై వి॥	సాహిత్యగ్రంథములు
23	స్త్రీ పునర్వివాహ శాస్త్ర సం॥	తొమ్మిదవ సంపుటము
24	స్త్రీ పునర్వివాహ భూతవర్త మానస్థితులు	1 సంగ్రహవాక్యకరణము 2 కావ్యసంగ్రహము 3 అలంకారసంగ్రహము 4 నీతిచంద్రిక విగ్రహము 5 నీతిచంద్రిక సంధి 6 తర్కసంగ్రహము 7 సత్యవాదిని 8 ఉత్తమ స్త్రీచరిత్రములు ఆంధ్ర కవుల చరిత్ర. పదియవ సంపుటము
	ఉపన్యాసములు జీవితచరిత్రలు ఎనిమిదవ సంపుటము	
1	దేశీయ మహాసభ	
	దానియుద్దేశము	
2	శంకరాచార్యులు	
3	బసవరాజు గవత్రాజుగారి జీవచరిత్రము	
4	జీసస్ చరిత్రము	
5	స్వదేశసంస్థాన చరిత్రానులు	పూర్వకాలపు కవులు 1 వ భా॥
6	విగ్రహతంత్రవిమర్శనము	మధ్యకాలపు కవులు 2 వ భా॥
7	ఉపన్యాసహంజరి	ఆధునిక కవులు 3 వ భా॥
8	వివేకవర్ధని మొదటిభాగము	స్వీయ చరిత్రలు
9	,, రెండవభాగము	పదకొండవ సంపుటము
10	,, మూడవభాగము	1, 2 భాగములు కలపి

I. B. పై గ్రంథములన్నియు వాల్యూములుగాను, విడిగాను, కూడ
వారకును.

ములు వలయువారు:—

కార్యదర్శి, హితకారిణీ సమాజము,

రాజమహేంద్రవరము,

అని వ్రాసిన బడయగలరు.